

שופטים
בין כיבוש למלוכה

אליהו עסיס

שופטים

בין כיבוש למלוכה

Eliyahu Assis
Judges: Between Conquest and Monarchy

אליהו עסיס
ספר שופטים: בין כיבוש למלוכה

עורך אחראי: ראובן ציגלר
עורכת משנה: אפרת גרוס
עריכה לשונית: שרה המר
הגהה: משה גרוס
עימוד: רינה בן גל, תמי מגר
עיצוב הכריכה: תני בייער

The Mahrakah and view over the plain to Jezreel,
(w/c & pencil on paper) 1872,
© Palestine Exploration Fund / Bridgeman Images

© כל הזכויות שמורות לאליהו עסיס, 2022

ספרי מגיד, הוצאת קורן
ת"ד 4044 ירושלים 9104001
טל': 02-6330530 פקס: 02-6330534
www.korenpub.co.il

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר, כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב 9-291-526-965-978 ISBN

נדפס בישראל 2022 Printed in Israel

הספר הזה מוקדש באהבה לעילוי נשמות
הרב אברהם נח בן ירוחם פישל ע"ה
והרבנית פייגא רחל בת מרדכי ע"ה

*Rabbi Abraham N. and
Rebbetzin Frances R. AvRutick*

מאת
בנותיהם, חתניהם ונכדיהם

תוכן העניינים

1 פתח דבר..... 1

מבוא

3 נושא הספר והקשרו..... 3
5 היסטוריה ואידאולוגיה..... 5
6 חלקי הספר, תכניו המרכזיים ומבנהו..... 6
15 משמעות הספר..... 15
20 זמנו של הספר..... 20

פרק 1: ההקדמה הראשונה של הספר: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים א, א – ב, י

25 מבוא..... 25
26 מגמתה של ההקדמה..... 26
26 נתונים ראשונים..... 26
שיטה ראשונה: ההקדמה הראשונה בספר שופטים כמקבילה
לספר יהושע..... 27
שיטה שנייה: ההקדמה הראשונה בספר יהושע
כמבוא היסטורי-גיאוגרפי לספר..... 32
שיטה שלישית: ההקדמה הראשונה לספר שופטים
הינה מבוא תיאולוגי לספר..... 34

	משמעותה של ההקדמה הראשונה לאור המבנה
36.....	וגבולות ההקדמה
43.....	שייכותו של ב, ו-י לפתיחה הראשונה
	שיטה חדשה: מטרתה של ההקדמה הראשונה של ספר
48.....	שופטים
53.....	מבנה ההקדמה הראשונה ומבנה ספר שופטים
55.....	כיבושי שבט יהודה ושמעון, א, א-כ
67.....	כיבושי בית יוסף ושאר השבטים, א, כא-לו
75.....	תוכחת המלאך בבוכים, ב, א-ה
90.....	המעבר בין התקופות, ב, ו-י

פרק 2: פתיחה שנייה לספר שופטים: חטאי

העם בתקופת השופטים ב, יא – ג, ו

99.....	מחזוריות חטא, עונש, ישועה בסיפורי השופטים, ב, יא-יט
100.....	שתי הקדמות לספר שופטים
	הפרדיגמה של סיפורי השופטים, ב, יא-יט:
106.....	רכיביה ומטרתה
109.....	חזרות וסתירות בתיאור הפרדיגמה, ב, יא-יט
132.....	מדוע נשארו הגויים בארץ

פרק 3: עתניאל בן קנז, ג, ז-יא

פרק 4: אהוד בן גרא, ג, יב-ל

148.....	המצג של הסיפור, ג, יב-טו, ומבנה הסיפור
152.....	תחילת העלילה – אהוד הורג את עגלון, ג, טו-כז
162.....	המלחמה של ישראל במואב, ג, כז-ל
166.....	אישיותו של אהוד והשגחת ה'
170.....	שמגר בן ענת, ג, לא

פרק 5: סיפור דבורה ושירת דבורה, פרקים ד-ה

173	הסיפור, פרק ד
175	המצג הראשון של הסיפור, ד, א-ג
181	המצג השני: הצגת דמותה של דבורה, ד, ד-ה
	הסיבוך: ההיערכות למלחמה,
184	דבורה ממנה את ברק, ד, ו-ט
200	ההיערכות לקרב, ד, י-יג
201	הקרב, ד, יד-טז
203	המרדף אחרי סיסרא והריגת סיסרא בידי יעל, ד, טז-כב
212	סיכום המלחמה, וסיום השיעבוד, ד, כג-כד
213	אנלוגיה בין סיפור דבורה לסיפור רחב
221	שירת דבורה, פרק ה
222	חלקי השירה
223	הקדמה לשירה, ה, א
	פתיחת השיר: הקושי של התקופה,
224	קריאה למלכים לשמוע את השירה לה', ה, ב-ג
226	תיאור ציורי של ההופעה של ה', ה, ד-ה
	העם שרוי במצב מדיני קשה ותיאור חטאו של העם,
229	ה, ו-ז
	המנהיגים שיצאו להילחם, השבטים שהצטרפו
232	לעומת אלה שלא, ה, ט-יח
239	המלחמה והניצחון על הכנענים, ה, יט-כב
	הקללה למרוז שלא סיעה, וברכה ליעל
242	שהרגה את סיסרא, ה, כג-כז
246	הציפייה של אם סיסרא לניצחון, ה, כח-ל
249	תפילה לאובדן כל אויבי ה', ה, לא
250	מבנה השירה, הסוגה שלה ומטרתה
254	היחס בין השירה לבין הסיפור

פרק 6: סיפור גדעון, פרקים ו-ח

- 257..... הקדמה
- 258..... מבנה הסיפורים
- 259..... החטא, השיעבוד המדייני והזעקה, ו, א-ו
- 263..... תוכחת הנביא, ו, ז-י
- 268..... מינוי גדעון למושיע, ו, יא-כד
- 282..... גדעון הורס את מזבח הבעל, ו, כה-לב
מדיין וגדעון נערכים לקרב;
- 291..... גדעון מבקש אותות מה', ו, לג-מ
- 297..... ניפוי צבאו של גדעון, ז, א-ח
- 308..... גדעון מקבל חיזוק מחלום המדייני, ז, ט-טו
- 315..... הקרב של גדעון במחנה מדיין, ז, טז-כב
- 315..... הוראות גדעון לחייליו לפני הקרב, ז, טז-יח
- 318..... המתקפה על מדיין, ז, יט-כב
- מרדף גדעון אחרי המדיינים, עימותיו עם אנשי אפרים,
- 321..... סוכות ופנואל והוצאת המלכים להורג (ז, כג - ח, כא)
- 323..... המרדף והעימות בין בני אפרים לגדעון, ז, כג - ח, ג
המשך המרדף והעימות בין גדעון
- 329..... לאנשי סוכות ופנואל, ח, ד-יז
העימותים בין גדעון לאנשי סוכות ופנואל,
- 330..... ח, ה - ט, יג-יז
- 335..... גדעון רודף אחרי מדיין ומכריעם, ח, ד, י-ב
- 338..... גדעון מוציא להורג את מלכי מדיין, ח, יח-כא
גדעון מסרב לקבל את המלוכה ומקים את האפור בעפרה,
- 342..... ח, כב-כח
- 351..... מותו של גדעון, ח, כט-לב
- 354..... לאחר מות גדעון, ח, לג-לה
- 358..... המבנה של סיפור גדעון ומשמעותו.

פרק 7: סיפור אבימלך, פרק ט

- 371..... הקדמה
- 373..... מבנהו של סיפור אבימלך

375	המלכתו של אבימלך, ט, א-ו
382	משל יותם, ט, ז-כא
395	המחלוקת בין אבימלך ובין בעלי-שכם, ט, כב-נז הקדמה תיאולוגית לעימות בין אבימלך ובין בעלי-שכם,
395	פסוקים כב-כד בגידת בעלי שכם באבימלך ונטייתם אחר געל בן עבד,
400	ט, כה-כט תמיכת זבול, שר העיר, באבימלך
403	וההיערכות נגד געל בן עבד, ט, ל-לד
406	זבול מטעה את געל בן עבד, ט, לה-לח המלחמה בין געל ובין אבימלך, ניצחון אבימלך,
407	ט, לט-מא
408	מלחמתו של אבימלך בשכם, ט, מב-מט אבימלך כובש את תבין, מוכרע בידי אישה
411	ומלכותו מתפוררת, ט, נ-נה
413	סיכום תיאולוגי, ט, נו-נז
414	משמעותו של סיפור אבימלך

פרק 8: סיפור יפתח, י, ו – יב, ז

419	החטא, העונש והזעקה, י, ו-יח
437	הרקע של יפתח, יא, א-ג
440	מינויו של יפתח, יא, ד-יא
445	המשא ומתן בין יפתח למלך עמון, יא, יב-כח
455	מלחמת יפתח בעמון ונדרו, יא, כט-מ
472	העימות של יפתח עם איש אפרים, יב, א-ז
481	משמעותו של סיפור יפתח

פרק 9: רשימות קצרות של חמישה שופטים,

487	י, א-ה; יב, ח-טו
-----	------------------

פרק 10: סיפור שמשון, פרקים יג-טז

495	הקדמה
-----	-------

497	סיפור בשורת לידת שמשון, פרק יג
498	המסגרת הכפולה של הסיפור, פסוקים א-ב, כד-כה
505	מבנה הסיפור
508	בשורת הלידה, יג, ג-ז
512	מנוח והמלאך, יג, ח-כא
518	מנוח ואשתו, יג, כב-כג
519	מהו נושא סיפור לידת שמשון?
521	משמעות הסיפור
	המבנה והמשמעות של סיפורי הגבורה של שמשון,
536	פרקים יד-טז
536	הקדמה
538	המבנה של סיפורי שמשון
544	המשמעות של המבנה
546	שמשון והאישה התמנית, פרק יד
547	הקדמה
548	מבנה הסיפור ומשמעותו
	שמשון רוצה לשאת אישה תמנית למורת רוחם של הוריו,
550	יד, א-ה
	התגברות שמשון על האריה ואכילת דבש מנבלתו,
553	יד, ו-ט
558	חידת שמשון, יד, י-יד
	האישה התמנית מפתה את שמשון לגלות לה את הסוד,
561	יד, טו-יח
	שמשון מכה בפלשתים כדי לשלם את חובת ההתערבות,
565	יד, יט-כ
567	שוב האישה התמנית, טו, א-ט
572	בלחי, טו, כ-כ
579	שמשון והזונה בעזה, טז, א-ג
582	שמשון ודלילה, טז, ד-כב
583	הקדמה ומבנה הסיפור

- 641..... הריגול ותוצאותיו, יח, ז-י
תחילת המסע של בני דן לכיבוש ליש,
- 645..... התחנה בקריית יערים, יח, יא-יב
לקיחת האפור והתרפים והלוי על ידי בני דן
- 646..... בדרכם לכיבוש ליש, יח, יג-כו
- 651..... כיבוש ליש, יח, כז-כט
- 652..... הקמת הפסל בדן והקמת שושלת כוהנים, יח, ל-לא
- 655..... אפיון הדמויות
- 656..... מבנה סיפור כיבוש ליש

פרק 13: פילגש בגבעה ומלחמת ישראל ובנימין, פרקים יט-כא

- 659..... מבוא
- 661..... בגירת הפילגש, הליכתה לבית אביה והחזרתה, יט, א-י'
- 668..... איש זקן מארח בביתו את הלוי, פילגשו ונערו, יט, יא-כא
- 672..... אונס הפילגש, יט, כב-כח
חתימת סיפור הפילגש ופתיחת סיפור המלחמה
- 680..... בין השבטים, יט, כט-ל
התאספות העם וביורור תגובתם,
- 685..... והמשא ומתן עם בנימין, כ, א-יא
מלחמת האחים בין ישראל לבין בנימין,
- 691..... פסוקים יב-מח
- 691..... השלב הראשון, כ, יב-יז
הכישלון הראשון והשני של ישראל,
- 693..... והצלחת ההתקפה השלישית, כ, יח-כח
הקרב השלישי והמכריע של בני ישראל בבנימין, כ,
- 700..... כט-מח
- 708..... בעקבות מלחמת החורמה בבנימין, פרק כא
- 719..... רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

לזכר אבא ואימא

יום טוב וקלרה עסים ז"ל

פתח דבר

ספר שופטים מציב אתגר גדול בפני לומדיו. מנהיגותו של יהושע, המתוארת בספר יהושע, היא מנהיגות לאומית, בדומה לזו של משה. ספר יהושע חותם בסיפור מותו של יהושע, ולמרבה ההפתעה אין יהושע או העם ממנים מנהיג חדש במקומו. כך פתיחתו של ספר שופטים מציירת תמונה של שבטים נפרדים המתמודדים כל אחד בעצמו, או בקואלציות קטנות, עם אויבים שבקרבתם. הספר רצוף התמודדויות דתיות שתוצאתן התמודדויות צבאיות, והפתרון לבעיות אלו הגיע באמצעות השופטים שה' שולח. אולם בתקופת השופטים בכללותה אין יציבות דתית ולא יציבות שלטונית או מדינית. הספר אף מסתיים בתמונה של אנרכיה קשה. והנה ספר שמואל חוזר שוב להנהגה לאומית, קודם להנהגת הנביא שמואל, ואחר כך להנהגה של המלכים שאול ודוד. מה תפקידה של תקופת השופטים בין השמשות של המנהיגים הלאומיים? מדוע היה צורך לעבור מהנהגת יהושע להנהגת המלכים דרך הנהגת השופטים? מהו מסרו של ספר שופטים? האם לא ניתן היה לעבור מהנהגת יהושע להנהגת מלך, כפי שסופו של ספר שופטים מציע? על שאלות אלה ננסה לענות בספר זה, באמצעות ניתוח צמוד ומדוקדק של סיפוריו המגוונים.

ראשיתו של ספר זה בחיבור שכתבתי על סיפורי גדעון, אבימלך ויפתח, שנקרא "למען עמו ולמען עצמו: סיפורם של שלושה מנהיגים בספר שופטים", שיצא בהוצאת ידיעות ספרים בשנת 2006, ובמהדורה

Self-Interest or Communal Interest: An Ideology of Leadership in the Gideon, Abimelech and Jephthah Narratives (Judges 6-12), אשר יצא לאור בהוצאת בריל בשנת 2005. מאז פרסמתי מאמרים נוספים על סיפור דבורה וסיפור שמשון (ההפניות אליהם ברשימה הביבליוגרפית). החיבור שלפנינו כולל את אשר כתבתי בחיבוריי הקודמים בתוספת עדכונים, תוספות ושינויים מסוימים המותאמים למהדורה זו, וכמובן בתוספת ניתוח של שאר פרקי ספר שופטים. הספר שלפניכם היה מוכן לירידה לדפוס כבר לפני שנתיים, אך בשל המאורעות שהתרגשו עלינו הספר קפא על שמריו עד עתה. לצערי, נבצר ממני להתייחס למה שנכתב על הספר מאז.

הקדשתי את הספר "למען עמו ולמען עצמו" להוריי פרופ' יום טוב וקלרה עסיס. בינתיים הלכו הוריי לעולמם, למנוחת עולמים. עברו חמש עשרה שנה מאז פטירת אמי, ותשע שנים מאז פטירת אבי. החלל עמוק והחסר גדול. אני מקדיש ספר זה בגעגוע לאבא ולאימא, זכרם לברכה.

אני מבקש להודות לכל הצוות המסור והמקצועי של הוצאת מגיד, לרב ראובן ציגלר יו"ר המערכת, לעורכת המשנה אפרת גרוס, לשרה המר על העריכה הלשונית ולמשה גרוס על ההגהה. תודה מיוחדת לבעלים של הוצאה חשובה זו, מר מאיר מילר. ברצוני להודות מקרב לב גם למשפחתם של הרב אברהם והרבנית פייגא אברוטיק שתמכו בהוצאת ספר זה לזכר בני משפחתם.

ולבסוף הוקרה עמוקה לאהוביי - חנה, יום טוב וליאור, שלומי, ולאליה שפרץ לחיינו והאירם, שותפיי לחיים ולדרך - ברכת ה' עליכם, "אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה".

יום ירושלים, כ"ח באייר תשפ"ב

אלי עסיס

מבוא

נושא הספר והקשרו

ספר שופטים מתאר את התקופה שבין כיבוש הארץ בספר יהושע ובין הקמת המלוכה בישראל בספר שמואל. גיבורי הספר מכונים שופטים. השופטים הם עתניאל בן קנז, אהוד בן גרא, דבורה, גדעון בן יואש, יפתח ושמשון. לכל אחד מהשופטים האלה מוקדש סיפור. הסיפור על עתניאל הוא קצר ביותר וכולל דיווח קצר של העלילה, ולעומת זאת ישנם סיפורים ארוכים ומפותחים, כדוגמת סיפור גדעון וסיפור שמשון. סיפור מלכותו של אבימלך מסופר לאחר סיפור גדעון (ט), וכלולות גם רשימות של שופטים (חוץ משמגר בן ענת ותולע בן פואה) שלא עסקו בישועה של העם (ג, לא; י, א-ה; יב, ח-טו).

התקופה נקראת על שם השופטים, כבר במקרא עצמו, אם כי לא בספר שופטים. כך פתיחת מגילת רות קובעת את זמן ההתרחשות בתקופת השופטים, רות א, א: "ויהי בימי שפוט השופטים". וכך גם בעל ספר מלכים מתייחס לתקופת השופטים כזו שקדמה לתקופת המלוכה, מל"ב כג, כג: "כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים אשר שפטו את ישראל וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה". וכן הוא במקומות נוספים: שמ"ב ז, יא; דב"א יז, ו, י.

למילה "שופט" שתי משמעויות עיקריות במקרא: מי שיושב בדין (כפי שמתואר, לדוגמה, בדברים טז, יח), ומנהיג (כמתואר, לדוגמה, בשמואל א ה, כ; במלכים ב טו, ב; ובתהלים ב, י). מלבד בסיפור דבורה (שופטים ד, ד-ה), בכל ספר שופטים משמעות המילה היא מנהיג.¹

השופטים קמו להושיע את ישראל מפני צרה שבאה עליהם. ההנהגה הממוסדת של התקופה לפני הופעת השופטים הייתה זו של הזקנים, כפי שעולה בבירור מסופו של ספר יהושע (כד, לא): "ויעבוד ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע" (שופטים ב, ז). ניתן להניח שגם לאחר שהחלו להופיע שופטים, מעמד הזקנים לא התבטל, אף כי מעמדם ירד. כך בעת השיעבוד העמוני, ולאחר סירובו של ה' להושיע את ישראל, זקני גלעד הם אלה שפנו ליפתח כדי למנותו למושיע (יא, ה). השופטים קמו באופן ספורדי בהתאם לנסיבות ההיסטוריות, ולא יצרו רציפות שלטונית ויציבות. הזקנים היו השליטים ועליהם הייתה מוטלת חובת הישועה של העם, אך לאור חוסר יכולתם להתמודד עם הבעיה הם פנו ליפתח כדי שיילחם עם בני עמון. כך גם כאשר שמואל ממנה את בניו לשופטים, מתקבצים זקני ישראל אל שמואל כדי לבקש ממנו למנות מלך על ישראל. סביר כי לאורך התקופה של השופטים, הזקנים מילאו תפקיד בהנהגה של העם, ובוודאי בתקופות של שלום.² צמיחת השופטים הכריזמטיים והכרסום במעמד הזקנים, הם שיצרו את התנאים לייסוד המלוכה בישראל.³ נראה שספר שופטים בא להראות את המעבר שבין הנהגת הזקנים ובין ייסוד המלוכה. מעבר

1. אישירה, המנהיגים, עמ' 514-530.

2. על נושא זה להלן בפרק התשיעי. וראו רביב, ההנהגה בתקופת השופטים, עמ' 204-221. על הזקנים ועל היחס לשופטים ראו גם רביב, מוסד הזקנים בישראל, עמ' 33-47. וראו גם ויסמן, מנהיגים כריזמטיים, עמ' 407. על הזקנים במקרא ראו מקנזי, הזקנים, עמ' 522-540. על הנהגה בעלת אופי דמוקרטי בתקופת השופטים ראו וולף, דמוקרטיה, עמ' 98-108.

3. רביב, ההנהגה, עמ' 204-221; ויסמן, מנהיגות, עמ' 14.

זה לא נעשה ברגע אחד, ולא בצורה חלקה. ספר שופטים מתאר את כישלונה של המנהיגות המסורתית של הזקנים, שבמקומם באו השופטים הכריזמטיים, שסללו את הדרך לייסוד המלוכה.

ספר שופטים ממוקם בין ספר יהושע לספר שמואל, והדבר ניכר אף בתוכנו של הספר המהווה גשר בין שתי התקופות של יהושע ושל המלכות בספר שמואל. הספר נפתח "ויהי אחרי מות יהושע בן נון עבר ה'". ההבחנה בין תקופת יהושע והזקנים שאחריו לבין התקופה שלאחר מכן היא נקודת מפנה ביחסים שבין העם לבין ה', אז החל העם לעבוד עבודה זרה. כך תחילתו של הספר מגדירה את ההבחנה שבין התקופות בב, ז-י. הדור החדש שהחל לעבוד עבודה זרה מסמן את תחילתה של תקופת השופטים. בפרקים האחרונים של הספר חוזר המשפט "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה", במסגרת הסיפורים על פסל מיכה, עליית בני דן צפונה וסיפור פילגש בגבעה, וכך סיפורים אלה, המתארים את תקופת השופטים כאנרכיה, באים להקדים את הצורך בהמלכת מלך, אשר יסופר בהרחבה בספר שמואל. ספר שופטים הוא אפוא מעבר בין ספר יהושע לספר שמואל, ובין תקופת ההתנחלות לתקופת המלכות.

היסטוריה ואידיאולוגיה

ספר שופטים מתאר את קורות התקופה, ועם זאת אין הוא כתיבה היסטורית במובן המקובל בימינו. המצוקות המתוארות בספר לא כללו את כל הארץ אלא אזורים מצומצמים יותר.⁴ ברור מתוך המקרא,

4. הנחה מקובלת וסבירה במחקר היא שההנהגה של השופטים הייתה מקומית. עם זאת, אין זה שולל מסגרות ותפיסות לאומיות העולות בספר, למשל בסיפור פילגש בגבעה. בשירת דבורה, שנתפסת כאחד המקורות הקדומים במקרא, העם תופס עצמו כעם אחד, ראו למשל מור, שופטים, עמ' 134. על אופי לאומי בספר, ועל כך שסמכות השופט הוגבלה לטריטוריה, ראו קויפמן, שופטים, עמ' 18-20; מלמט, השופט, עמ' 15-16.

ואפילו מספר זה עצמו, שלא כל אירועי התקופה נכללו בו.⁵ בהקדמה לסיפור יפתח, מתאר ה' את שוב בני־ישראל לחטאיהם, לאחר שהושיע אותם בכל פעם ממשעבד אחר, לאורך כל תקופת השופטים עד הנה (י, יא-יב). סקירה זו כוללת את מעון וצידון, משעבדים אשר אינם מוזכרים בספר שופטים. גם סיפור ישועה מפני עמון אין לפני הקדמה זו (פסוק יא). ההסבר הסביר ביותר לאי־התאמה בין הרשימה ובין המסופר בספר שופטים הוא שהספר לא כלל את כל אירועי התקופה, והרשימה משקפת מציאות היסטורית שבחלקה אין לה זכר בספר שלפנינו. בסקירה ההיסטורית בשמ"א יב, יא, נזכר השופט "בדן", ומקובל שהכוונה היא לשמשון, יש גם אפשרות שמדובר בשופט שלא סופר עליו בספר שופטים.⁶ המסקנה המתבקשת היא שהספר הינו מבוחר של סיפורים. על כן ברור כי אף שהספר מתאר אירועים היסטוריים, המגמה לא הייתה לספר את האירועים לשם ידיעת העבר, אלא כדי לתאר את יחסי אלוקים וישראל. בהתאם למגמה אידיאולוגית כללית זו נבחרו הסיפורים, ובהתאם למגמה זו הם עוצבו, וסודרו במבנה משוכלל.

חלקי הספר, תכניו המרכזיים ומבנהו

הספר נחלק לשלושה חלקים ברורים:

א, א – ג, ו – מבואות המתארים חטאים של העם

ג, ז – טז, לא – סיפורי השופטים

יז – כא – חתימות של הספר המתארות את החטאים של העם

5. מלמט מצביע על כך שסיפורי השופטים אינם חוזרים על עצמם. בכל סיפור זירת הקרבות היא שונה, האויב שונה, ואין שני שופטים שבאו משבט אחד. מתוך כך הוא הסיק שהספר מציג דגמים שונים של טיפוסים משעבדים וטיפוסים שונים של שופטים. לדעתו, ספר שופטים הוא אוסף סלקטיבי, המביא מבוחר של סיפורי מלחמות מהתקופה שלפני המלוכה בישראל, מלמט, השופט, עמ' 13.
6. לפי התלמוד הבבלי, ראש השנה כה ע"א – הכוונה היא לשמשון, וכן הוא בתרגום הארמי, וכן פירשו רש"י, ר' יוסף קרא ורד"ק. בשבעים גרסו "ברק". לעומת זאת, ראו זקוביץ, בדן, עמ' 123-125.

החלק הראשון של הספר, א, א-ג, ו, שהוא מבואו, נחלק לשני מבואות. המבוא הראשון הוא בא, א-ב, י. והמבוא השני הוא בב, יא – ג, ו. המבוא הראשון מתאר את החטא של העם של אי כיבוש הארץ בתחילת תקופת השופטים, ועל כך מוכיח מלאך ה' את העם (ב, א-ה). המבוא השני עוסק בחטא של העם בעבודה זרה, ב, יא-ג, ו. באזהרות השונות בתורה עולה החשש שהשארית הגויים תביא את העם לעבוד עבודה זרה. בתחילת ספר שופטים מסופר שהעם חטא בחטא זה. המבוא השני מתאר את תקופת השופטים, כמחזוריות של חטא של העם, הענשת העם באמצעות שיעבוד לאחד העמים השכנים של ישראל, שליחת מושיע על ידי ה', והליכה בדרך ה' כל עוד השופט חי בקרבם. עם מות השופט חוזר העם לעשות רע, והמעגליות שתוארה חוזרת שוב (ב, יא-יט).

החלק השני של הספר, ג, ז – טז, לא, כולל את סיפוריהם של השופטים. סיפורי השופטים התואמים את הדגם בתחילת הספר הם שישה: עתניאל בן קנז, אהוד בן גרא, דבורה, גדעון בן יואש, יפתח הגלעדי, ושמשון. עיקרו של כל אחד מסיפורים אלה הוא דמותו של השופט המושיע ותיאור הישועה.⁷ נוסף על שופטים אלה, יש שתי רשימות של שופטים שעליהם לא מסופרים סיפורי ישועה: בי, א-ה; יב, ח-טו. פרט לשתי רשימות אלה מסופר גם על שמגר בן ענת שהושיע את ישראל, ג, לא, אף כי סיפורו אינו חלק מהדגם, שכן לא מסופר על חטא של העם שבגיננו הוא נענש והמושיע נשלח על ידי ה' כדי לתקן את המצב. סיפור נוסף, באורך מלא, שאינו שייך לדגם הוא סיפור מלכותו של אבימלך בן גדעון, שופטים ט. אבימלך אינו מושיע את העם, להפך – הוא נלחם בעם כדי לשלוט.

החלק השלישי של הספר, יז-כא, מובחן מהחלק השני בכך שהוא אינו בנוי לפי הדגם של חטא, עונש וישועה. חלק זה כולל

7. על כך, ראו: אישידה, המנהיגים, עמ' 514-530; רוזנברג, שופטים, עמ' 77-86; מקנזי, השופט, עמ' 118-121. לביבליוגרפיה נוספת, ראו: אוברייך, שופטים, עמ' 236 הערה 1.

שני סיפורים. הסיפור הראשון הוא על בניית פסל על ידי מיכה (יז), והמשכו עליית בני דן לנחלה צפונית, ובדרכם הם גוזלים את פסל מיכה ומעמידים אותו בדרך (יח). הסיפור השני הוא סיפור אונס פילגש בגבעה (יט), ומלחמתם של ישראל כנגד בנימין על שהגנו על הפושעים (כ). בעקבות המלחמה השבט כמעט נכחד, ואז מוצאים השבטים פתרונות כיצד להשיא נשים לנותרים משבט בנימין (כא). החלק השלישי מתאפיין במשפט החוזר ארבע פעמים בשתי נוסחאות שונות, "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה".

הספר כתוב כיצירה אחת מגובשת, אשר חלקיה השונים הם חלק מהמערך הכולל של השלם. חוקרים רבים עמדו על שלבי עריכה שונים ומורכבים של הספר.⁸ היום יותר ויותר חוקרים רואים את הספר

8. חוקרים חלוקים באשר לזמן חיבורו של הספר, שלבי התהוותו ואופי סיפוריו. לאחר שנדחתה הגישה של השערת המקורות לגבי ספר שופטים, הגישה הרווחת ביחס להתהוות הספר היא גישתו של נות, שזהו חלק מחיבור דוֹיטרנומיסטי אחיד, נות, היסטוריה דוֹיטרנומיסטית, עמ' 15-44. לדעתו זמנה של עריכה זו הוא אמצע המאה השישית לפנה"ס. לדעת קרוס, העריכה כוללת שני שלבים, האחד מתקופת יאשיהו, כחלק מהרפורמה שלו להידוש מלכות בית דוד, והשני – מן התקופה הבת־גלותית, קרוס, מיתוס כנעני, עמ' 287-289; בולינג, שופטים, עמ' 34-38. כנגד גישת נות, גרינשפן הראה שסיפורי המסגרת אינם עקביים תמיד, ושהתיאולוגיה שלהם אינה דוֹיטרנומיסטית, גרינשפן, התיאולוגיה של המסגרת, עמ' 385-396. בולינג קובע שהמסגרת של הסיפורים היא קדם־דוֹיטרנומיסטית, ושייכת לתקופה הקדם־מונרכית, בולינג, שופטים, עמ' 36. ברואגמן סבור שארבעת שלבי המסגרת של סיפורי השופטים הם קדם־דוֹיטרנומיסטיים, ברואגמן, ביקורת חברתית, עמ' 114-101. לעומת החוקרים הנ"ל, גואסט טוען שיש אחידות גדולה בספר שופטים, ולא ניתן להפריד בין עבודת הדוֹיטרנומיסט ובין מקורות הספר. מסקנתו היא שהספר הוא יצירה אחידת שיצאה תחת ידי מחבר אשר שכתב את מקורותיו, גואסט, שופטים בלי מקורות, עמ' 42-61; ראו גם ון סיטרס, חיפוש היסטוריה, עמ' 342-347. ביחס לסיפורי השופטים עצמם, הדעה הרווחת במחקר כיום היא שסיפורים אלה הם שבטיים מקומיים, שזמנם הוא עתיק, ושהם לוקטו על ידי עורך קדם־דוֹיטרנומיסטי. קובץ נפרד כלל אנקדוטות על השופטים הקטנים. שתי הרשימות נערכו יחד, על ידי העורך הדוֹיטרנומיסטי, אשר הוסיף לכל סיפור הקדמה וסיום, כדי לסדר אותם בספר שופטים כסיפורים עוקבים, היוצרים רצף כרונולוגי. מכיוון שמסגרת הספר היא תוצר של

כמקשה אחת וכאחדות משמעותית.⁹ הדברים להלן הם מסקנות מתוך הניתוחים השונים שעולים בספר, ובמהלך הניתוח באים הדיונים השונים בעניין, והפניות למחקר בנושא. כאן נסתפק בסיכום קצר של הדברים בלבד.

נתחיל במבואות של הספר. המבוא הראשון (א, א – ב, י), המתאר את התרשלות העם בכיבוש הארץ ותוכחת המלאך על כך, קשור לתקופת ההתנחלות בספר יהושע, ויש אף ידיעות חופפות בין המבוא הראשון לבין ספר יהושע. המבוא השני (ב, יא – ג, ו) מסכם באופן סכמטי את סיפורי השופטים שיפורטו בהמשך הספר: חטא, עונש, ישועה וחזור חלילה. ישנו רצף הגיוני בין שני המבואות. המבוא הראשון חוזר אחורה לתקופת יהושע, והמבוא השני מתאר את התקופה שלאחר המבוא הראשון: את תקופת השופטים עצמה. יש גם קשר תוכני בין שני המבואות. בכמה מקומות מזהירה התורה לבל

עבודת הדויטרונומיסט, העלו חוקרים את האפשרות שהשופטים השונים לא באו בזה אחר זה, כפי שמוצג בספר, וייתכן מאוד שחלק מהשופטים היו בני זמן אחד, נות, היסטוריה דויטרונומיסטית, עמ' 69 ואילך. על האוסף הקדם-דויטרונומיסטי, ראו ריכטר, תולדות המסורות, עמ' 336 ואילך. על העריכה הדויטרונומיסטית בספר שופטים, ראו גם מייס, ישראל בין התנחלות לגלות, עמ' 58-80. במסגרת העריכה הדויטרונומיסטית הוצגו השופטים כמנהיגים כלל-לאומיים, אשר נכנסו לאותו תפקיד זה לאחר זה, לאחר תקופות של הפסקות בין השופטים, נות, היסטוריה דויטרונומיסטית, עמ' 72. לדעת גוליאום חלקו העיקרי של הספר, פרקים ג-ט חוברו במאה השביעית לפנה"ס, שאר הספר מורכב מעריכות מאוחרות יותר, גוליאום, יאשיהו, עמ' 74-75. מייס סבור שפרקים יז-כא הם פרקים שנועדו להקדים את סיפורי שאול ודוד, כאנטי שאול ופרו דוד, מייס, אידיאולוגיה דויטרונומיסטית, עמ' 241-258. סיכום על העריכה של הספר ראו: אוקוניל, הרטוריקה, עמ' 345-368; בלוק, שופטים, עמ' 44-59; ווב, שופטים, עמ' 20-32.

9. למשל: גרוס לויס, שופטים, עמ' 141-162; לילאיי, הערכה ספרותית, עמ' 94-102; ווב, שופטים (מונוגרפיה), ראו כל ספרו, למשל בסיכום, עמ' 207-211; אקסום, המרכז, עמ' 410-431; שניידר, שופטים, עמ' xii-xiii; אוקוניל, הרטוריקה, במקומות רבים בספרו, ראו למשל בסיכום עמ' 343-344; ווב, שופטים, עמ' 32-35; בלוק, שופטים, עמ' 50-63; עסיס, למען עמו, עמ' 104-106; וונג, אסטרטגיית החיבור, עמ' 143-190.

ישאירו את תושבי הארץ ואת פולחנם כדי שלא יושפעו מהם (שמות ל', יא-טז; דברים ז, א-ה; כ, טו-יח). המבוא הראשון מתאר את החטא של השארת הגויים ואת החטא בכך שלא השמידו את העבודה הזרה, ומיד במבוא השני מתואר כיצד העם חוטא בעבודה זרה. יתר על כן, כל מבוא בפני עצמו אינו שלם ללא המבוא השני. החטא החוזר של העבודה הזרה מוסבר בכך שישראל הותירו את העמים, והחטא של השארת העמים אינו שלם עד שלא יסופר על התוצאות של ההשפעה של העמים על ישראל.

חלקו המרכזי של הספר, ג, ז – טז, לא, מספר את סיפורם של ששה שופטים שהושיעו את העם לאחר שחטא וה' הענישם. ששת הסיפורים אינם חזרה בלבד על אותו דגם. ישנה התפתחות בספר בין סיפור לסיפור, והם מסודרים בסדר משמעותי. לפני שנתאר את הסדר של הסיפורים, כדאי לציין שכמו פרק א, שפותח בדיווח על שבט יהודה ומסתיים בכישלון של שבט דן לכבוש את נחלתם, כך בגוף הספר השופט הראשון, עתניאל בן קנז, הוא משבט יהודה, אשר מושיע את העם, והשופט האחרון, שמשון, הוא משבט דן, שהצלחתו מוגבלת מאוד.¹⁰ הסיפור על אבימלך והרשימות הקצרות של השופטים, אף שאינם שייכים לדגם השופטים במבוא, הם חלק מההתפתחות הרעיונית העולה בספר.

שלושת השופטים הראשונים הם דמויות חיוביות, ואין שום רכב בהתנהגותם או באישיותם: עתניאל בן קנז (ג, ז-יא), אהוד בן גרא (ג, יב-ל) ודבורה (ד). על עתניאל מסופר מעט מאוד, אולם מה

10. מלמט (השופט, עמ' 13) ניסה להסביר את סדר סיפוריהם של השופטים, על-פי עיקרון גיאוגרפי, מדרום לצפון. זקוביץ (האסוציאטיבי, עמ' 164-183) סבור כי ספר שופטים מסודר על-פי קשרים אסוציאטיביים בין סיפורים סמוכים. וויליאמס סבור שכלל השופטים הם שנים עשר, והם מייצגים את העונות השונות של השנה. ראו וויליאמס, המבנה, עמ' 77-85. אחרים סבורים שהסיפורים לא סודרו בסדר תמטי, לפיו תיאור המצב הדתי הולך ומתדרדר בין שופט לשופט. ראו לדוגמה בלוק, שופטים, עמ' 145. וראו גם שם עמ' 132.

שמתואר הוא חיובי. עתניאל מושיע את העם מידי הארמים, אף על פי שמסתבר ששיעבוד ארם לא פגע בו או בשבטו, בהיותו מיושבי יהודה בדרום הארץ. אהוד פועל לבדו, תוך הסתכנות אישית גדולה. שני האישים האלה אינם מבקשים תפקיד או טובה אישית אחרת, לאחר שהם מושיעים את ישראל. כאשר אהוד יוצא לקרב נגד מואב הוא מכריז שה' הוא זה שנותן אותם בידם. כך גם עולה כמה פעמים מדברי דבורה שה' הוא האחראי לניצחון של העם על הכנענים. דבורה היא נביאה של ה', והיא הדמות הבולטת בסיפור. גם דבורה אינה פועלת מטעמים אישיים. אחד הנושאים המרכזיים בשירת דבורה הוא נכונותם של השבטים השונים להתנדב לטובת העם, לעומת אלה שלא. שלושת השופטים הראשונים מוצגים כמנהיגים חיוביים. הבעיה המוצגת בחלק זה של הספר היא חוסר הנאמנות של העם לה' שהתעורר לאחר מותם של מנהיגים אלו.

לעומת זאת, שלוש הדמויות האחרונות הן דמויות בעייתיות: אבימלך (ט), יפתח (י, א-יב, ז) ושמשון (יג-טז). המשותף לשלושת האישים האלה הוא שהם מרוכזים בטובתם האישית, כל אחד במידה שונה, ובכל סיפור חומרת התוצאות שונה. אבימלך הורג את אחיו כדי למלוך, ופותח במלחמת אחים עקובה מדם כדי שהמלכות תישאר בידיה. מניעיו של יפתח לקבל את תפקיד מפקד הצבא במלחמה נגד עמון הם לקבל תפקיד של ראש לכל יושבי גלעד, והוא פותח במלחמת אחים אכזרית נגד שבט אפרים משום שלא נתנו לו את הכבוד הראוי. פעולותיו של שמשון נגד הפלשתים הן נקמה על פגיעה אישית שפגעו בו. הוא אינו פועל להושיע את העם, וגם אינו מושיע אותו. אדרבה, העם סובל מהשיעבוד הפלשתי עוד יותר בשל מעשיו של שמשון נגד הפלשתים. וכאשר שבט יהודה מתלונן בפניו על כך, הוא אכן מסביר את מניעיו האישיים: "ויאמר להם כאשר עשו לי כן עשיתי להם" (טו, יא).

סיפור גדעון הוא הסיפור האמצעי, ויש בו דמיון הן לשלושת הסיפורים הראשונים הן לסיפורים האחרונים. אמונתו של גדעון בה' אינה שלמה בתחילה, עד אשר הוא מגיע להכרה שלמה באלוקים.

ועם זאת בסוף הסיפור הוא מחטיא את ישראל בחטא האפור. יחסו לעם בתחילת הסיפור הוא חיובי, כאשר הוא מביע את דאגתו לצרת העם, וגם בהמשך – כאשר הוא מצליח למנוע עימות עם בני אפרים. ועם זאת, ניכר שהוא גם דואג לשמו ולמעמדו באופן שגורם לפגיעה בעם. כך ביחסו לאנשי סוכות ופנואל.

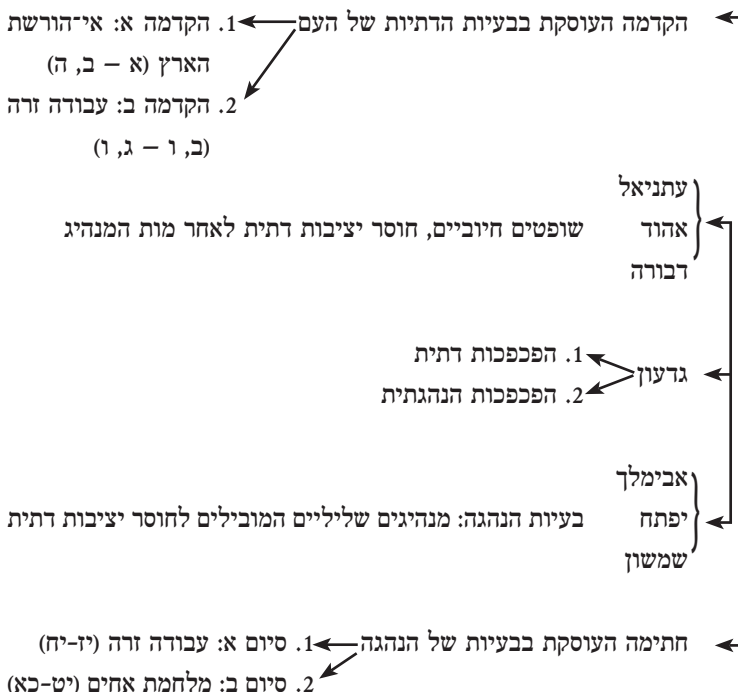
כך מתקבל מבנה סימטרי של הצגת הדמויות בספר שופטים: שלושת השופטים הראשונים, יחסם אל ה' היה חיובי, ושלושת האחרונים התמקדו בקידום ענייניהם. במרכז מצוי סיפור גדעון, הנחלק לשני חלקים, החלק הראשון תואם את דמותם של שלושת השופטים הראשונים, והחלק השני מתקשר לדמותם של שלושת האחרונים. החלק הראשון של סיפור גדעון מתרכז בשאלת אמונתו של גדעון בה', בהקבלה לדמויות הראשונות של הספר, החלק השני עוסק בהפכפכותו של גדעון, ומקדים את תיאור פעולותיהן של שלוש הדמויות הבאות.¹¹

גם ההקדמה והסיום של ספר שופטים תואמים את המבנה הזה. ההקדמה של ספר שופטים עוסקת בבעיות דתיות, וכוללת שתי הקדמות. הראשונה עסקה בחטא אי-הירושה הארץ (א, א-ב, י), והשנייה בחטא עבודה זרה (ב, יא-ג, ד). אי-הירושה של הארץ גררה את חטא העבודה הזרה. הבעיות בשני המבואות קשורות לשלושת הסיפורים הראשונים, שבהם הדגש הוא על החזרה לעבודה זרה עם מותו של כל שופט. החתימות של הספר מדגימות את הבעיות של היעדר שלטון, ומבחינה זו מהוות המשך לשלושת הסיפורים האחרונים, אשר מדגישים את הבעיות בתחום ההנהגה.

החתימות של הספר מקבילות לפתיחותיו. פסל מיכה בפרק יז הוא חטא בתחום הפולחני, במקביל לחטא עבודת הבעל והאשרה בהקדמה השנייה. החטא של מלחמת האחים בפרקים כ-כא מקביל

11. על מבנה סימטרי בספר ראו: גודינג, המבנה, עמ' 70-79; טורנר, מוקד, עמ' 149-150; טורנר, סיפור גדעון, עמ' 146-161; דורסיי, המבנה הספרותי, עמ' 105-120.

לחטא של אי־ירושת הארץ בהקדמה הראשונה.¹² כך מתקבל מבנה שניתן לתארו בעזרת התרשים הבא:

מעבר למבנה הספר ישנם קשרים רבים בין הסיפורים השונים, התורמים ללכידות הספר. הסיפור של דבורה קשור בקשר הדוק לסיפור אהוד, במוטיבים רבים ובמבנה הסיפורים. הסיפור של דבורה הוא ניסיון להתגבר על הקושי שנוצר בסיפור אהוד, שעם מותו שב העם לעשות הרע בעיני ה'. הזיקה בין הסיפורים היא בכל רובדי העלילה. הקשרים

12. על הסימטריה בין שתי ההקדמות לשתי החתימות, ראו: אולסון, שופטים, עמ' 863; ווב, שופטים, עמ' 32; וונג, אסטרטגיית החיבור, עמ' 47-77.

בין סיפור אבימלך לסיפור גדעון הם מובהקים, ויש לראותם כרצף סיפורי. מעבר לעובדה שהעלילה של סיפור אבימלך בנויה על העובדה שאבימלך הוא בנו של גדעון ומכוח זה הוא מתמלך, ישנם קווי דמיון והיפוך בין שתי הדמויות. יש קשרים גם בין אישיותו האגוצנטרית של יפתח לזו של אבימלך, ויש גם קשרי ניגוד בין העימות של יפתח עם בני אפרים לבין עימות דומה של גדעון עם שבט זה.

הקשרים בין המבואות הם הדוקים. יש ביניהם רציפות כרונולוגית, המבוא הראשון מסכם את תקופת יהושע, ואילו המבוא השני מסכם את התקופה של השופטים. יש גם רציפות עניינית ביניהם. בשל השארת הגויים בארץ, חטאו העם בעבודה זרה של העמים והתחתנו בהם. יש גם קשרים של מבנה בין המבואות, כפי שנראה להלן.

גם שני סיפורי החתימה של הספר קשורים ביניהם בקשר הדוק. לשניהם מבנה עומק משותף: שניהם פותחים בבעיה משפחתית, שהופכת להיות בעיה שבטית ובעיה לאומית. בין שני הסיפורים יש קשרים רבים. בשני הסיפורים דמות מרכזית היא איש לוי (יז, ז; יט, א), ושניהם מתגוררים בהר אפרים. שני הסיפורים מתארים הכנסת אורחים. הנער הלוי משתכנע להישאר בבית מיכה (יז, י-יא), בסיפור השני אבי הפילגש משכנע את איש הפילגש להישאר עמו (יט, ד-י). שני הסיפורים מדגימים אנרכיה, ומהווים ביסוס לצורך במלכות.

פרקי החתימה קשורים לגופו של הספר. סיפור פסל מיכה ועליית בני דן צפונה וסיפור שמשון עוסקים בשבט דן. מיכה גונב מאימו אלף ומאה כסף (יז, ג), סכום זהה מבטיחים סרני פלשתים לדלילה על מנת שתסגיר בידיהם את שמשון (טז, ה). צרעה ואשתאול, כמו גם "מחנה דן", מופיעים בסיפור שמשון ובסיפור עליית בני דן צפונה (יג, כה; יח, ב, ח יא, יב).

סיפורי החתימה של הספר קשורים לסיפורי הפתיחה של הספר. בפרק א וגם בפרק יח מסופר על הורשת הארץ. בתחילת הספר ובסופו מדובר על מלחמות. פעמיים העם שואל את ה' מי יעלה בתחילה להילחם, ופעמיים ה' עונה שיהודה יעלה (א, א-ב; כ, יח). בתחילת

הספר ובסופו העם בוכה (ב, ד; כא, ב). כאמור לעיל, שתי החתימות מקבילות לשני המבואות. הספר אם כן בנוי במבנה ברור, חלקיו קשורים אלה באלה, ברור אפוא כי הספר הדוק ומלוכד, והינו בעל משמעות כוללת, שאותה נברר בפרק הבא.

משמעות הספר

ספר שופטים פותח בחטא העם שהחל לאחר תקופת יהושע, ומתאר את החטא החוזר של העם בעבודה זרה במהלך ספר שופטים. לאורך כל הספר העם חוטא, וה' מושיע, ושוב העם חוזר לסורו. הספר מסתיים שוב בחטאים קשים של העם. אם כן, הספר כולו בא להציג תקופת שפל של העם. השפל התחיל בתפנית של העם לעומת תקופת יהושע, בכך שלא המשיך בירושת הארץ והמשיך בחטא עבודה זרה. המשיך הספר הוא חטא חוזר ונשנה לאחר מותו של כל שופט. ומסתיים בחטאים חמורים הנובעים מהיעדר שלטון מרכזי וקבוע. השפל הזה מוצג לכל אורכו של הספר בהקשר של התמודדות עם הנהגה לא יציבה. נושא ההנהגה והנושא של אי-ההליכה בדרך ה' נכרכים יחד בספר שופטים. כבר בתחילתו של הספר עולה כי החטא של העם בראשיתו מתחיל בגלל המרחק מימי שלטונו של יהושע, שופטים ב, ז-י:

(ז) וַיַּעֲבְדוּ הָעָם אֶת ה' כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָאָרִיכוּ יָמִים אַחֲרָיִךְ יְהוֹשֻׁעַ אֲשֶׁר רָאוּ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' הַגְּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל: (ח) וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון עֶבֶד ה' בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים: (ט) וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בְּגִבּוֹל נַחֲלָתוֹ בְּתַמְנַת חֶרֶס בְּהַר אֶפְרָיִם מִצְפּוֹן לְהַר גִּעְשׁ: (י) וְגַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא נֹאסְפוּ אֶל אֲבוֹתָיו וַיִּקָּם דּוֹר אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת ה' וְגַם אֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל:

העם החל לחטוא בעבודה זרה לאחר שגבורות ה' שנעשו בימי יהושע נשכחו, וגיבורי התקופה כבר לא היו בין החיים. פסוקים אלה מראים

כיצד ההנהגה האנושית וההליכה בדרך ה' כרוכות יחד. בהמשך אסביר בהרחבה את טיב הקשר. כאן אציין בקצרה, שהמנהיג האנושי היה בעיני העם המתווך של ה', וכל עוד המנהיג שהביא לעם ישועה חי בתוכם הם הרגישו את נוכחות ה' בקרבם. עם מותו של יהושע ושל דור הזקנים, חלפה התחושה שה' בקרבם, אשר על כן פנו לעבודה זרה מוחשית. עם העלייה של כל שופט, העם חוזר אל ה', אבל עם מותו, שוב הקשר עם ה' מתרופף, חסר הגורם אשר ייתן לעם תחושה שה' נמצא בקרבן, ושוב חוזר העם לסורו. בעיה זו חוזרת על עצמה בסיפורי השופטים. בכל סיפור של שופט, העם חוזר אל ה', ומתמיד בהליכה בדרך ה' כל עוד השופט חי והעם מרגיש שה' בקרבן. כך קורה בסיפורים של עתניאל, אהוד, דבורה וגדעון. אולם לאחר מותם של שופטים אלה, שוב חוזר העם לעשות הרע בעיני ה'.

כבר מלכתחילה (ג, יא-כג) מציג ספר שופטים את המבנה הסכמטי של כל סיפורי הישועה שיחזרו ויישנו בספר. המבנה כולל ארבעה שלבים: חטא, עונש, זעקה וישועה. סיכום סיפורי השופטים בתחילתו של הספר הוא חריג במקרא. עם קריאתו, מבין הקורא שהדגם של השופטים המושיעים לא יאריך ימים ולא יפתור את הבעיות הדתיות אשר עומדות במרכז עניינו של הספר ולא את הבעיות המדיניות-צבאיות. עוד בטרם קרא אפילו סיפור אחד, יודע הקורא שעליו לבדוק לא רק מה עשה כל שופט, האם הצליח וכיצד, אלא גם את כישלונו של כל שופט להביא ליציבות. הקורא כבר יודע שעליו לעמוד על החסרונות של דגם ההנהגה של השופט-המושיע ושעליו לצפות לדגם אלטרנטיבי שאינו מוזכר במבוא.

בקריאת שלושת הסיפורים הראשונים בספר: סיפור עתניאל, סיפור אהוד וסיפור דבורה, עולה באופן בולט הבעיה של אי ההתמדה של העם בהליכה בדרך ה', והבעייתיות בדגם של ההנהגה האנושית. אף שהקורא אינו מאשים את השופט עצמו בהידרדרות שחלה רק לאחר מותו, לאחר שלושה סיפורים המתארים כיצד העם אינו מתמיד בעבודת ה' למרות שלטונם של שלושה שופטים חיוביים שאין בהנהגתם רכב, וכמובן לאחר המבוא של הספר שכבר בישר על

הבעייתיות של דגם השופטים, מבין הקורא את הבעיה בדגם השופט. לאחר הסיפורים של עתניאל, אהוד ודבורה, הקורא יכול להסיק שדגם השופט אינו מצליח להביא את העם ללכת בקביעות אחרי ה'. שינוי חד מתרחש בסיפור הרביעי, שהוא גם הסיפור העומד במרכזו של הספר – סיפור גדעון. לקראת סופו של סיפור זה פונה העם לגדעון בבקשה שימלוך עליו. נראה שהפתרון לבעיית ההנהגה קרב, שהרי הקורא כבר יודע שדגם השופטים לא יחזיק מעמד. אלא שמיד מתברר שאין פתרון – גדעון דוחה את ההצעה, ובצד הדחייה יש טעם תיאולוגי רבי-עוצמה וחד-משמעי בדבר שלילתו של מוסד המלוכה. בסיפור אבימלך, הממשיך את סיפורו של גדעון, יש חיזוק להתנגדות למלוכה. סיפור זה מציג את האסונות הגדולים הקורים בעקבות התייחסות בלתי-ראויה לנושא המלכות. אבימלך תאב השלטון מגיע לשררה מתוך מעשי רצח אכזריים, בשיתוף פעולה עם בעלי שכם, אשר מנצלים את ההזדמנות להפיק רווחים בתמורה לתמיכתם באבימלך.

לאחר קריאת הסיפורים על גדעון ואבימלך, משתכנע הקורא שהמלוכה אינה דגם הנהגה רצוי, הן מבחינה עקרונית, כפי שעולה בדברי גדעון: "לא אמשול אני בכם לא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם" (ח, כג), והן מבחינת המציאות הבעייתית העולה בשלטונו המלוכני של אבימלך. המגמות השלטוניות של אבימלך הן אגוצנטריות, והוא הורג רבים כדי לממש את שאיפותיו האישיות. התנגדות פרקטית למלוכה עולה במשל יותם.

לאחר שלילתו של מוסד המלוכה, נאלץ הקורא לשוב ולצפות לדגם אחר. אלא שדגם חדש ושונה אינו עולה. והסיפור שב ומעלה שני דגמים מוכרים, המוסד הפטריארכלי ודגם השופט-המושיע הכריזמטי. המבוא הארוך המקדים את סיפור יפתח שב ושולל את שתי האלטרנטיבות השלטוניות (י, ו-טז). בהקדמה זו, מביע ה' באופן נחרץ אי-נכונות לשוב ולשלוח שופט מושיע, מכיוון שהעם לא הוכיח נכונות להתמיד בעבודת ה' לאורך זמן, ושב לסורו שוב ושוב (י, יא-יד). גם חוסר האונים של הזקנים עולה מן ההקדמה באופן בולט

וחזק. הם אינם מסוגלים להתמודד עם האויב העמוני והם אף אינם מצליחים לפתות מי מהם ליטול יוזמה, וכך נשללת גם האפשרות לחזור לדגם זה.

בסיפור יפתח, נותן ה' הזדמנות נוספת לישראל ומקבל את מינויו של יפתח למושיע דה־פקטו. אך יפתח, שאיננו מתאים לתפקיד, מביא על העם אסון, ובכך מתווספת ביקורת על דגם השופט־מושיע. לאחר שהקורא נחשף לביקורת הנוקבת נגד המלוכה, הוא לומד שאי אפשר לחזור לדגמים שליוו את העם מראשית אחיזתו באדמה.

כפי שנראה להלן, בסיפור שמשון ישנה קרבה גדולה לסיפור שמואל, ובכך מקדים סיפור שמשון את סיפורי עלי, שמואל ושואל, ואת תקופת המלכות בישראל. סיפורי פסל מיכה, עליית בני דן צפונה, וסיפור פילגש בגבעה על כל המשתלשל ממנו, הדגימו את האנרכיה ואת היעדר ההנהגה, מצביעים שוב על הדגם המלוכני, ועל הצורך במלך כדי למנוע מציאות של אנרכיה.

הסיפורים אם כן נחלקים לאלה אשר שוללים את המלוכה, סיפורי גדעון ואבימלך ולא־אלה אשר צופים קדימה בתקווה שהמלכות היא זו אשר תפתור את הבעיות של ההנהגה, והחטאים של העם הנובעים מבעיות אלו. בסיפור גדעון נושא המלכות עולה באופן מפורש, ושוב הנושא עולה בסיפור אבימלך, אשר מולך בפועל, ושרי גלעד מציעים לאחד מתוכם אשר ינהיג אותם במלחמתם להיות לראש לכל יושבי גלעד. יפתח מסכים להושיע את העם, אך רק לאחר שיתמנה לתפקיד הראש. שלושת הסיפורים האלה מתייחדים בכך שהם מציגים את הצד השלילי במנהיגותם של השלושה. שיא הקיצוניות בתיאור התכונה השלילית של גיבורי שלושת הסיפורים הוא כשכל אחד מן הגיבורים הללו הורג בכני עמו באכזריות (ח, יד-יז; ט, ה, מ, מג-מה, מט-נב; יב, ד-ו). הם הורגים בכני עמם מתוך מחלוקת ורצון לשמור על מעמדם האישי. בסיפורים אלה עולה הנזק הגדול לעם בשלטון המלוכני. ועם זאת, פרקי הסיום של הספר מציגים מציאות של אנרכיה. מציאות קשה זו של חטאים, הן בתחומים ביחס לה' והן בתחומים החברתיים והמוסריים, מחייבת שלטון מלוכני. שוב העם

משלם מחיר, ושוב ישנה שפיכות דמים גדולה. הספר אם כן מציג טענות בעד המלוכה וטענות נגדה. הוא מציג טענות עקרוניות נגד המלוכה, הן במישור העקרוני, שהיא נוגדת מלכות שמים, והן במישור האנושי, שמנהיגים חזקים פועלים למען אינטרסים שלהם, ולכן ישנה עדיפות שלא יהיו מנהיגים כאלה. ומצד שני מציאות ללא מנהיג אנושי חזק יוצרת מצב של שחיתות דתית, מוסרית וחברתית. בהמשך הקריאה בספר שמואל יתברר שהעם נמצא בעיצומו של תהליך מעבר לשלטון מלוכני. מהו אם כן תפקידם של סיפורי השופטים אשר מהווים חלק משמעותי בתהליך זה?

המעבר בין ספר יהושע, שבו ישנו מנהיג אחד, לבין ספר שמואל, שבו שוב חוזרת הנהגה תחת מנהיג אחד, הפעם מלך, הוא דרך ספר שופטים. ההימשכות של תקופת הביניים עד ייסוד המלוכה באה לשרר את ההיסוס לקראת אימוץ דגם שלטוני חדש של מלוכה, ורצון אידיאולוגי להשאיר את המצב על כנו. ישראל לא אימץ את המלוכה בשלב מוקדם של הווייתו, וכאשר עשה זאת, מתוך רצון להידמות לעמים מסביב, ומתוך רצון להתמודד עם הקשיים המדיניים, הוא עושה זאת מתוך עמידה ברורה על החסרונות של המלוכה, ושל כל שיטה אלטרנטיבית אחרת. הספר קובע בסופו של דבר שהמלוכה היא פתרון, אך יש העדפה שהעם יישאר ללא מלך. רק כאשר דגם הנהגה זה אינו מצליח, הספר עובר לכיוון המלוכה. הסיבה לכך היא ככל הנראה הטעם העקרוני של גדעון: "לא אמשול אני בכם לא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם" (ח, כג). הדרך המיטבית היא שלא תהיה הנהגה אנושית קבועה, כדי להבליט את מלכותו של ה'. רק לאחר שהיעדר הנהגה אנושית יציבה גורם לאי יציבות קבועה בהליכה בדרך ה', מתקבעת ההכרה שאין ברירה אלא ללכת לכיוון של מלוכה בשר ודם.

סיפורי השופטים מובילים את הקורא, בסופו של דבר, למסקנה שאין דגם שלטוני חיובי או שלילי, רצוי או לא רצוי, אלא שלכל דגם של משטר יש יתרונות וחסרונות. לא לסוג השלטון יש לתת את הדעת, אלא בעיקר לתכונות הרצויות של מנהיג העם.

אין בישראל שיטה שלטונית מחייבת, יש רק שלטון אחד שהוא עקרוני – ריבונותו של ה' על העולם. הצורך במלך עולה בגלל שמשטר השופט אינו קבוע, וכך בלבד עם אי יציבותו של המשטר, יש חוסר יציבות באמונה בה' והליכה בדרכיו. המלך עשוי להביא יציבות זאת. לפני ההתקבעות של ההנהגה המלוכנית בישראל, בא ספר שופטים לקבוע שה' הוא המלך היחיד של העם. וכאשר העם יבחר מנהיג, עליו להיות אדם שעמו בראש מעייניו, והוא נאמן לאלוקים.

זמנו של הספר

העוגן ההיסטורי הבולט ביותר בסיפורים אלה הוא התפיסה האנטי-מלוכנית, העולה מדברי גדעון בפרק ח, כג.¹³ שלושת הסיפורים – גדעון,

13. חוקרים חלקו בדבר זמנה של אידיאולוגיה זו. וולהאוזן סבר שגדעון מלך, והפוסקים המדברים על התנגדות למלוכה הם תוספת מאוחרת (ביחד עם שמ"א ח, ז; י, יט; יב, יב) ושהם באו במקומה של ידיעה אשר לפיה גדעון קיבל את תפקיד המלך, וולהאוזן, אקדמות, עמ' 239 הערה 1; וולהאוזן, חיבור, עמ' 226-227. לדעתו, התפיסה האנטי-מלוכנית נוצרה בתקופת הגלות, כאשר המלוכה כבר לא הייתה קיימת. התפיסה הפרו-מלוכנית, אשר מיוצגת למשל בשמ"א ט, טז, שייכת לתקופת המלכות של ימי דוד ושלמה, שהביאו למצב של "איש תחת גפנו ותחת תאנתו", וולהאוזן, חיבור, עמ' 239, 254-256. חוקרים רבים חולקים על הדעה שההתנגדות למלוכה היא מאוחרת לחורבן, שכן בטקסטים מקראיים מימי הבית השני אין עדות להתנגדות למלוכה. להפך, בתקופה זו שלטה הכמיהה להחזרת מלכות בית-דוד (קרוסמן, התנגדות למלוכה, עמ' 24-54; קריפמן, תולדות האמונה הישראלית, כרך א, עמ' 684-697). יש הסבורים כי זמנה של התפיסה האנטי-מלוכנית בספר שופטים הוא מתקופת המלוכה. לדעת בודה, ההתנגדות למלוכה היא בת-זמנו של חורבן שומרון ותואמת את תפיסת הושע (למשל: ח, ד; יג, ט-יא). ראו: בודה, שופטים, עמ' 66-67. ספק רב אם הושע אכן התנגד למלוכה, ראו, למשל: מייס, הושע, עמ' 117. בווריאציה אחרת ראו: מור, שופטים, עמ' 229-230; ברני, שופטים, עמ' 183-184, 235. ריכטר סבר שספר המושיעים, שכלל את פריקים ג-ט, מטרתו להציג תפיסה אנטי-מלוכנית, והתחבר בתקופת יהוא, ריכטר, ספר המושיעים, עמ' 319-343. אחת הטענות המרכזיות של גישה זו היא הסתירה בין ההתנגדות של גדעון למלוכה ובין ההנחה העולה בסיפור אבימלך שלגדעון

אבימלך ויפתח – מתרכזים בצדדים האנושיים של המנהיגים, ומציגים מערכת שיקולים בבחירת מנהיג, ואת הסכנות הכרוכות בבחירה זו. סיפורים אלה מאוחדים בכך שיש בכל אחד מהם מוטיב של הכרעה של העם לגבי הבחירה של המנהיג. גרעון נבחר אומנם על ידי ה' למושיע, והוא מציל את העם מאויביו, אבל אז פונה אליו העם בבקשה למסד את הנהגתו ולמלוך עליו. אבימלך נבחר למלוך על ידי בעלי שכם, והביקורת העיקרית של יותם היא כנגד בחירה עגומה זו. יפתח נבחר על ידי זקני גלעד להיות להם לראש. ספר שופטים, הכולל את הסיפורים האלה, אשר מציגים את השיקולים לבחירת המנהיג, נכתב למען ציבור אשר עומד בפני הכרעה מעין זו, מתוך כוונה לתת בידו מדדים להעריך את התאמתו של אדם לתפקיד מנהיגות.¹⁴ לאחר

הייתה סמכות מלכותית כלשהי שעברה לצאצאיו (ט, ב). אולם מסקנה זו אינה מחייבת, שכן יש אפשרות שדבריו של אבימלך שם הם מניפולציה לצורך המלכתו. יתר-על-כך, בנייתו לסיפור אבימלך נוכחנו לראות שאבימלך הוא אנטיתזה לדמותו של גרעון, ולכן דבריו לגבי המלוכה אינם אלא היפוך של כוונת אביו, ראו גם בוכר, מלכות שמים, עמ' 52-53. קרוסמן, החולק בתקיפות על הדעה שההתנגדות למלוכה היא מאוחרת לחורבן, סבור שלא ייתכן שהביקורת המיוצגת בדברי גרעון נוצרה לפני שהייתה מלכות בישראל. לדעתו, ההתנגדות למלוכה היא מתקופת המלוכה הקדומה – מימי שלמה, ראו: קרוסמן, התנגדות למלוכה, עמ' 42-54; וכנגד גישה זו אופנהיימר, הנבואה, עמ' 122-123. לדעת בוכר, דברי גרעון משקפים את התקופה שלפני המלכות ומבטאים את ההתנגדות למלוכה בטרם נוצרה, מפאת התפיסה התיאולוגית שמלכות אדם נוגדת את מלכות השמים, בוכר, מלכות שמים, עמ' 51-56. בדעה זו אחזו רבים והיא רווחת היום. נות, היסטוריה, עמ' 164-165; ברייט, היסטוריה, עמ' 173, 175; קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, כרך א, עמ' 695-696; אופנהיימר, הנבואה, עמ' 121-128; ויינפלד, ציון, עמ' 87-88; מלמט, ישראל, עמ' 104; ויסמן, מנהיגים כריזמטיים, עמ' 410; בולינג, שופטים, עמ' 35. נות סבור שביקורתו של גרעון משקפת את תפיסתם של שבטי ישראל בתקופה שלפני ייסוד המלוכה. הוא קובע שרק האפשרות שבישראל רווחה התייחסות אנטי-מלוכנית בתקופה ההיא יכולה להסביר שהמלוכה בישראל קמה באיחור רב כל-כך, בהשוואה לעמים מסביב, נות, היסטוריה, עמ' 165.

14. על הזיקה בין ספר שופטים לנושא המלכות ראו: פון-ראד, תיאולוגיה, עמ' 333-332.

שלושה סיפורים אלה, עם כל הבעיות הצצות, ולאחר שגדעון שלל את מוסד המלוכה, שוב חוזרים סיפורי יפתח ושמשון ואינם מאפשרים לראות בדגם השופט צורת הנהגה שניתן להמשיך בה. חתימת הספר מציגה את המלוכה כפתרון הנכון לאנרכיה של התקופה. ספר שופטים היה כנראה חלק מפולמוס רחב בדבר יתרונותיה וחסרונותיה של המלכות, במסגרת הדיון הציבורי שהתעורר כאשר עלתה השאיפה לשנות את צורת הממשל בישראל. ואכן, החוקרים למדו מספר זה על החברה הישראלית, על מבנה המשטר, על טיב היחסים בין השבטים. ספר שופטים מתאר ימים של תמורות ואי יציבות פוליטית ומדינית בקרב שבטי ישראל, ומשתקפת אידיאולוגיה שלטונית של הימים שלפני המלכת מלך בישראל.¹⁵ שינוי צורת ממשל הוא מאורע רב-משמעות בחיי היום-יום של העם, ושינוי כזה ודאי אינו יכול לעבור בשקט ללא פולמוס.

ההתרכזות של סיפורים אלה בשיקולים בעד המלוכה ונגדה מתיישבים בצורה הטובה ביותר בתוך מציאות אשר אין בה מלך, כאשר האפשרות להחליף את המשטר הקיים במשטר מלוכני עולה על הפרק. הספר הכולל התייחסות חיובית ושלילית למלוכה משקף מציאות שבה המלוכה טרם נוצרה, ומגמת הכותב היא לבחון את יתרונותיה ואת חסרונותיה. העיסוק המרוכז של סיפור גדעון בהגדרת המדרים שעל-פיהם יש לבחור מנהיג, יכול לנבוע ממציאות שבה יש אפשרות לבחור את המנהיג, והשאלה היא מי יבחר. אין כמעט

15. יש להניח שאם הספר היה מאוחר היינו מוצאים את סימני התקופה. אילו נכתב בימי דוד ושלמה, או לאחריהם, היה ניתן לצפות, לדוגמה, שמעמדה של ירושלים יתפוס מקום מרכזי, או שאזכורה יותיר רושם של חשיבות. אך בספר שופטים כולו ירושלים איננה ממלאת שום תפקיד ואין שום הילה באזכורה. ירושלים מוזכרת בספר פעמיים, באף לא אחת מהפעמים מדובר בחשיבות לעיר או ברמז לחשיבות עתידית: א, ח, כב. היא נזכרת בדרך-אגב, בסיפור פילגש בגבעה בפרק יט, י-יב. טענה זו נכונה במיוחד לאור הטענה במחקר שספר שופטים הוא פולמוס פרו בית-דוד כנגד בנימין. ראו ברטלר, ספרות ופוליטיקה, עמ' 399-418; סוויני, פולמוסים, עמ' 517-529.

משמעות לעיסוק מעין זה כאשר המלוכה כבר קיימת ועוברת מאב לבן, וכאשר לעם יש רק יכולת מוגבלת להתערב במינוי מלך. ספר שופטים, שיש בו שילוב של טקסטים המשקפים הסתייגות מן המלוכה וטקסטים הפוכים המשבחים את המלוכה,¹⁶ משקף תמונה סבירה לתקופה שלפני המלכות. הוא מלמד על המעבר הקשה בין צורות השלטון ומאפשר הצצה לתוך הפולמוס שוודאי היה לא פשוט, סביב שינוי היסטורי, שעליו אין עוררין. בתוך פולמוס זה, בא ספר שופטים ומציג את המלוכה כהכרח שלטוני לאחר חוסר היכולת של דגמים שלטוניים אחרים להתמודד עם המציאות, ובתוך כך לתת הערכה תיאולוגית שעל אף הצורך במלכות, אין הדבר פוגם במלכותו של אלוקים. ובתוך כך הספר מפרט את הבחנים הערכיים לבחירת מנהיג ראוי.

16. בובר, מלכות שמים, עמ' 57-73.

פרק 1

ההקדמה הראשונה של הספר: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים, א, א – ב, י

מבוא

פרק א בספר שופטים מכיל אנקדוטות קצרות ורשימות של ערים שנכבשו על ידי שבטי ישראל וכן גם רשימות של ערים כנעניות שהשבטים לא כבשו. הפתיחה של ספר שופטים זכתה לתשומת לב רבה מאוד במחקר, במיוחד משום שלדעת חוקרים רבים למסמך זה משקל היסטורי רב והוא משקף תיאור אמין של סיפור הכיבוש של הארץ על ידי ישראל, והוא עומד בניגוד לספר יהושע, שלדעת חוקרים אלה ערכו אינו רב מבחינה היסטורית. בניתוח של פתיחת הספר להלן אראה שהבנה זו מוטעית, ואציג ניתוח אחר לתחילתו של הספר. שאלות קשות עומדות לפנינו: מהו האופי של תיאורי המלחמות בשופטים פרק א? מהו היחס בין המלחמות המתוארות כאן לבין המלחמות המתוארות בספר יהושע, ובמיוחד לאור העובדה שחלק

מהאירועים המתוארים בשופטים א מופיעים גם בספר יהושע? ובעיקרו של דבר, מהי המגמה של הפתיחה של ספר שופטים? תשובות לשאלות אלה כרוכות במידה רבה בשאלת הגבולות של היחידה הראשונה בספר. תחילתה של היחידה היא בתחילת הספר, אבל שאלת סופה של היחידה נתונה במחלוקת בין הפרשנים. בירור שאלה זו הוא תנאי להבנת מהותם של סיפורי הכיבוש בתחילת ספר שופטים.

מגמתה של ההקדמה

נתונים ראשוניים

נתונים רבים המופיעים בשופטים א נזכרו כבר בספר יהושע. בחלק מהמקרים הזהות בין המקורות היא גדולה ובחלק מהמקרים ישנם הבדלים ביניהם. בחינת המקבילות מגלה שרוב החומר בשופטים א הוא חדש ביחס לספר יהושע. כך הסיפור על כיבוש בוק (א, א-ז) הוא חדש, וכן הסיפור על כיבוש ירושלים על ידי יהודה (א, ח), המלחמה של יהודה ביושבי ההר הנגב והשפלה (א, ט), הדיווח על מעבר הקיני למדבר יהודה (א, טז), כיבוש צפת בנחלת שמעון (א, יז), כיבוש עזה אשקלון ועקרון על ידי יהודה (א, יח), כיבוש בית אל על ידי בית יוסף (א, כב-כה), וכן הדיווחים על מה שלא ירשו יהודה (א, יט), זבולון, אשר, נפתלי ודן (א, ל-לה). מבין 36 פסוקים של הפרק, 23 הם חדשים לגמרי ו-13 פסוקים הם חזרה על הנאמר ביהושע!¹

החומר הזהה בין שופטים א ליהושע הוא סיפור הריגת הענקים בחרון: ששי, אחימן ותלמי, המוזכר בשופטים א, י, וכן ביהושע טו, יג-יד. כיבוש דביר נמסר בשופטים א, יא-טו וכן ביהושע טו, טו-יט. בשופטים א, כא, נאמר שבני בנימין לא כבשו את ירושלים, וביהושע

1. בדיקה זו עומדת נגד הרושם של רבים שרוב החומר בשופטים א מופיע ביהושע. טעות כזו מצויה למשל אצל: מולך, שופטים א, א-ג, ו, עמ' 34. טעות זו מביאה אותו מיד למסקנה שהחומר בשופטים הוא משני!

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

טו, סג, אותה ידיעה מסופרת ביחס ליהודה. הדיווחים על הערים שלא הורישו בני מנשה ובני אפרים בשופטים א, כז-כח; וא, כט, מסופרים גם ביהושע טז, י (אפרים), ויז, יב-יג (מנשה).

מהו אפוא היחס בין שופטים א לבין ספר יהושע? ומהי המגמה של ההקדמה הראשונה של ספר שופטים?

שיטה ראשונה: ההקדמה הראשונה בספר שופטים כמקבילה לספר יהושע

העיסוק של שופטים א בנושא הכיבוש, והעובדה שיש חפיפה מסוימת בין שופטים א לבין יהושע, הביאו חוקרים למסקנה ששופטים א הינו תיאור מקביל לתיאור כיבוש הארץ בספר יהושע. לדעתם יש הבדלים משמעותיים בין שני התיאורים. ספר יהושע, לדעת חוקרים אלה, מתאר את הכיבוש של הארץ כולה, ובזמן קצר. לעומת זאת, התיאור בשופטים א מתאר כיבוש חלקי של הארץ, בעוד חלקים רבים ממנה לא נכבשו על ידי העם, והכיבוש של הארץ התרחש בתהליך ממושך. הבדל נוסף הוא שספר יהושע מתאר את כיבושה של הארץ על ידי העם המאוחד כולו בראשותו של יהושע בן נון, ואילו התיאור של כיבוש הארץ בשופטים פרק א מתאר כיבוש שבטי, כל שבט או קבוצה של שבטים בהתמודדות מקומית עם הכנענים המצויים בקרבתו. לאור ההבחנות החדות בין התיאורים האלה של כיבוש הארץ, חוקרים אלה שואלים איזה מהתיאורים אמין יותר. על שאלה זו ענו חוקרים רבים ששופטים א מייצג תיאור היסטורי מקביל לתיאור כיבוש הארץ בספר יהושע ואמין יותר מהסיפור ביהושע.² לפי דעתם של אלט ונות, שופטים פרק א משקף התנחלות שקטה של ישראל לצד הכנענים, ובמשך תקופה ממושכת, לאט לאט, ירשו אותם.³ גישה זו קיבלה

2. ראו למשל: וולהאוזן, חיבור, עמ' 213; מור, שופטים, עמ' 7-8; ברני, שופטים, עמ' XXXV-XXXIV, ועמ' 1; גריי, שופטים, עמ' 194; סוג'ין, שופטים, עמ' 26.

3. אלט, מחקרים, עמ' 133-169; נות, היסטוריה, עמ' 68-69.

בעשורים האחרונים תמיכה ממחקריהם של ארכיאולוגים אשר מצאו עדויות לכיבוש ממושך והדרגתי של הארץ.⁴ חוקרים גילו שערים שונות בארץ נכבשו בזמנים שונים ולא בבת אחת, כפי שעולה בספר יהושע. ממצאים אלה היוו ראיה לדידם לכיבוש הדרגתי של הארץ.

המגמה של שופטים א לפי כיוון זה היא לספר את הסיפור של ההתנחלות של ישראל בכנען ואת כיבושה של הארץ. עיקר מטרתו היסטורית: לספר את הסיפור של כיבוש הארץ. לדעתם שופטים א הוא עדות מקבילה למסופר בספר יהושע.

חוקרים אלה, שהם בעלי אוריינטציה היסטורית, מושפעים מאוד מדרך החשיבה הדרוויניסטית-התפתחותית, ולכן לא נראה להם סביר שיש מציאות שבה היה כיבוש כולל וחד-פעמי של הארץ. על כן הם מעדיפים את התיאור שהוא לדעתם כיבוש הדרגתי של הארץ, ולפי דעתם זה מה שמצוי בשופטים א. מאותה סיבה אין הם מקבלים את התיאור של ספר יהושע כאמין, משום שהם סבורים שהעם הפך לעם מאוחד בתהליך הדרגתי ממושך, עד שהגיע לידי גיבוש בתקופת המלוכה; לפני כן העם לא היה אלא איגוד של שבטים, ללא שלטון ריכוזי, כפי שספר יהושע מתאר.

אולברייט, רייט, קויפמן ודיין ואחרים טענו בצדק רב שאין כל סיבה להכחיש את הנאמר בספר יהושע, וממצאים ארכיאולוגיים תומכים בסיפור העיקרי של כיבוש הארץ בספר יהושע.⁵ אין להבין מדוע אמת היסטורית על ישיבה בשלום של ישראלים בארץ הייתה נדחקת מפני מסורת א-היסטורית על תפיסת הארץ במלחמה.⁶ אף על

4. ראו למשל: אהרוני, הארכיאולוגיה, עמ' 137-169; פינקלשטיין, הארכיאולוגיה, עמ' 282-284; נאמן, כיבוש הארץ, עמ' 289-316; מזר, ארכיאולוגיה, עמ' 331-334.

5. אולברייט, הכיבוש הישראלי, עמ' 11-23. וראו גם: אולברייט, ארכיאולוגיה, עמ' 10-18; אולברייט, היסטוריה של ישראל, עמ' 22-27.

6. קויפמן, שופטים, עמ' 16. ויינפלד טען שאין סיבה לחשוב ששופטים א אמין יותר מהסיפורים השונים ביהושע או שהסיפורים ביהושע אמינים פחות משופטים א. ראו: ויינפלד, מיהושע עד יאשיהו, עמ' 66-67, 69.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

פי שההנחה של החוקרים שספר יהושע אינו אמין נובעת, כאמור, מתפיסה מוקדמת, אין להכחיש שממצאים היסטוריים מלמדים שאכן הארץ נכבשה במשך תקופה ממושכת. אולם הטעות הגדולה של החוקרים בעניין זה היא הפרשנות של ספר יהושע. נכון שבשני מקומות נאמר ביהושע שכל הארץ נכבשה, כך ביהושע יא, טז, ובכא, מא, אולם לאמיתו של דבר, ספר יהושע אינו מתאר את הכיבוש של כל הארץ.⁷ פרק יב מספר על כיבוש של שלושים ואחת ערים בלבד. בתיאור עצמו של הכיבוש, בפרקים ו-יא, יש אף פחות מכן. שטחים גדולים של הארץ לא נכבשו. פרק יג מתאר שטחים גדולים של הארץ, המכונים "הארץ הנשארת", שלא נכבשו; כך שטחי פלשתים, אזור הצפון מלבוא חמת וצפונה, וארץ גשור. על כך יש להוסיף שטחים נוספים שלא נכבשו, כגון אזור הרי השומרון ואזור החוף. ספר יהושע מתאר תפיסה של חבלים משמעותיים בארץ, באזור יהודה, והגליל בלבד, וככל הנראה, את הפיכתם של שבטי ישראל לגורם המשמעותי ביותר בארץ כנען. גם בנאום המסכם של יהושע לפני מותו הוא מתייחס לעובדה שעוד נותרו אזורים שיש לכבוש אותם, הוא מבטיח שה' יעזור, והוא מאיץ בעם לעשות זאת ולא לחטוא באי כיבוש השטחים האלה, ולא להתערב בהם ולהתחתן בהם, יהושע כג, ה, ז, יב, יג. ספר יהושע אם כן אינו סותר את העדויות הארכיאולוגיות אשר מלמדים על כיבוש משמעותי של הארץ בשלב אחד, אף שחלקים של הארץ נכבשו באופן הדרגתי.⁸ הפסוקים המכלילים המתארים את הכיבוש של כל הארץ אינם מבקשים לערער על כך שלא כל הארץ נכבשה, אלא בעיקר לקבוע קביעה תיאולוגית שההבטחות של ה' לכיבוש הארץ התממשו.⁹ הדרך לומר זאת היא לתאר תיאור כוללני שאינו נכנס לפרטים. תיאור זה מוגזם, אבל לא נועד להיסטוריונים

7. ראו קויפמן, יהושע, עמ' 34; קויפמן, שופטים, עמ' 62; רייט, הבעיה הספרותית וההיסטורית עמ' 106; ידין, חצור, עמ' 249-257. פולצין, משה, עמ' 147-148.

8. ברייט, היסטוריה, עמ' 127-132; ידין, חצור, עמ' 254-255.

9. רייט, הבעיה הספרותית וההיסטורית, עמ' 106-107.

אשר מבקשים דיוק היסטורי, אלא למאמינים המבקשים לדעת האם וכיצד סייע אלוקים בידי ישראל, והאם הצליח כיבוש הארץ כפי שהובטח וכפי שהעם ציפה. על שאלות אלה מבקש המספר המקראי לענות בחיוב. בתיאורים הספציפיים של סיפורי כיבוש הארץ, ותיאורי הנחלות, באים הפרטים של מה שנכבש, ותיאור של מה שלא נכבש. מבחינה זו אין כל סתירה בין ספר יהושע לשופטים א. ¹⁰ יתר על כן, כפי ששופטים א מתאר את השטחים שלא נכבשו, כך גם יהושע מתאר שטחים של יהודה, של מנשה ושל אפרים שלא נכבשו, בדרך הדומה למה שנכתב בשופטים א. מעבר לכך, המקראות בספרי יהושע ושופטים אינם מתארים את מה שסביר מאוד שהתרחש במקומות שונים, והוא שישראל כבשו בכיבוש ראשוני, אבל בעקבות הכיבוש הזה המשיכו מאבקים בין התושבים הישראלים לבין כנענים, כאשר לא מן הנמנע שהיו מקרים שמקומות שונים עברו מיד ליד.

יחזקאל קויפמן הראה בכמה מקומות, ששופטים א אינו הסיפור הראשי של כיבוש הארץ. כדי להוכיח זאת הוא טען כמה טענות חזקות. הוא קבע שאין בשופטים א תיאור של כיבוש הארץ. פרק זה מתאר כיבוש של מספר קטן של ערים ללא רציפות טריטוריאלית.¹¹ ואכן, אם מסתכלים על מפת הארץ הכבושה, לא מתקבלת מפה רציפה והגיונית של שטחי הכיבוש וההתנחלות של ישראל.¹² רייט עמד על האופי הקטוע של הפרטים בפרק א, ושהם אינם מצטרפים לכדי תמונה כוללת של סיפור כיבוש.¹³ קויפמן מסיק מכאן שהתיאור של הכיבוש בשופטים א נסמך על תיאור אחר של כיבוש הארץ, והוא אכן מצוי בספר יהושע.¹⁴ מעבר לכך המפה של גבולות הארץ אשר מצטיירת בשופטים א דומה למפה של חלוקת הארץ בספר יהושע

10. וראו קלאי אשר הראה שמבחינה היסטוריוגרפית ספר יהושע ושופטים א משקפים מציאות דומה. קלאי, 'יהושע ושופטים א', עמ' 143-260.

11. קויפמן, שופטים, עמ' 65.

12. קויפמן, יהושע, עמ' 37-38.

13. רייט, הבעיה הספרותית וההיסטורית, עמ' 107-113.

14. קויפמן, יהושע, עמ' 41-42; קויפמן, שופטים, עמ' 63-64; גרינץ, שופטים א,

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

פרקים יד-יט.¹⁵ חוקרים רבים אכן מבינים ששופטים א משקף את ההתמודדות של השבטים השונים, כל אחד מהם עם הכנענים שנותרו לכל אחד בנחלה שיועדה לו. ווב מדגיש שהמצב בשופטים א הוא המשך ישיר לתיאור של הגויים שנותרו בארץ כפי שמתואר בפרק כג.¹⁶ התיאור בתחילת ספר שופטים שהשבטים יהודה ושמעון הולכים יחדיו להילחם בכנענים אשר יושבים בשטחי שני השבטים תואם את התיאור של פרקי החלוקה שבהם נחלתו של שמעון הייתה בתוך נחלת יהודה, יט, א-ט.¹⁷ פולצין עמד על כך שהתיאור של הכיבוש החלקי של הארץ בשופטים א תואם את המסופר בספר יהושע.¹⁸ ההסבר הפשוט ליחס בין סיפורי הכיבוש בספר יהושע לבין סיפורי הכיבוש בשופטים א הוא שלאחר הכיבוש של החלק המרכזי של אזור ההר בספר יהושע על ידי יהושע, הופסק החלק הזה של הכיבוש, ואז הארץ נחלקה לשבטים, ולכל שבט נותרה המשימה להתמודד עם הכיבוש של נחלתו בכוחות עצמו. המעבר לשלב זה של כיבוש הארץ, כבר מתרחש בימי יהושע, כפי שעולה ביהושע פרק יח, שבו מבקר יהושע את השבטים על אי-ההורשה של הארץ.¹⁹ שלב זה כמובן ממשיך בשופטים א. על כך נפרט גם להלן.

אין באמת סתירה בין ספר יהושע לשופטים א; להיפך, שופטים א ממשיך את יהושע. בספר יהושע לא כל הארץ נכבשה, ועתה היה על השבטים להמשיך את הכיבוש של הארץ. דבר זה נעשה באופן חלקי בספר יהושע, ועתה הקורא עובר לספר שופטים ומצפה לראות אם ימשיכו השבטים לכבוש ולתפוס את הארץ או שיתרשלו בזאת.²⁰ שופטים א, בדומה לספר יהושע, ממשיך ומשיב תשובה מורכבת

עמ' 68; ראו גם ויינפלד, מיהושע עד יאשיהו, עמ' 67; בלוק, שופטים, עמ' 80.

15. קויפמן, יהושע, עמ' 42.

16. ווב, שופטים (מונוגרפיה), עמ' 82; ווב, שופטים, עמ' 32-33.

17. ווב, שופטים (מונוגרפיה), עמ' 83.

18. פולצין, משה, עמ' 147.

19. על כך ראו בהרחבה, עסיס, עד אנה אתם מתרפים, עמ' 1-25.

20. בדומה: פולצין, משה, עמ' 149-150.

לשאלה זו. שבט יהודה ושמעון עמדו במשימתם, אך שאר השבטים לא.

אכן, מסתבר שגם חוקרים מהאסכולה הראשונה היו מודעים לבעיה הזו, ועל כן מור לדוגמה טוען ששופטים א אינו מסמך שלם. הוא טוען שפרק א הינו תמצית של מקור של כיבוש הארץ, אשר תיאר כיבוש לא שלם של הארץ.²¹ כאן מתגלה האבסורד שבשיטה. ספר יהושע אינו אמין על דעת החוקרים משום שהוא מתאר כיבוש הארץ באופן חד-פעמי, ספר שופטים א אמין בעיניהם, משום שהוא מספר על כך שלא כל הארץ נכבשה, אולם גם מסמך זה אינו מספר את הסיפור הזה, ועל כן הוא קובע שהתיאור הטוב והמדויק של כיבוש הארץ אבד, ושופטים א אינו אלא תמצית שלו של תיאור דמיוני זה. אין בשחזור היסטורי זה יותר מאשר השערת השערות והוא אינו מתאפיין בקריטריונים מדעיים. זה לכל היותר מדרש מודרני.

שיטה שנייה: ההקדמה הראשונה בספר יהושע כמבוא היסטורי-גיאוגרפי לספר

לדעת קויפמן פרק א בספר שופטים אינו אלא תיאור היסטורי של סיפורי כיבוש נוספים מהזמן שלאחר תקופת יהושע. הוא סבור ששופטים א הינו מבוא היסטורי-גיאוגרפי לספר שופטים.²² מבוא זה מבקש להשלים מידע השייך לתקופה של הזקנים שלאחר יהושע ושלפני תקופת השופטים. בכיוון זה הלכו כמה חוקרים נוספים.²³ גם לדעת בולינג הפרק אינו סיפור מקביל לסיפור כיבוש הארץ בספר

21. מור, שופטים, עמ' 4.

22. קויפמן, שופטים, עמ' 65-66, 68-69. בכיוון דומה נקטה גם אמית. לדעתה, מחבר ספר שופטים ביקש להקדים הקדמה קצרה המסכמת את תקופת הכיבוש ואת תוצאותיה. אמית, אמנות העריכה, עמ' 116-118. גם לדעתה הקדמה זו משקפת את תקופת הזקנים שהיא התקופה שלאחר תקופת יהושע ולפני תקופת השופטים, ראו שם עמ' 128.

23. רייט, הבעיה הספרותית וההיסטורית, עמ' 105-114; אמית, אמנות העריכה, עמ' 132-134; בלוק, שופטים, עמ' 81.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

יהושע, ואינו מציג תמונה אמינה יותר של סיפור זה. לדעתו, הפרק משקף בעיקר את התקופה שלאחר תקופת יהושע. מטרת הפרק היא להציג את הניגוד בין מצב כיבוש הארץ בתקופת ההנהגה החזקה של יהושע, לבין התקופה שבאה לאחריה. מטרת הפרק לדעתו היא להראות שגם בתקופה קשה זו חסדו של ה' שימר את ישראל.²⁴

דעת קויפמן דומה לשיטה הראשונה מבחינה זו שגם הוא סובר שעיקר מטרתו של שופטים א היא היסטורית, המחלוקת היא איזו תקופה היסטורית הפרק מתאר: את כיבוש הארץ, לפי השיטה הראשונה, או את התקופה שלאחר יהושע, לפי השיטה השנייה. שתי הגישות מאוחדות בגישה ההיסטורית שלהן, אך נבדלות בשאלה מה מתאר שופטים א, האם הוא מתאר את הסיפור של כיבוש הארץ או את סיפור ההמשך לסיפור כיבוש הארץ. שתי הגישות גם חולקות בשאלת האמינות של ספר יהושע.

כפי שראינו, יש לקבל את הדעה אשר רואה את עיקרו של שופטים א כתיאור של התקופה שלאחר ימי יהושע. אולם אין לקבל את מסקנתו של קויפמן שהמטרה של שופטים א היא לספק מידע היסטורי-גיאוגרפי מקדים לספר שופטים, וזאת משני טעמים. ראשית, אופי הנתונים אינו כזה אשר מספק תמונה נאותה של המצב ההיסטורי-גיאוגרפי של הארץ. המידע הנמסר הוא בעל אופי קטוע, ולא מתקבלת תמונה כוללת על המצב. שנית, הדעה של קויפמן נסמכת על הקביעה שהתוכחה של המלאך את העם בב, א-ה, מנותקת מפרק א. אך כפי שאסביר בהמשך, עמדה זו אינה נכונה, ועל כן היעדר התייחסות לצדדים התיאולוגיים ביחס לפרק א לוקה בחסר. אף שקויפמן מתאר נכון את היחס ההיסטורי שבין שופטים א לספר יהושע, הוא מתעלם מהמשמעויות הרעיוניות של שופטים א, אשר הן עיקר תכליתו.

24. בולינג, שופטים, עמ' 66.

שיטה שלישית: ההקדמה הראשונה לספר שופטים הינה מבוא תיאולוגי לספר

כאמור, ההכרעה של קויפמן תלויה בכך שהוא מנתק את שופטים ב, א-ה מפרק א. פסוקים א-ה בפרק ב מתארים את ההתגלות של מלאך אלוקים אל ישראל, שבא להוכיח את העם על כך שהם כרתו ברית עם תושבי הארץ ולא נתצו את המזבחות שלהם. כדי לטעון שהמטרה של שופטים פרק א הינה גיאוגרפית-היסטורית, קבע קויפמן, וכן חוקרים רבים אחרים, שתוכחת המלאך מנותקת מפרק א.²⁵ לעומת זאת, אחרים סברו שתוכחת המלאך היא חלק אינטגרלי של פרק א.²⁶ מתוך כך הם קבעו שהמטרה של פרק א היא להציג את חטאו של העם על אי כיבוש הארץ.²⁷ אליצור מסכים עם דעתו של קויפמן שהפרק משקף את התקופה שלאחר ימי יהושע, אך מדגיש שמטרת הפרק היא להציג את חטאו של העם. מתוך הרשימות של אי-ההורשה בשופטים, אליצור זיהה שני מקומות אשר ישנה וריאציה עקבית לנוסח המקביל ביהושע. ביחס לאי-כיבוש ירושלים על ידי יהודה נאמר ביהושע טו, סג: "וְאֵת הַיְבוּסִי יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם לֹא (יוכלו) יָכְלוּ בְנֵי יְהוּדָה לְהוֹרִישָׁם וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת בְּנֵי יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה". בפסוק המקביל בשופטים המתייחס לבנימין נאמר, שופטים א, כא: "וְאֵת הַיְבוּסִי יֵשֶׁב יְרוּשָׁלַם לֹא הוֹרִישוּ בְנֵי בְנִימִן וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת בְּנֵי בְנִימִן בִּירוּשָׁלַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה". ביחס למנשה נאמר ביהושע יז, יב: "וְלֹא יָכְלוּ בְנֵי מְנַשֶׁה לְהוֹרִישׁ אֶת הָעָרִים הָאֵלֶּה וַיּוֹאֵל הַכְּנַעֲנִי לְשָׁבֵת בְּאֶרֶץ הַזֹּאת",

25. קויפמן, שופטים, עמ' 67; בלום, הקשר, עמ' 192-193; וכן בטלר, שופטים, עמ' 10; שניידר, שופטים, עמ' 26.

26. אליצור, שופטים פרק א, עמ' 30-38; בולינג, שופטים, עמ' 66. הקשר לפרק א הוא לדעתו רופף, אם כי הוא חזק יותר מהשיוך של פסוקים אלה להמשך; ווב, שופטים, עמ' 32-33; בלוק, שופטים, עמ' 109. לדעתו פרק ב פסוקים א-ה שייכים לפרק א, אף שלדעתו פסוקים א-ה שייכים להמשך, ואף יש להם קשר הדוק יותר להמשך.

27. אליצור, שופטים פרק א, עמ' 32-33; ויינפלד, מיהושע עד יאשיהו, עמ' 85-86; יונגר, קונפיגורציה, עמ' 82-83; אמית, שופטים, עמ' 29; אוקניל, הרטוריקה, עמ' 60; בלוק, שופטים, עמ' 83-84; ווב, שופטים, עמ' 32-33; 91.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

ואילו בשופטים א, כז: "וְלֹא הוֹרִישׁ מְנַשֶּׁה אֶת ... וַיֹּאֲלֵה הַפְּנִיעַנִי לְשִׁבְתָּ בְּאַרְץ הַזֹּאת". בשני המקורות בספר יהושע נאמר "לא יכלו... להוריש", ובמקורות המקבילים בשופטים א נאמר "לא הורישו". אליצור מדייק שבתקופת יהושע השבטים לא יכלו לכבוש, ואילו בתקופת השופטים הם יכלו לכבוש אבל לא רצו.²⁸ אשר על כן, לדעתם של חוקרים הנוקטים כיוון זה, פרק א אינו רשימה של כיבושים וכישלונות בבחינת הקדמה גיאוגרפית-היסטורית. לדעתם ההקדמה של ספר שופטים היא תיאולוגית. כוונת ההקדמה היא להסביר את החטא של העם בתחילת תקופת השופטים: אי-השלמת ירושת הארץ. תחילתו של ספר שופטים באה לתאר את הסטייה של העם מדרך הישר שבה הלך העם על פי המסופר בספר יהושע. המטרה של הפרק היא אידיאולוגית, כוונתו להצביע על חטא הרפיון של העם בכיבוש הארץ.²⁹ הדיוק של החוקרים, שבשופטים א נאמר "לא הורישו", וביהושע נאמר "לא יכלו", הוא משכנע. אולם קשה להעמיד את כל משמעות הפרק על מילה אחת.

האם המטרה של הפרק היא היסטורית-גיאוגרפית או תיאולוגית? השאלה הזו תלויה בעיקר בשאלה אם יש לראות את תוכחת המלאך בפרק ב, א-ה כחלק מפרק א או לא. רבים סבורים שכן, ועל כן הם סוברים שהמטרה של הפרק היא לבקר את ישראל על חוסר הנאמנות שלהם לה' בכך שלא ירשו את הארץ כפי שנצטוו על ידי ה'. הכרעה בשאלת התייחסות של פרק א תכריע בשאלה אם מטרת הפרק להציג נתונים גיאוגרפיים-היסטוריים, או להציג את החטא של העם בתחילת תקופת השופטים. יש לציין שמרבית החוקרים סבורים שפרק ב, א-ה

28. למשל: אליצור, שופטים פרק א, עמ' 34-35; וכן, בולינג, שופטים, עמ' 66; וכן פישביין, פרשנות מקראית, עמ' 203; ויינפלד, מיהושע עד יאשיהו, עמ' 85. וראו: ברני, שופטים, עמ' 2; לינדרס, שופטים א-ה, עמ' 50; ווב, שופטים (מונוגרפיה), עמ' 91.

29. בדומה גם בולינג, שופטים, עמ' 66. גם גן ופוואל סוברים שהמשמעות של הפרק היא תיאולוגית, אכן דרכם היא שונה, ראו: גן ופוואל, סיפורת במקרא, עמ' 158-163.

קשור לפרק א. אלא שהחוקרים שהולכים בכיוון זה סוברים שהקישור הזה הוא מעשה ידי עורך אשר הכליל את פרק א בספר שופטים, ואין זו הכוונה הראשונית של פרק א.³⁰ נעבור אם כן לדיון בשאלה אם סיפור תוכחת המלאך בפרק ב, א-ה הוא חלק אורגני של פרק א.

משמעותה של ההקדמה הראשונה לאור המבנה וגבולות ההקדמה

כמו במקרים אחרים במקרא, גם משמעותה של ההקדמה הראשונה של הספר תלויה בהגדרת גבולותיה. אם תוכחת המלאך בב, א-ה, היא חלק מפרק א, הקדמה זו משמשת לתאר בעיקר את חטא העם, ואם התוכחה אינה חלק מההקדמה, הפרק עומד לעצמו ואז אולי אינו בא לקבוע קביעה דתית. מהם אפוא גבולותיה של ההקדמה הראשונה של ספר שופטים?

ברור כי היחידה מתחילה בא, א, אבל אין סימנים ברורים לסיומה. אין עלילה אשר על פיה ניתן לקבוע את סופה של היחידה, ואין גם סימנים מובהקים אחרים, כגון נוסחאות של סיום, מבנה מעטפת וכדומה. במסגרת הדיון המחקרי על השאלות ההיסטוריות על ההתהוות של תחילתו של ספר שופטים רבו הדעות גם ביחס לשאלת מקורו של סיפור תוכחת המלאך ושאלת שייכותו לפרק א.³¹ מעטים המחקרים אשר ביקשו לנתח את ההקדמה לספר שופטים בעיצובו

30. מור, שופטים, עמ' 56; בודה, שופטים, עמ' 16-17; ברני, שופטים, עמ' xxxv; לינדרס, שופטים א-ה, עמ' 3. חוקרים אלה סבורים שהפתיחה המקורית של הספר הייתה בפרק ב פסוק ו, עם תיאור מותו של יהושע. אבל לאחר שהספרים יהושע ושופטים צורפו יחד, היה צריך להסביר איך ייתכן שלאחר שכל הארץ נכבשה בספר יהושע, בספר שופטים השבטים נמצאים במערכות צבאיות באופן תדיר. לשם כך הוכנס לדעתם פרק א, א - ב, ה, אשר מספק הסבר שהכיבוש לא היה כל כך מוצלח. ראו למשל לינדרס, שם. ועם זאת חוקרים רבים ההולכים בכיוון זה סבורים שפסוקים א-ה בפרק ב נוספו בזמן מאוחר לפרק א.

31. נות ראה בפסוקים אלה תוספת בסגנון דוֹטְרוֹנוֹמִיסְטִי מאוחר יותר. ראו: נות, היסטוריה דוֹטְרוֹנוֹמִיסְטִית, עמ' 8; לדעת בלוס, פסוקים אלה שייכים לעורך

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

האחרון והעמיקו בשאלת שייכותו של סיפור זה לפרק א. את זאת אני מבקש לעשות כאן.

פרק א מורכב מאוסף של אנקדוטות העוסקות בירושה או אי ירושה של הארץ. אכן, רבים סברו שהפרק אינו אלא אוסף של פרטים נפרדים.³² אחרים, לעומת זאת, סברו שהפרק הוא יצירה אחת מאורגנת ומסודרת.³³ האומנם מדובר ביחידה שאינה אלא אוסף של פרטים? האם יש סדר אשר מארגן את הפרטים לכדי מכלול אחד? בהיעדר עלילה אשר על פיה ניתן להבחין בגבולות היחידה, יש לבחון את האפשרות שהאנקדוטות סודרו במבנה מתוכנן. אם ייחשף מבנה כזה, תהיה לכך תרומה מכרעת לקביעת תפקידם של החומרים הכלולים במבנה, ועל פי זה נוכל לקבוע את מקומו של סיפור התוכחה של המלאך בב, א-ה.

רבים סוברים שמבנה הפרק הוא תיאור מדרום לצפון,³⁴ אולם הסבר זה אינו מסתבר. מנשה מופיע ברשימה לפני אפרים, אף שהוא שוכן צפונית לו. דן מופיע בסוף הרשימה, ולדעת החוקרים האוחזים בהסבר, נעוץ הדבר בישיבתו של דן בצפון הארץ. אך פרק זה משקף את התקופה שדן אינו יושב בצפון עדיין, ומקום מושבו בשפלת

בתרדיוטרונומיטי השייך לזמן שלאחר גלות בבל. בלום, הקשר, עמ' 192-193. סקירת הדעות השונות ראו: בטלר, שופטים, עמ' 10-12.

32. כך מרבית החוקרים, לדוגמה רייט, הבעיה הספרותית וההיסטורית, עמ' 107. וכן גם בולינג, אף שהוא סובר שהפרק סודר בסדר מחושב. ראו בולינג, שופטים, עמ' 63.

33. אולד, שופטים א והיסטוריה, עמ' 263; גן ופואל, סיפורת, עמ' 158-163; יונגר, קונפיגורציה, עמ' 75-87; ווב, שופטים (מנוגורפיה), למשל עמ' 92-93, 121-122; ניריץ, לקרוא את שופטים א כסיפור, עמ' 193-208. לדעת שניידר, הפרק הוא יצירה אחת שעוסקת בשאלת המנהיגות לאחר יהושע. ראו: שניידר, שופטים, עמ' 22-23. אף שזה אכן הנושא של הפתיחה של הפרק בפסוקים א-ג, בניגוד לקביעתה, נושא זה אינו ממשיך בפרק. לדעת ון סיטרס החיבור אחדותי. לדעתו מקורו כוהני בניגוד לדעה הרווחת. ון סיטרס, ישראל העתיקה, עמ' 338-342.

34. מלמט, המנהיגות הכאריזמטית, עמ' 131; גרינץ, שופטים א, עמ' 343; אמית, אמנות העריכה, עמ' 140; בלוק, שופטים, עמ' 81.

החוף בלבד, והלחץ שהיה נתון בו אילצו אותו להידחק מערבה לאזור ההר (שופטים א, לד). אם כן, גם מיקומו של דן אינו מתאים למבנה גיאוגרפי כלשהו.³⁵

האנקדוטות השונות בשופטים א נחלקות לשניים: אנקדוטות ביחס לשבט יהודה, א, א-כ; ואנקדוטות ביחס לשאר השבטים בא, כא-לו.³⁶ החלוקה הזו לשניים אינה מתבססת על ההבחנה הידועה בין יהודה לשאר השבטים בלבד (כפי שנקטו חוקרים רבים), אלא על זיקה הדוקה בין סיפור כיבוש בזק על ידי יהודה ושמעון (א, ד-ז), לבין סיפור כיבוש בית אל על ידי בית יוסף (א, כב-כו).³⁷

1. שני הסיפורים האלה כתובים באריכות יחסית לשאר הפרק.
2. בשני הסיפורים מסופר כי ה' יהיה בצד הישראלי. פסוק ב: "הִנֵּה נִתְּתִי אֶת־הָאָרֶץ בְּיָדוֹ". ביחס לבית יוסף נאמר, פסוק כא: "וְהָיָה עִמָּם".
3. בשניהם נאמר "ויעלו/ו". שופטים פרק א, ד: "וַיַּעַל יְהוּדָה"; א, כב: "וַיַּעֲלוּ בֵּית־יוֹסֵף".
4. ההיגד: "וַיַּעֲלוּ בֵּית יוֹסֵף גַּם הֵם בֵּית אֵל" (א, כב), מקשר באופן מפורש את עליית בית יוסף לעליית יהודה בתחילת הפרק.
5. בשני הסיפורים מדובר על איגוד של שבטים. לפני הכיבוש של בזק מסכימים יהודה ושמעון להשתתף זה עם זה בכיבושי שני השבטים. המושג בית יוסף כולל בתוכו את השבטים מנשה ואפרים, אשר מתפצלים מתוכו.
6. בשני הסיפורים נמסרת נקודת המבט של האויב הכנעני.

35. וכן לינדרס, שופטים א-ה, עמ' 67. ווב מודה שהנחלה של דן היא הדרומית, אך הוא נדחק לפרש שהמבנה הזה צופה את העלייה של דן צפונה. ווב, שופטים, עמ' 126.

36. על ההבנה בפרק בין שבט יהודה לבין שבטי הצפון, ראו גם: אולד, שופטים א, עמ' 267; ווב, שופטים, עמ' 91-92.

37. על זיקות חלקיות בין שתי האפיזודות עמדו גם גן ופאוול, סיפורת, עמ' 162-163; וכן ווב, שופטים, עמ' 112.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

בסיפור כיבוש בזק, אנו למדים על התנהגותו המשפילה ביחס למלכים שכבש, ואת קבלת הדין שנעשה לו (א, ז). בכיבוש בית אל, אנו שומעים על ההסכם בין האיש אשר מגלה את מבוא העיר, ואשר הולך לאחר מכן ובונה עיר חדשה כשם העיר שיצא ממנה (א, כד-כו).

7. בשני המקרים מופעל העיקרון של מידה כנגד מידה, בדרך שלילית או חיובית. בני יהודה מענישים את אדני בזק וקוצצים את בהונות ידיו ורגליו כפי שהוא עשה למלכים אחרים. בית יוסף משלמים טובה לאיש על אשר גילה להם את מבוא העיר, והוא בונה עיר כשם העיר שהם כבשו (א, כג, כו).

לאחר שני הסיפורים האלה, שאר האנקדוטות בשני חלקי הפרק מקיימות מבנה משותף בשני החלקים. שני חלקי הפרק בנויים במבנה של תיאור העובר מתיאורי כיבוש מוצלחים לתיאורים של אי-כיבוש.³⁸ החלק של יהודה מתחיל בכיבוש בזק, עובר לכיבוש ירושלים, חברון, דביה צפת, עזה, אשקלון, עקרון. רק בפסוק יט נאמר שיהודה לא הצליחו לכבוש את יושבי העמקים. המבנה של שבטי הצפון בולט ביותר. לאחר הכיבוש המוצלח של בית אל (כב-כו), מפורט כל מה שלא הצליחו לכבוש (כז-לה). וגם בתיאור של מה שלא כבשו יש סדר. מנשה לא כבש כמה ערים (כז), אבל הוא שם את הערים למס (כח). שבטי אפרים וזבולון הצליחו פחות, גם הם לא כבשו כמה ערים, ועליהם נאמר שהכנענים ישבו בקרבם, אף שהם לא היו למס (כט, ל). מצבם של אשר ונפתלי היה טוב פחות, שכן הם לא כבשו כמה ערים, אך במקרה זה אשר ונפתלי היו המיעוט, והם ישבו בקרב הכנעני (ל ולא). לגבי נפתלי שוב ישנה הרעה במעמדו, באשר עריו היו למס לכנעני (לג). המצב הקשה ביותר היה זה של שבט דן, אשר אפילו לא הצליח לשבת בנחלתו ונלחץ לשבת בהר בלבר, ולא בחלק נחלתו בשפלה (לד), והאמורי אף התחזק ופלט לאזור ההר שבנחלת

38. ראו גם: יונגר, קונפיגורציה, עמ' 78.

דן (לה1). לקראת סוף הרשימה נאמר שהאמורי ניתנו למס ביד בית יוסף (לה2), והכוונה בכך היא להדגיש שאף כאשר גברה יד בית יוסף על האמורי הם לא הורישו אותם, אלא היו למס בידם. בסיום הרשימה מופיע פסוק קשה: "וגבול האמרי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה" (לו). אף בלי להבין במדויק את המשמעות של הפסוק, ברור הכוונה היא להראות אחיזה אמורית בשטח מסוים בארץ. כך מסתיימת הרשימה, לא בתיאור הגבול של ישראל, אלא באחיזה של אמורים בתוך הארץ. המבנה של רשימות הכיבושים הוא אפוא מבנה שבו ההצלחות נכתבות ראשונה, וככל שמתקדמים בכל חלק, באים סיפורים על אי-הורשה וכישלון הולך וגובר.³⁹ סדר הפרק הוא סדר כפול של מעבר מהצלחה לכישלון. הפרק נחלק לשניים ומעמיד את שבט יהודה ושמעון, מול שאר השבטים. על כך ניחד את הדיבור אחר כך. המבנה של הפרק שבנוי על פי העיקרון של מעבר מהצלחה לכישלון, מלמד שאכן המגמה של פרק א אינה להציג עובדות בלבד, אלא להביע קביעה ערכית שלילית ביחס לאי הכיבוש של הארץ. מתוך כך אכן מתברר שהצדק עם החוקרים אשר רואים את תוכחת המלאך כחלק של הפרק.⁴⁰ יש לומר, שככל שהפרק מתקדם כך מתברר גודל הבעיה, עד אשר בשיאו של היחידה מלאך ה' בא להוכיח את העם. מבנה זה, הקושר את תוכחת המלאך לסיפורים ולרשימות של פרק א, מתבטא גם בשימוש במילה המנחה על"ה, המופיעה בפרק א שש פעמים במובן של כיבוש, ומופיעה עוד פעמיים בתחילת פרק ב: בפרק א פסוקים א, ב, ג, ד, טז וכב ובפרק ב, א (*2).⁴¹

39. לו וריאציות של מבנה זה ראו: מילר, כיבוש ישראלי, עמ' 238-239; ווב, שופטים (מונוגרפיה), עמ' 100-101; קליין, אירוניה, עמ' 27-30; סטון, מקונפדרציה שבטית למדינת מלך, עמ' 237-239; אמית, אמנות העריכה, עמ' 140-141; אוקוניל, הרטוריקה, עמ' 60.

40. ראו למשל, לינדרס, שופטים א-ה, עמ' 73-74. קביעה זו עומדת כנגד קביעתם של רבים שפרק א שייך למקור J, ואילו ב, א-ה הוא דיטרונמיסטי. ראו למשל: ברני, שופטים, עמ' 2. הטרמינולוגיה שעליה מתבססים חוקרים לביסוס קביעה זו היא חלשה מאוד.

41. ווב, שופטים, עמ' 91-92, 128. אוקוניל סבר שהיחידה כולה תחומה במבנה

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

מספר הערים המנויות בפרק תומך במבנה המוצע. מספר הערים שיהודה כבש הוא שמונה: בזק, ירושלים, חברון, דביר, חרמה, עזה אשקלון, עקרון (אף שמסופר שלא כבשו את יושבי העמק, לא מסופר על אף עיר שלא נכבשה על ידי יהודה).

העיר היחידה שכבשו שבטי הצפון היא בית אל בלבד. מספר הערים שהם לא כבשו הוא עשרים ואחת: ירושלים (בנימין), בית שאן, תענך, דור, יבלעם, מגידו (מנשה), גזר (אפרים), קטרון, נהלל (זבולון), עכו, צידון, אחלב, אכזיב, חלבה, אפיק, רחוב (אשר), בית שמש, בית ענת (נפתלי), הר חרס, אילון, שעלבים (דן).

אם נעמיד את הכיבוש של בזק לעומת הכיבוש של בית אל נוכל לראות מבנה של הצלחות הכיבוש של יהודה $1+7$, ובהקבלה לכך אצל שבטי הצפון, המבנה הוא $1+21$, היינו כיבוש מוצלח של עיר אחת, בית אל בהקבלה לבזק, ו-21 ערים ($3*7$), ששבטי הצפון לא כבשו. לפני סיפורי הכיבוש של 7 ערים על ידי יהודה מסופר בהרחבה על כיבוש בזק. כך מתקבל $1+7$.

הדיוק המספרי הזה עשוי להפתיע את הקורא. אולם לאמיתו של דבר מצאנו תופעה דומה גם ברשימות הערים ביהושע יג-כא. שם ראינו שמספר הערים המנויות בפסוקי הסיכום של המחזות השונים של יהודה מגיע ל-112 (יהושע טו, לב, לו, מא, מד, נא, נד, נז, נט, ס, סב). וכן הדבר גם באשר למספר הערים המנויות בפסוקי הסיכום של שאר השבטים, בסך הכול 112 ערים (יח, כד, כה; יט, ו, ז, טו, כב, ל, לח).⁴² מספר זהה זה קיים, אף שאין זהות בין המספר של הערים המופיעות ברשימות. מסתבר שהעורך של הרשימות השאיר זהות מספרית זאת בפסוקי הסיכום מספר הערים, אף שבפועל נמנו יותר ערים, כדי להציג את שבט יהודה כישות אחת העומדת כנגד כל שאר השבטים.⁴³

אינקלוזיו, אבל דבריו אינם משכנעים. ראו: אוקוניל, הרטוריקה, עמ' 61.

42. ראו: עסיס, עד אנה אתם מתרפים, עמ' 22.

43. עסיס, עד אנה אתם מתרפים, עמ' 22-23.

כך נראה שהמחבר של שופטים א ביקש להשוות בין הכיבוש המוצלח של שבט יהודה, לבין הכישלון של ירושת הארץ של שבטי הצפון.⁴⁴ כדי לערוך השוואה זו, המחבר העמיד את כיבוש בזק לעומת בית אל, וכן את הכיבושים המוצלחים של יהודה, לעומת הערים שלא כבשו שאר השבטים על ידי חשבון מספרי של כפולות של שבע. אף עובדה זו מחזקת את הטענה שעלה קודם שהמטרה של הפרק היא תיאולוגית ולא גיאוגרפית.

הנתונים ההיסטוריים והגיאוגרפיים שועברו לרעיון התיאולוגי של הפתיחה של ספר שופטים, והרשימות עוצבו בדרך ספרותית ורעיונית ולא על פי המידע ההיסטורי והגיאוגרפי שהיה קיים. ברור, אם כן, שכוונת שופטים א, א-ב, ה, היא להציג את החטא של העם בכך שלא הורישו את הארץ בתקופה שלאחר מותו של יהושע. פרק א מספק את הנתונים של המקומות שלא נכבשו, והוא הרקע לתוכחה של המלאך בב, א-ה.⁴⁵

44. אכן, כמה חוקרים טענו שהמטרה של פרק א היא לפאר את שבטי יהודה ואת בית דוד ולבקר את שבטי הצפון כדי לפאר את בית דוד. בכיוון זה הלכו וינפלד, מיהושע עד יאשיהו, עמ' 74. מולן טען שהמבוא נכתב בתקופת יאשיהו במטרה להאדיר את מלכותו, ואת השאיפה של הממלכה לחזור לתקופת הזוהר ולגבולות הרחבים של הארץ, ובכלל זה הנחלות של שבטי בית יוסף. ראו מולן, שופטים א, א-ג, ו, עמ' 33-54. וכן ברטלר, שופטים, עמ' 97-102, 111-116; סוויני, פולמוסים, עמ' 517-528. אולם זו אינה מתיישבת עם העובדה שירושלים בפרק זה מתייחסת לבנימין. אילו הייתה הכוונה להאדיר את בית דוד, קשה להאמין שהפרק היה מתייחס לירושלים ככל עיר, ומייחס אותה לבנימין דווקא. אילו הייתה כוונת הפרק פוליטית – להאדיר את בית דוד – יש להניח שהיה מכליל את ירושלים בנחלת יהודה, ומפאר את כיבושה על ידי יהודה. כמו כן, אם המחשבה הייתה פולמוס פוליטי, מדוע מייחס המחבר ניצחון של בית אל, מקום פולחן מרכזי בממלכת הצפון, לבית יוסף? לעומת זאת, אם המטרה תיאולוגית, לבקר את אלה שאינם הולכים בדרך ה', ומאריך גיטא לשבח את אלה שעושים זאת, אפשר להבין את השבח ליהודה, לצד ביקורת מסוימת, ואפשר להבין מדוע מתייחס הפרק בחיוב לכיבוש בית אל על ידי בית יוסף.

45. מולן, שופטים א, א-ג, ו, עמ' 40. כך גם אודוהרטי, אשר חולק על הדעה הסבורה שב, א-ה הם תוספת לחומר הקדום בפרק א. לדעתו, מי שחיבר את

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

שייכותו של ב, ו-י לפתיחה הראשונה

הדעה הרווחת במחקר היא שהיחידה הפותחת בשופטים א, א מסתיימת בב, ה. זוהי ההקדמה הראשונה של ספר שופטים. לדעתם ב, ו – ג, ט הוא ההקדמה השנייה של הספר. אני מבקש לרונ כאן בשאלה אם אומנם פסוקים ו-י בפרק ב שייכים להקדמה השנייה.

כמעט כל החוקרים אשר דנו בתיחום של הפרק, קבעו את שייכותם של פסוקים ו-י לפסוקים הבאים אחר כך, ושאינן קשר בין פסוקים אלה לפרק א, א-ב, ה.⁴⁶ מסתבר שחוקרים קבעו עמדה זו בדרך כלל מבלי להוכיחה. בניגוד לדעה הרווחת נראה לי שפסוקים אלה הם ההמשך של פסוקים א-ה בפרק ב. אם סיפור התוכחה של המלאך נחתם בפסוק ה, סיפור זה חסר סיום. המלאך הוכיח את העם, והעם כנראה קיבל את התוכחה ומגיב בככי על הדברים, אבל לא נאמר מה קרה אחר כך. האם עמד העם במריו לאחר שהגיב בככי על תוכחת המלאך? או האם שינה את דרכו בעקבות התוכחה? אם היחידה הראשונה מסתיימת בפסוק ה, נראה כי הסיפור נגדע ללא סוף. מאידך גיסא פסוקים ו-י נראים כתלושים ללא התחלה. ראשית, הקטע חוזר לחייו של יהושע (ו). הפסוק עצמו הוא וריאציה של פסוק

ב, א-ה בחר ממקורות קדומים את החומרים המצויים עתה בפרק א, כדי ליצור הרמוניה בין המסר התיאולוגי העולה בתוכחת המלאך לבין החומר ההיסטורי של פרק א. אודוהרטי, הבעיה הספרותית, ו, עמ' 1-7. לדעת סטון, ב, א-ה הוא השיא של פרק א. סטון, מקונפדרציה שבטית למדינת מלך, עמ' 241-247. וראו גם רבים אחרים הסבורים שב, א-ה הוא חלק אורגני של פרק א, והוא התוכחה של המלאך על ההתנהגות של העם בפרק א. למשל: ווב, שופטים, עמ' 91; וכן אמית, אמנות העריכה, עמ' 141-142. לדעת ון דר קוי, ב, א-ה קשור לפרק א, אולם משום שלדעתו ב, ג, אינו עונש על כך שהעם לא הכרית את הכנענים, הוא סבור שפרק א אשר מתאר את גירעונות הכיבוש אינו מציג תפיסה ביקורתית כלפי העם משום שלא היה עליהם להכרית את הכנענים עדיין, שכן לא היו מסוגלים לכך, וזאת בהתאם למה שנאמר להם בשמות כג, כט. ראו ון דר קוי, שופטים ב, ג, עמ' 304-306.

46. יוצא מכלל זה הוא ברטלר, אף כי לדעתו פרק זה אינו הקדמה לספר שופטים, אלא במקורו היה נספח לספר יהושע, ברטלר, שופטים, א, א-ב, י, עמ' 433-435.

החתימה של האספה של יהושע בשכם אשר מתואר ביהושע פרק כד, ואשר בסופו משלח יהושע את העם חזרה לנחלתו (יהושע כד, כח). חוקרים רבים סבורים שפסוקים ו-י הם ההתחלה של ספר שופטים, והם חוזרים לצטט את סיומו של ספר יהושע בפרק כד, כח-לג, בשינויים קלים, ואינם קשורים לפרק א, א-ב, ה.⁴⁷ תפקידם של פסוקים אלה לדעתם הוא חזרה מקשרת לנאמר בסוף יהושע. סוג כזה של התחלה של ספר חדש מוכר לנו גם מתחילתו של ספר שמות, אשר מצטטת את בראשית מו, ח-כז. הכוונה בחזרה זו היא להראות את המעבר בין תקופת יהושע לתקופת הזקנים, ועתה לתקופה חדשה, תקופת השופטים, שבה העם חטא. כדי להציג את התקופה החדשה של חטא של ישראל, חוזר המקרא להשוות את התקופה הזו לתקופה הקודמת, לתקופת יהושע.

אם אכן נועדה חזרה זו ליצור קישור לספר יהושע, מדוע החזרה מתחילה בב, ו, שהינו ציטוט של יהושע כד, כח? הרי פסוק זה ביהושע אינו חלק מהסיכום של הספר, בכד, כט-לג, אלא שייך לסיפור האספה

47. לדוגמה: לינדרס, שופטים א-ה, עמ' 91-93. לדעתו, חזרה מקשרת זו נועדה להביא לרציפות בקריאה בין שני הספרים. רבים סבורים שההכפלה נבעה מההכנסה של א, א-ב, ה בתחילתו של שופטים. לדעת מור, הפסוקים היו שייכים בתחילה לספר יהושע, ועם ההכנסה של ההקדמה הראשונה לשופטים, ספר יהושע נותר ללא סיום, ואז עורך החזיר מתוך ב, ו-י, חתימה לספר יהושע. מור, שופטים, עמ' 64-65. וכן סוג'ין, שופטים, עמ' 40; שניידר, שופטים, עמ' 29-30; סוויני, פולמוסים, עמ' 520-521. לדעת נות לאחר שנוספה ההקדמה הראשונה לשופטים, היה צורך בחזרה מקשרת לספר יהושע, ואז הכפיל המחבר את סופו של יהושע לתוך פרק ב בספר שופטים. ביקורת על שיטה זו ראו: אמית, אמנות העריכה, עמ' 127-128. לרבי יוסף קרא הסבר מקורי. לדעתו, יהושע שלח את העם איש לנחלתו לרשת את הארץ, ואף על פי שהעם היה מפורז בנחלתו בכל זאת הם לא עזבו את ה'. זה עומד בניגוד לעם לאחר מותו, שסטו מן הדרך. פסוק ו לדעתו הוא חלק מההעמדה של תקופת יהושע החיובית לעומת מה שקרה לאחר מותו של יהושע: "לאחר שכבישו וחילקו - וישלח יהושע את העם וילכו בני ישראל איש לנחלתו לרשת את הארץ, ואעפ"י ששלחם, שלא היו מצויין אצלו, ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל".

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

של יהושע בשכם, כד, א-כח. לאחר שנאמר שיהושע אסף את כל שבטי ישראל לשכם, בכד, א: "ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה", נאמר בסוף העניין שיהושע חותם את האסיפה בהחזרת העם לנחלתו, כד, כח: "וישלח יהושע את העם איש לנחלתו". אולם בשופטים פסוק זה עומד יתום ואינו נמצא בהקשר של האספה בשכם. איך יובן הפסוק בהקשרו בשופטים? מדוע הכלילו המחבר של שופטים בתוך קטע הקישור ליהושע? אי אפשר לומר שהפסוק הועתק בטעות,⁴⁸ בהיותו סמוך לפסוקי הסיום ביהושע כד, כט-לג, משום שנוספו בו שני שינויים משמעותיים ומכוונים, שאינם חלק מהסיפור של האספה משכם אך הם רלוונטיים למיקומם החדש בשופטים:

יהושע כד, כח:

וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם
אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ.

שופטים ב, ו:

וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם
וַיֵּלְכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ
לְרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ.

ישנן שתי תוספות בשופטים ב, ו. לאחר המילים "וישלח יהושע את העם", נאמר בשופטים: "וילכו בני ישראל". באמצעות מילים אלה, פעולת החזרה של העם לנחלתו מתייחסת לישראל. בעוד ביהושע הפסוק מביע את הפעולה של יהושע לשלח את האנשים, בשופטים

48. זוהי דעתו של ריכטר, ספר המושיעים, עמ' 45; והתקבלה על דעת סוג'ין, שופטים, עמ' 41. ומכאן מסקנתם, שהפסוקים מקוריים יותר ביהושע.

התוספת של המילים "וילכו בני ישראל" מייחסת את פעולת החזרה אל העם, ולא כמו בספר יהושע לשליחת העם על ידי יהושע. שינוי זה הוא שולי ביחס לשינוי השני. כאשר נאמר ביהושע כד, כח, שיהושע שולח את העם לנחלתו, המשמעות היא שהוא שולח את האנשים חזרה לביתם, משם הגיעו האנשים למקום האספה. אולם בשופטים המשמעות אחרת לגמרי, כאן העם הולך "לרשת את הארץ". אין להיגר זה שום משמעות ביהושע. ממקום האספה האנשים חוזרים איש איש לביתו. בשופטים נלקח הפסוק מיהושע, אבל כדי להביע רעיון אחר לגמרי, והוא שכל העם הולך לנחלתו כדי לרשת אותה מהכנענים.⁴⁹

השינוי הזה בין הפסוק בשופטים למקורו ביהושע אינו מקרי ואינו טעות, והוא מתרחש כדי להתאים את הפסוק להקשרו החדש בשופטים כאשר הוא מביע משמעות אחרת לגמרי.⁵⁰ כאשר נאמר שהעם הולך לרשת את הארץ, הדברים מתקשרים בקשר הדוק לפרק א, אשר בו הפועל הזה חוזר שתיים עשרה פעמים, הן בהקשר של ירושה מוצלחת (א, יט, כ); אך בעיקר בהקשר השלילי של אי-הורשת הארץ (א, יט, כא, כז, כח, כט, ל, לא, לב, לג). מכיוון שראינו שהמטרה של המבוא היא להציג את הבעיה שהעם לא הוריש את הארץ, ושתוכחת המלאך בב, א-ה היא בדיוק על כך שהשבטים לא הורישו את נחלותיהם, הקביעה בפסוק ו שהעם הלך לנחלתו כדי לרשת את הארץ מופיעה כמענה של העם לתוכחה של המלאך. הקשר של פסוק ו לפסוקים א-ה הוא בראש ובראשונה תוכני.⁵¹

49. וראו גם קויפמן, שופטים, עמ' 94.
 50. וכן סוויני, פולמוסים, עמ' 521. ראו התייחסותו של ווב, שופטים (מונוגרפיה), עמ' 106-107. גם פולצין הציע פירוש מקורי לבעיה זו, ראו: פולצין, משה, עמ' 151; בלוק, שופטים, עמ' 119-120. פרולוב היה מודע היטב לבעיות אלו, ולכן בצדק לא קיבל את העמדות של החוקרים עד כה. הוא הלך בכיוון אחר, ראו: פרולוב, חזרה, עמ' 313-323.
 51. חוקרים ששמו לב לתוספת בפסוק ו, והבחינו בכך שהפסוק מדבר על ירושת הארץ, בכל זאת לא ראו את הזיקה של הפסוק לנושא הירושה של הארץ העולה בפרק א, ובפרק ב, פסוקים א-ה. וזאת בעיקר משום ששאלות של עריכה ומקורות עמדו לנגד עיניהם. ראו למשל: ברני, שופטים, עמ' 53.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

קישור נוסף בין פסוק ו לפסקה הקודמת הוא חזרה על מילים בהיפוך סדר. בפסוק ד נאמר: "ויהי כדבר מלאך ה' את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את קולם ויבכו". בפסוק זה מופיעים שני ביטויים במובן זהה: "בני ישראל", "העם". פסוק ו חוזר על אותם ביטויים אך בהיפוך סדר: "וישלח יהושע את העם וילכו בני ישראל איש לנחלתו לרשת את הארץ". אין זו חזרה סתמית על מילים בהיפוך סדר; פסוק ו ממשיך באופן ישיר את הנאמר בפסוק ד. בפסוק ד מגיב העם בבכי על תוכחת דברי המלאך, ואילו פסוק ו ממשיך לתאר את התגובה המעשית של העם לתקן את החטא ולקום ולרשת את הארץ. לאור ההצעה הזו, מסתבר שפסוקים ו-י בפרק ב הם המשכם של פסוקים א-ה. פסוקים א-ה שנחתמו בבכי של העם, לא הסתיימו בכך. הבכי של העם משקף את קבלת דברי המלאך, ותיקון דרכם על פי זה. התיקון משתקף בפסוק ו. לפי ההסבר הזה, גם פסוק ו אינו תלוש מכל הקשר, ואינו ציטטה מעוותת של יהושע כד, כח. הפסוק הושאל משם, אך הותאם למקומו החדש בשופטים, ובמקום לדבר על שיבה סתמית של האנשים הביתה לאחר האסיפה כמו ביהושע כד, הנוסח החדש של הפסוק בשופטים ב, ו, הותאם להקשר של אי-ההורשה של הארץ, אשר בו עוסקת ההקדמה הראשונה של ספר שופטים.⁵² לאחר מכן מסופר על כך שהעם חטא בחטא עבודה זרה, וחטא זה הוא המשך ישיר של החטא בהשארת הגויים שעליו הוכיח המלאך.⁵³ הגבולות של ההקדמה הראשונה הם אפוא פרק א, א – ב, י. הקדמה זו היא הקדמה אשר משקפת את המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים, וכמו ספר יהושע, היא עוסקת בשאלת הירושה של הארץ. ההקדמה השנייה, אשר מתחילה בב, יא ומסתיימת בג, ו, עוסקת בחטא עבודה זרה של העם. לאור ההכרעה החדשה בדבר

52. לינדרס טוען שהעורך ביקש לרכך את הביקורת שעלתה בתוכחת המלאך באמצעות פסוק זה. ראו: לינדרס, שופטים א-ה, עמ' 95.

53. ווב, שופטים, עמ' 134-135.

גבולותיה של ההקדמה הראשונה, יש לבחון מחדש את המטרה של ההקדמה של הספר.

שיטה חדשה: מטרתה של ההקדמה הראשונה של ספר שופטים
שאלת מטרתה של ההקדמה קשורה בקשר הדוק לשאלת היחס בין הנאמר בהקדמה הראשונה של שופטים לבין ספר יהושע. הצגנו לעיל דעת החוקרים אשר רואים בחומר בשופטים א מסמך אלטרנטיבי ליהושע. אחזנו כאן בדעת החולקים, וקיבלנו את הדעה שהחומר כאן שייך לתקופה שלאחר ימי יהושע. אולם עתה יש לבחון את השיטה הזו בבחינה ממוקדת יותר.

פרק א בשופטים כולל כמה סיפורים שכבר סופר עליהם בספר יהושע. מאידך גיסא יש גם סיפורים ורשימות שאין להם זכר ביהושע. לגבי הסיפורים הכפולים ישנן שתי אפשרויות: הסיפורים שייכים לספר יהושע והועתקו לשופטים,⁵⁴ או שהם שייכים לשופטים והועתקו ליהושע,⁵⁵ כנראה בגלל שהם עוסקים במלחמות כמו ספר יהושע. הניסיונות של החוקרים מהאסכולות השונות להבחין בין שתי התקופות הוא פשטני מאוד. נכון שספר שופטים פותח בפתיחה החדה: "ויהי אחרי מות יהושע", אבל בעצם ניכר שהכתובים אינם עושים הבחנה כה חדה. גם בחתימה של ספר יהושע, בכך, לא, וגם במקבילה בשופטים ב, ז, עולה שתקופת יהושע כוללת גם את התקופה של הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע. שני המקורות האלה מסתכלים על ימי יהושע ועל הימים של הזקנים שהאריכו ימים אחריו כתקופה אחת. אם כן מותו של יהושע אינו סיומה של תקופה והתחלה של תקופה חדשה. כמו ששופטים א כולל חומרים אשר מתייחסים לתקופת יהושע או לאירועים שכבר סופרו בספר יהושע, ספר יהושע

54. למשל: רד"ק, פירושו ליהושע פרק יא פסוק כא. וכן רלב"ג, שם.

55. זוהי שיטת רש"י, בפירושו ליהושע פרק טו פסוק יג: "וירש משם כלב - לאחר מיתת יהושע, כי עדיין בימי יהושע לא נלכדה חברון, כמו שנאמר בספר שופטים (א, י), ולא נכתבה כאן אלא מפני החלוקה".

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

עצמו כולל חומר מהתקופה שלאחר מותו של יהושע. כפי שהראיתי במקום אחר, האירוע של בניית המזבח בעבר הירדן המזרחי על ידי שניים וחצי השבטים התרחש לאחר מותו של יהושע.⁵⁶ ככלל, הבחנה בין תקופות מתרחשת לאחר זמן רב, ולאחר שנקבעים מאפיינים לכל תקופה, ואז חוקרים מגדירים תקופות שונות. אבל המעבר בין תקופות אינו מעבר חד אלא הדרגתי. ההבחנה שעושה מחבר ספר שופטים בין התקופות היא הבחנה דתית, בין תקופה שהעם הלך בדרכו של ה', לבין תקופה של חטא, פרק ב פסוק י. אבל גם חטאים אינם יכולים להבחין הבחנה חדה בין תקופות. ישנה חפיפה גדולה בין החטא המתואר בשופטים א, לאותו נושא שעולה גם בספר יהושע.

שופטים א, א – ב, י עוסק בהתרחשות בירושה של הארץ. הפרק מציג את שבט יהודה כמי שעמד במשימת ההורשה של הארץ. בית יוסף עמדו אף הם במשימה זו, אף כי באופן חלקי, אך שאר שבטי הצפון נכשלו באי־הורשת הארץ. בעיה זו, עולה גם בספר יהושע, כפי שתיארתי בהרחבה במקום אחר.⁵⁷ ביהושע יח, ג, יהושע בא בתביעה קשה כלפי העם: "עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ". טענה זו של יהושע באה לאחר שהוא חילק את כל הארץ, כולל את שטחי הארץ הנשארת, ואז השבטים היו צריכים לעבור ולרשת את נחלתם. אולם, אף שיהושע כבש את הארץ, לא כולה נכבשה, ועתה השבטים היו צריכים להמשיך את הכיבוש, אבל מעתה במסגרת שבטית, כל שבט את נחלתו. בשלב זה, שבט יהודה פעל על פי המצופה ממנו, ובמידה פחותה יותר, שבטי בית יוסף. אולם שאר השבטים נשארו בגלגל ולא רצו ללכת לרשת את נחלתם. על כך מבקר אותם יהושע. הוכחנו באותו מקום, שיהושע פתר את הבעיה בכך שהוא חילק חלוקה שנייה של הארץ, הפעם חלוקה שלא כללה את הארץ הנשארת, אלא רק את הארץ בגבולות שהיו פחות או יותר השטחים שיהושע כבר כבש, וללא שטחי הארץ הנשארת,

56. עסיס, יהושע כב, עמ' 534-535.

57. עסיס, עד אנה אתם מתרפים, עמ' 1-25.

ומעתה השבטים היו יכולים לעבור לנחלתם, כאשר לפנייהם עמדו אתגרים פחות גדולים. כך נפתרה הבעיה בימי יהושע. בעיה זו של אי-ירושת הארץ בצורה מיטבית, אינה עולה במלוא עוצמתה בספר יהושע, משום שהבעיה כנראה אינה חריפה, והבעיות כנראה אינן נתפסות כחריגות ביחס למצופה.

שופטים א ממשיך את אותו הנושא, ואף הוא עוסק בשלב השני של הורשת הארץ, לאחר הכיבוש הגדול של יהושע, ובמסגרת ההורשה השבטית, כל שבט את נחלתו. פרק זה ממשיך להראות את הרפיון של השבטים לאחר מכן, והוא מספר על שבטי מנשה ואפרים, שעליהם כבר מסופר ביהושע, וגם על זבולון, אשר, נפתלי ודן, אשר עליהם לא מסופר ביהושע, ושהם לא הצליחו לעמוד במשימתם. שוב עולה ביקורת, הפעם על ידי מלאך ה' (ב, א-ה). בתגובה לכך העם הולך לרשת את הארץ (ב, ו). הלשון של התוכחה של דברי המלאך דומה מאוד לתביעה של יהושע כלפי העם ביהושע פרק יח, ג: "עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ".

בספר יהושע, השבטים נחלקים לשלוש קבוצות: יהודה שעומד במשימה שלו, בית יוסף שעומד באופן חלקי, ושאר השבטים אשר אינם עומדים בכך. זוהי גם תמונת המצב בשופטים א.⁵⁸ שבט יהודה עמד במשימה, בית יוסף עמד באופן חלקי, ושאר השבטים לא עמדו במשימה. שופטים א, א - ב, ה, משקף תקופה מעט מאוחרת לתקופת יהושע, ומראה את התדרדרות הבעיה שיהושע כבר טיפל בה. בשופטים א, א - ב, ה, עולה שהבעיה אשר החלה בימי יהושע התפתחה והפכה לבעיה קשה אחר כך. תחילתו של ספר שופטים מדגימה את השינוי שחל בתקופה שלאחר ימי יהושע. עם זאת, הוא חוזר לשורש העניין בתקופת יהושע, ומראה כיצד הבעיות שעולות במלוא עוצמתן בתחילת ספר שופטים נעוצות כבר בתקופת יהושע. ההקדמה באה ללמד שאכן לאחר תקופת יהושע העם עובר תהליך שלילי של התדרדרות משום שלא הורישו את הארץ, אבל יחד עם זאת, מוצג גם השורש

58. ראו גם יונגר, קונפיגורציה, עמ' 79.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

של הבעיה שהחלה כבר בתקופת יהושע. הבעיה בתקופת השופטים לא צצה פתאום, אלא שורשיה טמונים בתקופת יהושע. אף שיהושע הצליח לטפל בבעיה, בדיעבד, עם התפרצות החטא בתקופה שלאחר ימי הזקנים, מתברר למפרע שבעיית אי-הורשה בימי יהושע לא נפתרה, היא התעצמה לאחר ימי יהושע והפכה לבעיה קשה.

כך נוכל להבין את החזרות בשופטים א על סיפורים שכבר סופרו בספר יהושע. התקופה היא תקופת ההורשה השבטית שהחלה בימי יהושע, והמשיכה לאחר מותו ואף לאחר מות הזקנים. הספרים מחולקים על פי הערכה דתית של התקופות: התקופה החיובית בספר יהושע, והתקופה הבעייתית בספר שופטים. אולם על אף חלוקה זו, תחילתו של ספר שופטים מציגה תמונה מורכבת יותר, שבה ניתן להבחין במעבר הדרגתי בין התקופות, וניתן למפרע לראות כיצד שורשי הבעיה של תקופת השופטים נעוצים בתקופת יהושע. אם כן, המטרה של ההקדמה של ספר שופטים היא אומנם לתאר את החטא של העם באי-הורשת הארץ, לאחר ימי יהושע, אולם, אין הכוונה לקבוע שהחטא החל לאחר מותו של יהושע. כוונת ההקדמה היא להראות כיצד, לאחר שהחטא של העם הפך לתופעה של ממש בתחילת תקופת השופטים, שורשי החטא ותחילת הרפיון נעוצים כבר בתקופת יהושע. הרפיון בכיבוש הארץ, שעלה לאחר הכיבוש המרכזי של הארץ, במסגרת ההתנחלות של השבטים שכללה המשך התפיסה של הארץ, הפך להיות בעיה ממש בתחילת תקופת השופטים. ניצני חטא ההורשה בימי יהושע בשלו לכדי תופעה של ממש לאחר תקופתו. אולם תחילת ספר שופטים, מציג מחדש את בעיות העבר לאור ההתדרדרות הגדולה של תחילת תקופת השופטים. החטא של העם בטרם החלה תקופת השופטים הוא שגרם להשאת הגויים בארצם והפיכתם למוקש לישראל. אכן, הגויים הם הכלי בידי אלוקים להעניש את ישראל בכל פעם שהוא חטא בתקופת השופטים. הרקע ההיסטורי-גיאוגרפי הזה עומד בתשתית של המציאות המתוארת בספר שופטים.⁵⁹

59. בניגוד לדעה הרווחת במחקר, שההקדמה התיאולוגית בב, 1 - ג, 1, שייכת

מבחינה זו יש לקבל את שופטים א כמקבילה לספר יהושע לא מבחינה היסטורית אלא מבחינה זו שיש בה הערכה היסטוריוסופית חדשה של תקופת יהושע. פרק זה חוזר ליהושע ומציג אותו באור אחר, ובהקשר זה יש להבין את הציטטות מספר יהושע בשופטים א. המעבר בין התקופות לא היה חד, שורש הבעיה הוא בתקופת יהושע, והיא מתפרצת בתקופת השופטים.

מהו אפוא התפקיד של פסוקים ו-י בפרק ב? לאור דברינו לעיל מתברר שפסוקים אלה אינם משמשים כחזרה מקשרת לספר יהושע בלבד. פסוקים אלה הם חזרה על סופו של ספר יהושע. כפי שההקדמה כולה בא, א-ב, ה היא חזרה לנאמר בספר יהושע, אבל הפעם באור שלילי לאור השינויים שחלו לאחר תקופת יהושע, כך גם הסיום של ספר יהושע חוזר שוב, בתחילת ספר שופטים, ומצביע על הפגמים בתקופת יהושע שהפכו לחטא של ממש בתקופת השופטים. מבחינה זו, תחילתו של ספר שופטים הוא אכן תיאור מקביל ליהושע. על כך נרחיב להלן.

הקושי הגדול המתעורר לאור הניתוח שלעיל הוא פער הזמנים לכאורה בין הבעיה המוצגת על ידי מלאך ה' בב, א-ה, לבין הפתרון בפסוק ו. ההבנה הרגילה היא שהאירוע של תוכחת המלאך לעם בב, א-ה התרחש בתקופה שלאחר מותו של יהושע. אולם לאור הקישור של תגובת העם בפסוק ו לסיפור תוכחת המלאך בב, א-ה, התגובה של העם לדברי התוכחה האלה התבצעה על ידי יהושע ששולח את העם לרשת את הארץ. איך יש להסביר את רצף הזמנים של האירועים בב א-ו? לכך נתייחס בנייתוחנו להלן לפסוקים ו-י.

באופן אורגני לספר שופטים, בעוד ההקדמה הראשונה בשופטים א, א-ב, ב, אינה תוספת של עורך, ואינה מבוא לספר שופטים. ראו למשל: בודה, שופטים ויהושע, עמ' 93-166.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

מבנה ההקדמה הראשונה ומבנה ספר שופטים

חוקרים רבים סבורים שההקדמה השנייה של ספר שופטים, ב, יא-ג, ו, מקדימה את תקופת השופטים, ואילו ההקדמה הראשונה, א, א-ב, י, קשורה באופן רופף לספר שופטים.⁶⁰ כנגד זאת אני מסכים עם אלה שעמדו על התפקיד של ההקדמה הראשונה כהקדמה לספר שופטים. תפיסה זו מקבלת חיזוק מהמבנה של הרשימות בפרק א, לעומת המבנה של סיפורי השופטים.

שייכותה של ההקדמה הראשונה לספר שופטים עצמו עולה מדמיון במבנה של הפרק למבנה של סיפורי השופטים.⁶¹ סיפורי השופטים מתחילים בסיפור הישועה של עתניאל בן קנז, משבט יהודה, ג, ז-יא. סיפור זה משקף מציאות לאומית שבה שופט דרומי מושיע מפני אויב צפוני. הסיפור גם מבטא הצלחה של השופט בהתמודדות עם האתגרים הצבאיים העומדים בפניו. השופט האחרון הוא שמשון משבט דן, יג-טז. סיפור שמשון משקף את השלטון הפלשתי על ישראל. סיפורי הגבורה של שמשון אינם אלא התגברות מקומית ומועטת של שמשון על האויב הפלשתי. גם פרק א, כמו סדר השופטים בספר, פותח ביהודה ומסיים בדן. הסיפור הראשון בפרק א הוא הכיבוש המוצלח של יהודה על אדני בוק המלך של בזק. ובסיפור זה יש ממד לאומי, בכך שכל העם שואל מי יעלה בתחילה והתשובה היא שיהודה יעלה תחילה. נוסף על כך, עתניאל עצמו מוזכר בפרק א, כמי שהצליח לכבוש את דביר. פרק א מסיים בשבט דן, וכמו בסיפור שמשון, גם בדיווח על שבט דן בפרק א ניכרת החולשה של דן אל מול האויב, אף כי כאן מדובר על האמורי. סיפור דן בפרק א משקף את הקושי שלהם לשבת בעמק והם נדחקים להר מפני האמורי. שופטים פרק יח משקף את הקושי של דן להתיישב בנחלתם, והם נדחקים, הפעם מפני פלשתים, ומוצאים נחלה חדשה בצפון.

60. למשל: אודוהרטי, הבעיה הספרותית, עמ' 1-3.

61. ראו גם ווב, אשר עמד על עיקרו של המבנה: ווב, שופטים (מונוגרפיה), עמ' 118.

המשכה של הפתיחה של שופטים היא ההיאספות של העם לשמוע את תוכחת המלאך, ומסתיימת בככי של העם, ב, ו: "וישאו העם את קולם ויבכו". במפגש אחר בסוף הספר, לרגל השבועה של העם שלא לתת מבנותיהם לגברים של שבט בנימין, שוב העם מגיב בככי, ובניסוח זהה לתחילת הספר, כא, ב: "וישאו קולם ויבכו בכי גדול"⁶².

שופטים א אכן סודר כמבוא לספר שופטים, והוא משקף את הסידור של הפתיחה והסיום של סיפורי השופטים. מבחינת התוכן, הסיפור הראשון של השופטים, סיפור עתניאל בן קנז, הוא סיפור של הצלחה, לאומית ודתית. סיפור שמשון הוא סיפור המשקף קושי לאומי כמו גם נפילה דתית. בדומה לכך, סיפורי הניצחון של יהודה בפרק א הם הצלחה לאומית ודתית, ואילו הסיפורים בהמשך משקפים כישלון לאומי ודתי. שבט דן אינו מצליח להתנחל בעמק אשר בנחלתו בפרק א, ובפרק יח, מפני שאינו מצליח להתנחל בהר הוא מוצא אזור נחלה חדש בצפון. בתגובה לתוכחה על אי-הכיבוש של הארץ בשופטים ב, א-ב העם בוכה, והוא בוכה שוב במסגרת המאורעות הקשים של פילגש בגבעה (פרק כא).

עם זאת, כדאי לציין הבדל משמעותי בין סיפורי דן בפרק א, לבין סיפורי שמשון, אשר יכול ללמד על קדמותו של פרק א. בפרק א, ההתמודדות של דן היא עם האמורי אשר לוחצים את דן לכיוון ההר ואינם מאפשרים להם לשבת במישור החוף. לעומת זאת, בסיפור שמשון, המאבק הוא עם הפלשתים ולא עם האמורי. מסתבר שבאזור החוף ישבו קודם האמורי, ורק בשלב מאוחר יותר חדרו הפלשתים לאזור החוף.

62. שניידר, שופטים, עמ' 27. מעניין כי שם נאמר במפורש שהמקום הוא בית אל. בשופטים ב הדבר לא נאמר, אך הדבר מפורש בתרגום השבעים.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

כיבושי שבט יהודה ושמעון, א, א-כ

כיבוש בזק, פסוקים א-ז

(א) וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּה' לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה
לָנוּ אֵל הַכְּנַעֲנִי בְּתַחֲלָה לְהִלָּחֵם בּוֹ: (ב) וַיֹּאמֶר ה' יְהוּדָה יַעֲלֶה
הִנֵּה נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ בְּיָדוֹ: (ג) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אַחִיו עֲלֶה
אִתִּי בְּגוֹרְלִי וְנִלְחַמָּה בְּכַנְעֲנֵי וְהִלַּכְתִּי גַם אֲנִי אִתְּךָ בְּגוֹרְלֶךָ וְיִלְךְ
אִתּוֹ שִׁמְעוֹן: (ד) וַיַּעַל יְהוּדָה וַיִּתֵּן ה' אֶת הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי בְּיָדָם
וַיָּכּוּם בְּבֹזֵק עֲשָׂרַת אֲלָפִים אִישׁ: (ה) וַיִּמְצְאוּ אֶת אֲדָנֵי בֹזֵק בְּבֹזֵק
וַיִּלְחָמוּ בּוֹ וַיָּכּוּ אֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת הַפְּרָזִי: (ו) וַיִּגַּס אֲדָנֵי בֹזֵק וַיִּרְדְּפוּ
אֲחֵרָיו וַיֹּאחֲזוּ אֹתוֹ וַיִּקְצְצוּ אֶת בְּהֵנוֹת יָדָיו וְרַגְלָיו: (ז) וַיֹּאמֶר אֲדָנֵי
בֹזֵק שְׁבַעִים מְלָכִים בְּהֵנוֹת יָדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם מְקַצְצִים הָיוּ מְלַקְטִים
תַּחַת שְׁלַחָנֵי פֶּאֶשֶׁר עֲשִׂיתִי כֵן שָׁלֵם לִי אֱלֹהִים וַיְבִיאָהוּ יְרוּשָׁלַם
וַיָּמַת שָׁם:

הקטע כולו בא להציג את יהודה כאופן חיובי. המילים הראשונות של הספר הן "ויהי אחרי מות יהושע". משפט זה נתפס כהקדמה לספר. ברור שקביעה זו נכונה. אולם נראה שאין זו מטרתו העיקרית של פסוק פתיחה זה. הפסוק מתחיל בידיעה על מותו של יהושע, אשר טומנת בחובה אפשרות של שינוי הנובע מכך. הפוטנציאל של השינוי בין התקופות יכול לברא לידי ביטוי בשני תחומים, ולשניהם יש מענה בהמשך הפסוק. התחום הראשון הוא באיזו מידה העם ימשיך לתפקד כעם לאחר מותו של יהושע, אשר היווה הגורם המאחד את העם תחת הנהגה אחת. והתחום השני הוא אם העם ימשיך לרשת את הארץ, כפי שעשה יהושע. בפרק יג בספר יהושע מסופר שיהושע כבר זקן, ומשום כך תחת הנהגתו הופסק הכיבוש, אף שנותר עוד הרבה לכבוש. משום כך, ה' מצווה את יהושע לחלק את הארץ לשבטים בהבנה שהכיבוש ימשיך במסגרת שבטית, כפי שעולה מהבטחת ה' ליהושע שהוא ימשיך להיות עם העם, יהושע יג, ו: "אנכי אורישם מפני בני ישראל". המשך הפסוק נותן מענה לשתי בעיות אפשריות אלה: "וישאלו

בני ישראל בה' לאמר מי יעלה לנו אל הכנעני בתחילה להילחם בו". הפסוק הראשון מבקש לקבוע שהעם ממשיך את דרכו של יהושע, וניגש להמשך הכיבוש של הארץ, ושעקרון האחדות אינו נעלם עם מותו של יהושע.

כפי שאפשר לראות מהמשך הפרק, הכיבושים הם שבטיים: כל שבט נלחם לכבוש את שארית נחלתו שניתנה לו בחלוקה על ידי יהושע. גם השאלה של השבטים "מי יעלה" וגם התשובה "יהודה יעלה" מצביעות על ארגון שבטי בכיבוש הארץ. יהודה פונה לשמעון כדי לשתף פעולה: "ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה איתי בגורלי ונלחמה בכנעני והלכתי גם אני בגורלך". הנה מפורש, שהשבטים הולכים כל אחד לכבוש את נחלתו אשר קיבל בירושה. בניגוד לדעה הרווחת במחקר, שהזכרה קודם, פנייה זו של יהודה מניחה שחלק מהשבטים של הארץ כבר נכבשו, ואף החלוקה של הארץ התבצעה, ועתה יהודה ושמעון ממשיכים לכבוש ערים בנחלתם אשר לא נכבשו. אכן, העיר בזק בנחלת יהודה, והעיר צפת בנחלת שמעון, לא נכבשו בספר יהושע. התיאור הזה הוא המשך ישיר של הנאמר ביהושע יג, שלאחר החלוקה של הארץ על העם להמשיך ולכבוש את מה שעדיין לא נכבש: "אנכי אורישם מפני בני ישראל".

לאור זאת, מה המשמעות של השאלה של בני ישראל: "מי יעלה לנו בתחילה"? אם הכיבוש הוא שבטי, כל שבט אמור להילחם בעצמו לכבוש את נחלתו, ואין עניין של סדר של כיבוש. מדוע אם כן שואלים השבטים "מי יעלה לנו בתחילה"? נראה שפתיחת הספר בשאלה זו באה להראות שלמרות האופי השבטי של הכיבוש המתואר בפרק א לאחר מותו של יהושע, עדיין ישנה מסגרת כוללת של כלל השבטים: "בני ישראל". אני משער שהשאלה של בני ישראל נובעת מתחושת חשש מסוימת לגבי המשך הכיבוש השבטי, ומהקושי של השבטים השונים להמשיך ולכבוש, כאשר כל אחד פועל בעצמו להתגבר על הכנענים. אכן, התשובה של ה' שיהודה, הידוע בכוחו

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

הרב, יתחיל, מחזקת את ההבנה הזו. גם ההבטחה של ה': "הנה נתתי את הארץ בידו", מחזקת את התחושה שהעם חשש מהמשך המאבק על הארץ. גם ההסכם של יהודה עם שמעון, להילחם יחדיו בנחלות של שני השבטים, מלמד שהעם היה נתון בתחושה של חשש מהמשך המאבק מול הכנענים. הנה נחשפנו לקושי שהיה טמון במעבר בין התקופות, בין תקופת יהושע שהייתה מאופיינת בפעילות לאומית מאוחדת, לבין התקופה שלאחר מותו, המאופיינת בפעילות שבטית. אכן, ניתן לראות שהמעבר לפעילות שבטית לאחר מותו של יהושע צלח רק באופן חלקי. שבט יהודה המשיך את דרכו של יהושע, נלחם על שטחו, והצליח. לא כן שאר השבטים. המעבר לפעילות שבטית גרם לשינוי ביחסם של השבטים, אשר נמנעו מהתמודדות על כיבוש נחלתם, דבר שגרם לתוצאות חמורות הן מבחינה דתית, והן מבחינה מדינית, כפי שיתואר בהרחבה בהמשך הפרק והספר.

בפסוק הראשון ביקש מחבר ספר שופטים להראות שלמרות המעבר להתנהלות שבטית, היה עדיין ארגון לאומי כולל: העם שואל יחדיו מי מהשבטים יתחיל להילחם. על אף הפירוד השבטי, עדיין היה קיים ארגון שבטי מאוחד מסוים. ואף שבהמשך הספר לא ניתן לראות הרבה מאיחוד זה, עדיין הוא קיים. כך בתוכחה של המלאך שבא להוכיח את השבטים על אי-הירושה של הארץ בב, א-ה. שירת דבורה משקפת ציפייה לסיוע השבטים זה לזה והסתכלות כוללת על השבטים (ה, יד-יח). גם הפעילות נגד שבט בנימין באירוע של פילגש בגבעה היא של העם בכללותו, בראשותו של פינחס. גם הבקשה מגדעון להיות מלך, היא בקשה להיות מלך על כל העם, ח, כב. וכמובן, יש לציין גם את פנייתם של זקני ישראל לשמואל למנות מלך על כל העם, שמואל א ח, ד-ה. התפיסה היסודית היא שהשבטים הם עם המחולק לשבטיו. אין בתיאור שם כל תיאור של התארגנות ושל איחוד בין שבטים. מדובר במערכת לאומית שהייתה קיימת, אף אם היא מתעוררת רק לפרקים, ולא כל כך פעילה במהלך השנים.

שופטים א, א, מציג נקודה זו וקובע שלמרות מותו של יהושע, העם יחדיו שואל בה'.⁶³

שאלה שנייה המתעוררת לאור מותו של יהושע היא באיזו מידה ה' ממשיך להיות עם העם. יהושע הוא עבד ה' וממשיכו של משה. האם נשתנה דבר ביחס של ה' לעם בעקבות מותו של יהושע? הפסוקים הראשונים בספר שופטים נותנים מענה לכך. גם מבחינתו של אלוקים מותו של יהושע אינו משנה את יחסו אל העם. מיד בפניית העם אל אלוקים הוא עונה להם, ומעביר להם דברי עידוד, ומבטיח שיהיה עם יהודה. דברי העידוד של ה' מופיעים בסגנון הדומה לדברים שה' אמר לישראל בספר יהושע לפני המלחמות השונות. על יהודה הוא אומר, א, ב: "הנה נתתי את הארץ בידו". דברים אלה תואמים את הדברים שה' אומר לישראל לפני כיבוש יריחו, יהושע ו, ב: "ויאמר ה' אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה"; ולפני כיבוש העי, יהושע ה, א: "ראה נתתי בידך את מלך העי ואת עמו"; לפני כיבוש הדרום, יהושע י, ח: "כי בידך נתתם"; ולפני כיבוש הצפון, יא, ו: "כי מחר כעת הזאת אני נותן את כולם חללים לפני ישראל". דברי העידוד של ה' ליהודה, המסוגננים בסגנון דומה לדברי העידוד של ה' ליהושע, מלמד שעל אף מותו של יהושע, ה' עם העם כפי שהיה בימי יהושע. שאלת היותו של ה' עם ישראל לאחר מותו של יהושע מזכירה את הבעיה שיהושע והעם התמודדו עימה לאחר מותו של משה. תחילת ספר יהושע באה להתמודד עם הבעיה הזו, ולאשרר שה' עם יהושע כפי שהיה עם משה.⁶⁴ התמודדות עם בעיה דומה עולה במעבר מתקופת יהושע לתקופת השופטים, אם כי בצורה בולטת הרבה פחות.

הסיפור של כיבוש בזק הוא חריג, הן בפרטי הסיפור והן במיקומו. לאחר הניצחון במלחמה והריגת עשרת אלפים אנשי בזק,

63. על כך ראו ברייט, היסטוריה, עמ' 142-146; גרינץ, שופטים פרק א, עמ' 314-319; ליור, שבטי ישראל, עמ' 253-255; בלוק, שופטים, עמ' 81.

64. ראו עסיס, ממשה ליהושע, עמ' 20-8, 31-51.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

אנשי יהודה לוקחים בשבי את מלך בזק, אדני־בזק, ומקצצים את בהונות ידיו ורגליו. פעולה זו היא חריגה בהשוואה למעשיהם של ישראל במלחמות בספר יהושע, וכן בהשוואה לסיפורי המלחמות בהמשך ספר שופטים, ואף בהשוואה לסיפורי מלחמות בספרי שמואל ומלכים, אף כי אין זו הפעם הראשונה או הפעם האחרונה שמלך אויב נלקח בשבי. ההסבר לפעולה החריגה הזו מצוי בפיו של אדני־בזק עצמו, אשר מצדיק על עצמו את דינו, וקובע שהדבר נעשה לו כעונש של אלוקים משום שכך היה עושה למלכים שניצח, א, ז: "ויאמר אדני־בזק שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שולחני כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים". יהודה נקטו כלפי אדני־בזק אכזריות בשל האכזריות שנהג לנקוט נגד מלכים שכבש. אולם כל הסיפור הזה מוזר עד מאוד. מיד נאמר שאדני־בזק מת, מדוע אם כן טרח הכתוב לספר אנקדוטה זו? מדוע הציג המקרא את צידוק הדין של אדני־בזק אשר מצהיר שמה שעשו לו יהודה, הוא מעשה אלוקים כעונש על מעשהו? ומדוע סיפור זה פותח את ספר שופטים? שאלה זו מתחזקת מאוד לאור האפשרות המסתברת שכיבוש בזק התרחש לאחר כיבוש ירושלים, שכן יהודה הביאו את אדני־בזק לירושלים (פסוק ז), אך הכיבוש של ירושלים מסופר רק לאחר מכן, בפסוק ח. סביר, אם כן, שכיבוש ירושלים בפסוק ח קדם לכיבוש בזק בפסוקים ד-ז. מדוע שינה הכתוב את סדר העניינים?

אכן, נראה כי מקומה של אנקדוטה זו בתחילת הספר אינו נובע מטעמים כרונולוגיים, אלא נועד להיות הפתיחה לכל הספר. המבנה המחזורי של סיפורי השופטים הוא חטא של ישראל, והעונש על ידי גויים אשר נשלחים על ידי ה', עד אשר יושיע שופט את העם. האנקדוטה הראשונה על אדני־בזק משמרת מבנה דומה: אדני־בזק חטא בהתעללות במלכים שכבש. ה' שולח את שבט יהודה להענישו על חטאיו. כך הדבר מוצג מנקודת המבט של אדני־בזק. ואומנם בניגוד לאדני־בזק, אשר השאיר את המלכים בחיים והמשיך להתעלל בהם, מיד לאחר קיצוץ בהונות ידיו ורגליו

אדני־בזק מת. לא לשם התעללות עשו יהודה כך לאדני־בזק, אלא כעונש של מידה כנגד מידה. אם כן סיפור אדני־בזק הוא האנטיתזה של כל סיפורי השופטים בספר. הקטע של אדני־בזק הפוך לכל ספר שופטים בשאלת היחס האמיתי בין ישראל לגויים. בספר שופטים "הסדר" האמיתי מתערער, כאשר הגויים הם שליחי ה' להעניש את ישראל. סיפור אדני־בזק בא להציג את היחסים הרצויים: ישראל הולכים בדרכו של ה', והם שליחי לעשות צדק בקרב העמים. הקטע הראשון בספר שופטים מציג את המצב הרצוי, אילו ישראל לא היו חוטאים. אכן, בני שבט יהודה הם אלה אשר ממלאים תפקיד זה. שבט יהודה אינו חוטא בהשגת העמים בתחילת הספר, והוא אינו חלק מהמצב שישראל היו שרויים בו בתקופת השופטים. שבט זה מתאים ביותר להציג את היחסים הרצויים בין ה', ישראל והגויים בתחילת ספר שופטים.

מדוע הובא אדני־בזק לירושלים? מה טיבה של ידיעה זו? קשה מאוד לענות על שאלה זו. אין לירושלים בעת הזאת כל מעמד. אפשר שהמחנה הצבאי העיקרי של יהודה בזמן הזה היה בירושלים. אפשר לשער, שמידע זה רלוונטי לקורא אשר כבר מכיר את מעמדו של ירושלים כעירו של אלוקים. ועל כן, יהודה מביאים את אדני־בזק לעירו של ה' בירושלים, משום שמשמעות פעולתם היא הביצוע של משפט ה'.

כיבוש ירושלים, פסוק ח

(ח) וַיִּלְחַמוּ בְּנֵי יְהוּדָה בְּירוּשָׁלַם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ וַיִּכְנֹהּ לְפִי חָרָב וְאֵת הָעִיר שָׁלְחוּ בְּאֵשׁ:

כאמור, יש להניח שהכיבוש של ירושלים קדם לכיבוש בזק, ולאחר תפיסת אדני־בזק הוא הובא לירושלים. למרות הכיבוש של ירושלים, אין כל דגש מיוחד על כיבוש העיר. סיפור התפיסה של ירושלים עובר ללא כל חגיגות. אילו צדקו חוקרים הסבורים שפרק זה מאוחר, או

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

שהפרק הוא פרו-יהודאי מתקופת המלוכה,⁶⁵ קשה להאמין שהסיפור על כיבוש ירושלים היה כה סתמי ונעדר חשיבות. יש להניח שאילו טענות מסוג זה היו נכונות, והמטרה הייתה להאדיר את בית דוד, בוודאי היה הסיפור מבלט את כיבוש העיר ועניין זה היה הופך להיות חלק מרכזי בפרק הפתיחה של הספר. חוסר העניין וסיפור כיבוש ירושלים ללא כל חשיבות תואמים את תפיסתי לעיל, שזמנו של הספר הוא בתקופה הקדם מלוכנית.⁶⁶

כיבוש ירושלים על ידי יהודה כאן עומד בניגוד לידיעה על חוסר היכולת של יהודה לכבוש את ירושלים בספר יהושע טו, סג: "ואת היבوسی וישבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם וישב היבوسی את בני יהודה בירושלם עד היום הזה". שופטים א, ח, משקף ככל הנראה זמן מאוחר יותר, והוא מספר על כך שיהודה הצליחו לכבוש את ירושלים. בכך ביקש המחבר של שופטים להראות את ההתפתחות החיובית בפעילות המלחמתית של יהודה.⁶⁷ ביהושע מסופר רק על עיר אחת שהם לא כבשו, ובשופטים א מסופר שגם העיר הזאת נכבשה על ידי יהודה.

כיבוש ההר הנגב והשפלה, פסוק ט

(ט) וְאַחַר יָרְדוּ בְנֵי יְהוּדָה לְהִלָּחֵם בְּכַנְעַנֵי יוֹשֵׁב הַהָר וְהַנְּגֶב
וְהַשְּׁפֵלָה:

התיאור החיובי של הכיבוש של יהודה ממשיך בפסוק ט אשר מתאר את הכיבוש של שטחים נרחבים בנחלתו, ללא ציון שמות של ערים: שטחי ההר, הנגב והשפלה. הכוונה ב"הר" היא הרי יהודה, ה"נגב" מתייחס לשטחי המדבר בדרום יהודה, והשפלה היא שפלת יהודה.

65. ראו לעיל הערה 44.

66. ראו מבוא לספר.

67. שניידר, שופטים, עמ' 8.

בכך ביקש מחבר ספר שופטים להכליל ולציין את השטחים הרחבים שאותם תפסו יהודה.

כיבוש חברון ודביר, פסוקים י-טו

(י) וַיִּלְךְ יְהוּדָה אֶל הַפְּנַעְנֵי הַיּוֹשֵׁב בְּחֶבְרוֹן וְשֵׁם חֶבְרוֹן לְפָנִים קָרִית אַרְבַּע וַיְכּוּ אֶת שְׁשֵׁי וְאֶת אַחִימֵן וְאֶת תַּלְמִי:
(יא) וַיִּלְךְ מִשָּׁם אֶל יוֹשְׁבֵי דְבִיר וְשֵׁם דְּבִיר לְפָנִים קָרִית סָפֵר:
(יב) וַיֹּאמֶר כָּלֵב אֲשֶׁר יָכָה אֶת קָרִית סָפֵר וּלְכָדָה וַנִּתְתִּי לוֹ אֶת עֵכֶסָה בְּתִי לְאִשָּׁה: (יג) וַיִּלְכְּדָה עֵתְנִיאל בֶּן קִנֹּז אֶחָי כָּלֵב הַקָּטָן מִמָּנּוּ וַיִּתֵּן לוֹ אֶת עֵכֶסָה בְּתוֹ לְאִשָּׁה: (יד) וַיְהִי בְּבוֹאָהּ וַתְּסִיתְהוּ לְשֹׂאוֹל מֵאֵת אָבִיהָ הַשָּׂדֶה וַתְּצַנַּח מֵעַל הַחֲמוֹד וַיֹּאמֶר לָהּ כָּלֵב מֶה לָּךְ: (טו) וַתֹּאמֶר לוֹ הֲבֵה לִי בְרָכָה כִּי אֶרְץ הַנֶּגֶב נִתְּנָה וְנִתְּתָה לִי גֹלֶת מַיִם וַיִּתֵּן לָהּ כָּלֵב אֶת גֹּלֶת עֲלִית וְאֶת גֹּלֶת תְּחָתִית:

סיפור הכיבוש של חברון, והכאת הענקים ששי, אחימן ותלמי כבר נמסר ביהושע טו, יג, באותה לשון כמעט, אלא שביהושע נאמר שכלב הוא זה אשר ירש את שלושת בני הענק, ואילו בשופטים הדבר מתייחס לשבט יהודה בכללו. הבדל זה נובע מתוך הכוונה של שופטים א להבליט את הפעילות החיובית של שבט יהודה בכלל, לעומת שאר השבטים. קשה לדעת מתי התרחש הכיבוש של דביר וחברון, האם בימי יהושע ועל כן הסיפור מסופר שם, ואילו בשופטים ביקש המחבר של הפרק לחזור על סיפורי הכיבוש המוצלחים, גם אלה שהתרחשו לפני התקופה הנידונה (למשל רד"ק). או שמא התרחש האירוע לאחר מותו של יהושע, ולכן הסיפור כתוב בספר שופטים, אך עורך ספר יהושע לקח את הסיפור מתוך ספר שופטים והכניסו בספר יהושע (למשל ר' יוסף קרא). מכיוון שהסיפור מסופר ביהושע על כלב, נראה יותר שהאירוע מתייחס לימי יהושע, ולא לאחר מותו. עם זאת, לאור הדברים שאמרתי לעיל בדבר המגמה של ההקרמה הראשונה בספר שופטים, התקופה של כיבוש כלב היא התקופה של הכיבוש השבטי,

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

לאחר הפסקת הכיבוש הלאומי האחיד. חלק של תקופה זו הוא בימי יהושע, וחלקה לאחר מותו. אפשר להתייחס אל ימי הכיבוש השבטי כתקופה אחת, התקופה של הכיבוש השבטי, ועל כן הדבר מוזכר שוב בתחילת ספר שופטים, כדי לאפיין בצורה חיובית את שבט יהודה. כיבוש דביר נעשה בראשותו של כלב, אשר מבקש לעודד לוחם פוטנציאלי אשר ייקח על עצמו את ההנהגה של כיבוש דביר, בכך שהוא מבטיח את בתו עכסה לזה אשר יכבוש את דביר. ההמרצה של כלב את אנשי יהודה לבוא להילחם עומדת אל מול הרפיון של שאר השבטים אשר נמנעו מלהילחם. איננו יודעים מה היה הקושי המיוחד בכיבוש דביר, ומדוע היה צורך למצוא תמריצים מיוחדים למצוא אדם שיוכיל את המלחמה בדביר. אבל התמריץ שנותן כלב, וההיענות של עתניאל, מציגים אותם כמי שמתמודדים עם הקושי שבהמשך הכיבוש, ומוצאים דרכים מתוחכמות להגיע להישגים גם כאשר היה קושי בדבר. רפיון הכיבוש של שבטי הצפון לא הביא לתוצאות דומות. גם הלחץ שמפעילה עכסה על בעלה לדרוש ממנו לבקש מאביה שטח עם יותר מים במקום השטח היבש שקיבלו משקף אף הוא את האקטיביות והנמרצות בכל מה שכרוך בירושת הארץ.⁶⁸

ישיבת הקינים עם יהודה, פסוק טז

טז) וּבְנֵי קִינֵי הַתֵּן מָשָׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים אֶת בְּנֵי יְהוּדָה מְדַבְּרִי
יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּנָגַב עָרֵד וַיִּלְךְ וַיֵּשֶׁב אֶת הָעָם:

שופטים פרק א מספק לקורא ידיעה מעניינת על עלייתם של בני הקיני שהם ממשפחת יתרו, חותנו של משה, לשבת עם שבט יהודה בנגב ערד.⁶⁹

68. על הפעלתנות של עכסה, שלא הייתה זכאית לנחלה על פי החוק, במטרה לשפר את ירושתה, ראו: פליישמן, עכסה, עמ' 354-373. על דמותה החיובית של עכסה ראו בהרחבה: שניידר, שופטים, עמ' 10-17.
69. על זהותם של הקינים, ראו אצל קלימי, קיני, עמ' 386-393.

זוהי ידיעה קצרה, ונסיבותיה אינן ידועות. הסיבה לכתיבת ידיעה זו כאן אף היא לפאר את שבט יהודה. בעוד שבטי הצפון הסכימו שעמי כנען ישבו בתוכם, או אפילו שהם ישבו בתוך עמי כנען בחלק מהמקרים, בקרב שבט יהודה לא נמסר על שום ידיעה כזו, מקרה אחד בלבד של ישיבת גורם נוכרי בקרבם הוא זה המסופר כאן על בני הקיני. ישיבת הקיני נתפסת כחיובית, ועל כן הדגש על כך שמדובר על שבט אשר מתייחס לחותן משה. היגד זה בוודאי מעלה בתודעה את פרידתו של יתרו מישראל כדי לחזור למקומו, בעוד משה מנסה לשדל אותו להישאר (במדבר י, לא), ובעצם להצטרף לישראל, ושהטוב שה' מבטיח לישראל יחול גם עליו (פסוק לב). לפיכך הישיבה של שבט זה בקרב יהודה נתפסת כחיובית, ואולי אף נתפסת כמימוש של רצונו של משה כפי שהוא משתקף במקור לעיל.

כיבוש צפת, פסוק יז

(יז) וַיִּלְךְ יְהוֹדָה אֶת שְׁמֵעוֹן אָחִיו וַיִּכּוּ אֶת הַפְּנֵעַנִי יוֹשֵׁב צֶפֶת
וַיִּחְרְמוּ אוֹתָהּ וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הָעִיר חֶרְמָה:

גם התיאור של כיבוש צפת הוא תיאור של כיבוש מוצלח. באמצעות אנלוגיה לכיבוש של העיר חרמה על ידי ישראל בימי משה, במדבר כא, ג, מתווסף היבט נוסף להבעת הצלחת הכיבוש. קריאת העיר צפת בשם "חרמה" באה להציג את שבטי יהודה ושמעון כמי שקיימו את הצייווי האלוקי של החרמת הכנענים, דברים ז, ב: "החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם". רמיזה זו באמצעות קריאת שם העיר חרמה, עומדת כנגד הכישלון של שאר השבטים להחרים את הכנענים ובמקום זאת הם החיו אותם, וקיימו את מזבחותיהם, בניגוד לצייווי האלוקי. על כך הוכיח אותם מלאך האלוקים, ב, ב: "ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון ולא שמעתם בקלי מה זאת עשיתם". כריתת הברית של השבטים היא היפוך מה שהיו אמורים לעשות – להחרים אותם. אכן, בדברים ז, ב, נאמר בדרך כפולה, הן

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

מה עליהם לעשות: "החרם תחרים אותם", וכן ממה עליהם להימנע: "לא תכרות להם ברית". אם כך, שם העיר חרמה משמש כאן כאנלוגיה חיובית להחרמת העיר חרמה בימי משה, והן כאנלוגיה הפוכה למעשי שאר השבטים אשר כורתים ברית עם עמי כנען, ולא מחרימים אותם, כפי שעשו יהודה ושמעון.

המלחמות בעמק לעומת ההר, פסוקים יח-כ

יח) וַיִּלְכְּדוּ יְהוּדָה אֶת עֶזְרָה וְאֶת גְּבוּלָהּ וְאֶת אֲשַׁקְלוֹן וְאֶת גְּבוּלָהּ
וְאֶת עֶקְרוֹן וְאֶת גְּבוּלָהּ:
יט) וַיְהִי ה' אֶת יְהוּדָה וַיִּרְשׁ אֶת הָהָר כִּי לֹא לְהוֹרִישׁ אֶת יִשְׂבִי
הָעֵמֶק כִּי רָכַב בְּרוּזַל לָהֶם:
כ) וַיִּתְּנוּ לְכָלֵב אֶת חִבְרוֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיִּוֹרֶשׁ מִשָּׁם אֶת
שְׁלֹשָׁה בְנֵי הָעֵנָק:

פסוק יח מתאר את הכיבוש של שלוש ערי פלשתים: עזה, אשקלון ועקרון. אולם הפסוק שאחריו, פסוק יט, קובע שיהושע לא הצליחו לכבוש את יושבי העמק, אלא את ההר בלבד. יש להניח ששטחי העמק כוללים בעיקר את השפלה וחוף יהודה, שם מצויות הערים אשר נמנו לעיל. יש לכאורה סתירה בין שתי הידיעות.⁷⁰ הפירוש המסתבר הוא שפסוק יח קובע שיהודה נלחמו בערים האלה, ואף הצליחו לכבוש אותן, אבל מכיוון שלאויב היה רכב ברזל וענקים וליהודה לא היה, הוא לא הצליח לתפוס את המקום לאורך זמן וליישב את המקום. אכן, בפסוק יח הפועל הוא לכה, אבל בפסוק יט מבקש הכתוב להודיע שהם

70. כנראה בגלל סתירה זו תרגם השבעים בפסוק יח: "ולא לכד יהודה את...". בולינג סבור שהשבעים משמר מסורת אחרת, בולינג, שופטים, עמ' 58. אחרים סבורים שהשבעים מתקן את מה שנראה היה לו כסתירה בין שני הפסוקים, למשל: ברני, שופטים, עמ' 19. לדעת ברני, פסוק יח הוא תוספת שנוספה בטעות.

לא הצליחו להוריש את העמק. בפועל להוריש משמעו גם לכבוש וגם ולהתנחל.⁷¹

הפסוקים האלה באים שוב לשבח את שבט יהודה. שבט זה נלחם בערים עזה, אשקלון ועקרון, אך לא הצליח לרשת את המקומות האלה משום שליהודה לא היה מענה לרכב הברזל אשר בידי האויב. הפסוקים כאן מראים התפתחות חיובית מאז ימי יהושע. בספר יהושע נאמר שהשטחים האלה של החוף הם שטח פלשתים והיא חלק מהארץ הנשארת, אשר יהושע לא כבש, יג, ב-ג. בשופטים מסופר על מלחמה נגד ערים אלה, כפי שה' מצווה את יהושע לצוות את העם להילחם ולהוריש את שטחי הארץ הנשארת (יהושע יג, ו). לאחר תקופת יהושע, שבט יהודה השתדל לעמוד במשימה הזו, ואף הצליח באופן חלקי או באופן זמני, ואי-ההצלחה שלו מיוחסת לחוסר אפשרות. לעומת זאת, מדגיש הכתוב שבמקום שהייתה אפשרות לרשת, משום שלאויב לא היה רכב ברזל, יהודה הצליח לרשת: "ויהי ה' את יהודה וירש את ההר". כדי להדגים קביעה זו של ירושת ההר בא מיד אחר כך הפסוק הבא, פסוק כ, אשר מספר על ירושת בני הענק על ידי כלב. הידיעה הזו על ההורשה של בני הענק כבר נמסרה בפסוק י. שם הדבר מסופר על שבט יהודה, ואילו כאן העניין מיוחס לכלב, כמו במקור המקביל ביהושע טו, יד. ידיעה זו חוזרת כאן כדי להדגים את ההורשה של ההר כפי שנמסר בפסוק הקודם. ההורשה של ההר הייתה תלויה במידה רבה בהורשת הענקים, אשר בשל חוזקם ואימתם, הורשתם מבטאת בצורה טובה ביותר את התפיסה של השטח. כך המשמעות של הידיעה של הורשת הענקים גם ביהושע יא, כא.⁷²

71. קריפמן, שופטים, עמ' 82-83; אליצור, שני כתובים, עמ' 192-197; אליצור,

שופטים, עמ' יד; ויינפלד, מיהושע עד יאשיהו, עמ' 72.

72. על כך ראו: עסיס, ממשלה ליהושע, עמ' 201-202.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

כיבושי בית יוסף ושאר השבטים, א, כא-לו

גירעונות הכיבוש, בנימין, פסוק כא

וְאֵת הַיְבוּסִי יֵשֵׁב יְרוּשָׁלַם לֹא הוֹרִישׁוּ בְנֵי בְנֵימִן וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת
בְּנֵי בְנֵימִן בִּירוּשָׁלַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

הנוסח הזה של הפסוק אשר מספר על כך שבנימין לא הורישו את ירושלים מופיע ביהושע טו, סג ביחס ליהודה: "ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יוכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלים עד היום הזה". לעומת זאת, ביחס ליהודה נאמר כאן ששבט יהודה כבשו את ירושלים ושרפו אותה באש. איך ניתן ליישב את המקורות השונים?⁷³

בכל דרך שנפרש את מעמדה של ירושלים ביחס לשני שבטים אלה, ברור כי הכוונה בפסוק להציג את שבט בנימין כמי שלא הצליח לעמוד במשימתו לכבוש את ירושלים אשר בשטחו.⁷⁴ מדוע בנימין מופיע במקום זה, לאחר יהודה ולפני בית יוסף? יש הסבורים כי הדבר נובע מהאיחוד בין יהודה לבין בנימין בתקופת המלוכה.⁷⁵ אבל אם זה היה נכון, יש לשים לב שבנימין מוצג בשלילה כמו השבטים הצפוניים. אפשר שהקרבה של ירושלים ליהודה, ואף ההתייחסות אל העיר כעיר יהודאית במקומות אחרים, היא הסיבה לסמיכות של שבט בנימין ליהודה.

73. ווינפלד מייחס הברל זה לתפיסה ששופטים א מייצג מקור יהודאי. לדעתו יש כאן מגמתיות לפאר את שבט יהודה על חשבון שבט בנימין. ראו לעיל הערה 44.

74. יש חוקרים אשר מייחסים חשיבות יתרה לפסוק זה, ורואים בו את מרכזו של הפרק. כמו כן, הם רואים את בנימין ואת יהודה כקבוצה אחת אל מול שאר השבטים. ראו למשל: אוקוניל, הרטוריקה, עמ' 64-65. אבל אין בסיס לכך שפסוק זה הוא מרכזי בפרק, ואף לא לכך ששבט בנימין נתפס כמי ששייך לקבוצה של יהודה.

75. גריי, שופטים, עמ' 238-239.

כיבוש בית אל על ידי בית יוסף, פסוקים כב-כו

(כב) וַיַּעֲלוּ בֵּית יוֹסֵף גַּם הֵם בֵּית אֵל וְהָ עִמָּם: (כג) וַיִּתְּרוּ בֵּית יוֹסֵף בְּבֵית אֵל וְשֵׁם הָעֵיר לְפָנִים לְזוֹ: (כד) וַיֵּרְאוּ הַשְּׂמֵרַיִם אִישׁ יוֹצֵא מִן הָעֵיר וַיֹּאמְרוּ לוֹ הֲרָאנוּ נָא אֶת מְבוֹא הָעֵיר וְעֵשְׂנוּ עִמָּךְ חֶסֶד: (כה) וַיֵּרְאֵם אֶת מְבוֹא הָעֵיר וַיִּכְּפוּ אֶת הָעֵיר לְפִי חָרֵב וְאֶת הָאִישׁ וְאֶת כָּל מִשְׁפַּחְתּוֹ שָׁלְחוּ: (כו) וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ אַרְצָן הַחַתִּים וַיִּבֶן עֵיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לְזוֹ הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

כיבוש העיר בית אל על ידי בית יוסף הוא הכיבוש היחיד של שבטי הצפון אשר המקרא מתאר כאן באופן חיובי. כל שאר החומר ביחס לשבטי הצפון מציג את כל מה שהשבטים לא הצליחו לכבוש. כבר ראינו לעיל את האנלוגיה בין כיבוש בית אל על ידי בית יוסף לבין כיבוש בזק על ידי יהודה. עתה נוכל לעיין יותר ולהבחין שגם הכיבוש של בית אל מוצג באופן פחות מרשים ופחות עוצמתי מהכיבוש של בזק על ידי שבט יהודה.

לעיל עמדנו על הקשרים שבין כיבוש בית אל לכיבוש בזק. שני התיאורים באים באריכות יחסית למרבית הידיעות בהקדמה לשופטים. בשני הסיפורים נאמר במפורש שה' יהיה עם יהודה ועם בני יוסף (פסוקים ב וכו); ובשניהם, ההתקפה על האויב באה באמצעות הפועל "ויעל" (פסוקים ד, כב). בשני הסיפורים איגוד של שני שבטים פועלים יחדיו: יהודה ושמעון, ובני יוסף. בשני הסיפורים מוצגת הפרספקטיבה של האויב הכנעני, ובשניהם מופעל העיקרון של מידה כנגד מידה: יהודה מענישים את אדני־בזק באותו מעשה שבו נקט כלפי מלכים שכבש, ובני יוסף משלמים טובה לאיש אשר גילה להם את מבוא העיר, והוא בונה עיר באותו שם של העיר שכבשו.

דווקא הדמיון שבין שני הסיפורים האלה מבליט את ההבדל הגדול שבניהם. יהודה מביא על האויב חורבן מושלם; יהודה הורגים עשרת אלפים אנשים תושבי בזק, ואף משפילים את מלך בזק כפי שאכן מגיע לו. לעומת זאת, בית יוסף מצליחים לכבוש את העיר

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

רק באמצעות סיוע של אחד מתושבי העיר, ובתמורה הם מצילים אותו. שם העיר אינו עובר מן העולם, והאיש בונה עיר אחרת על שם העיר לזו.⁷⁶ אין כמובן שום דבר שלילי בתיאור הזה, אך הוא מלמד על העוצמה של יהודה, לעומת ניצחון של בית יוסף שמצליח רק באמצעות תחבולה, ובסיוע של איש מאנשי העיר הנכבשת.⁷⁷ סיפורי הכיבוש של בזק ושל בית אל פותחים את שאר הסיפורים והרשימות של שתי הקבוצות, ומעמידים את יהודה מול השבטים הצפוניים. תיאור הכיבוש המרשים של יהודה את העיר בזק הוא פתיחה של אוסף של סיפורים של כיבושים מוצלחים של יהודה. תיאור הכיבוש של בית אל על ידי בית יוסף, שחושף קושי מסוים בכיבוש העיר, פותח רשימה ארוכה של ערים ששבטי הצפון אינם מצליחים לכבוש.⁷⁸

כבר הושם לב לזיקה הדוקה שבין סיפור כיבוש בית אל לבין סיפור רחב.⁷⁹ אף כי לרעתי חוקרים הגוימו בחוזקה של אנלוגיה זו, וספק בעיניי אם כוונת מחבר הסיפור האחרון בין השניים הייתה ליצור אנלוגיה מכוונת. בשני הסיפורים גורם פנימי בתוך העיר הכנענית משתף פעולה עם ישראל ומסייע להם לכבוש את העיר. בשני המקרים, גם רחב וגם איש בית אל אשר מגלים את מבוא העיר, ניצלים מגורל העיר. ההבדל הבולט הוא שבסיפור כיבוש יריחו, רחב מצטרפת לישראל ובסיפור בית אל, האיש עוזב את העיר ובונה עיר כדוגמתה במקום אחר. יריחו הופכת לחרם, ורחב הופכת להיות אחת מישראל. כבר פירשתי במקום אחר שיש לראות את הצטרפותה של

76. ראו גם גן ופאוול, סיפורת במקרא, עמ' 160; ווב, שופטים, עמ' 122.

77. ראו גם אהרליך, מקרא כפשוטו, עמ' 45-46.

78. אף שהכיבוש של בית אל מוצג כהישג מרשים פחות מאשר ההישגים של יהודה, אין לראות את הכיבוש הזה כחלק מההצגה השלילית של השבטים, משום שהתרבות הכנענית נשארה במקום אחר, כפי שמציע אוקוניל, הרטוריקה, עמ' 67.

79. ווב, שופטים (מונוגרפיה), עמ' 96-97; על כך אצל ווב, שופטים, עמ' 116-118; זקוביץ, מקראות, עמ' 86-88; אוקוניל, הרטוריקה, עמ' 66 הערה 14.

רחב לישראל בחיוב.⁸⁰ ואם כך, סיפור בית אל מסתיים בצורה חיובית פחות משום שהעיר לוז ממשיכה להתקיים, גם אם לא בתוך גבולות הארץ.⁸¹

גירעונות הכיבוש, מנשה, אפרים וזבולון, פסוקים כז-ל

(כז) וְלֹא הוֹרִישׁ מְנַשֶּׁה אֶת בֵּית שֹׁאֵן וְאֶת בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת תַּעֲנַךְ וְאֶת בְּנֵתֶיהָ וְאֶת יוֹשְׁבֵי דוֹר וְאֶת בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת יוֹשְׁבֵי יְבֻלְעַם וְאֶת בְּנֵתֶיהָ וְאֶת יוֹשְׁבֵי מְגֵדוֹ וְאֶת בְּנוֹתֶיהָ וַיֹּאֲלֵהוּ הַכְּנַעֲנִי לְשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ הַזֹּאת: (כח) וַיְהִי כִי חָזַק יִשְׂרָאֵל וַיִּשָּׁם אֶת הַכְּנַעֲנִי לְמַס וְהוֹרִישׁ לֹא הוֹרִישׁוּ: ס

(כט) וְאֶפְרַיִם לֹא הוֹרִישׁ אֶת הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בְּגִזְרֵי וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ בְּגִזְרֵי: פ

(ל) זְבֻלֹן לֹא הוֹרִישׁ אֶת יוֹשְׁבֵי קֶטְרוֹן וְאֶת יוֹשְׁבֵי נְהַלֵּל וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ וַיְהִי לְמַס: ס

פסוקי רשימת הגירעונות של הכיבוש שבטי מנשה ואפרים הם ציטוט של הנאמר בספר יהושע טז, י: "ולא הורישו את הכנעני היושב בגזר וישב הכנעני בקרב אפרים עד היום הזה ויהי למס עבד"; יז, יב-יג: "ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת. ויהי כי חזקו בני ישראל ויתנו את הכנעני למס והורש לא הורישו". יש הבדלים קטנים בניסוח הרשימות בין שני המקורות, והם אינם משמעותיים. אולם מרבית החוקרים הבחינו בשינוי משמעותי

80. עסיס, ממשה ליהושע, עמ' 68-70.

81. חוקרים גם עמדו על אנלוגיה בין סיפור בית אל לבין בראשית לה, א-ה. ראו ווב, שופטים (מונוגרפיה), עמ' 95-96; ווב, שופטים, עמ' 115-116. אולם גם כאן איני רואה אנלוגיה מכוונת בין הסיפורים, והיא חזקה עוד פחות מהאנלוגיה של סיפור כיבוש בית אל לסיפור יריחו. הכוונה היחידה אשר אפשר לראות בזיקה בין הסיפורים, היא שכמו יעקב, אשר פועל כיחיד בתוך הארץ ואשר הולך לבית אל, בעת כיבוש הארץ צאצאיו כובשים את בית אל.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

אחד, והוא שביהושע נאמר על שבטים אלה שהם לא יכלו לכבוש את הערים, ואילו בשופטים נאמר במקום זאת "ולא הורישו". מכך הסיקו חוקרים שיש הבדל בין שתי הרשימות המשקפות שני מצבים שונים.⁸² בספר יהושע השבטים לא יכלו לכבוש את התושבים הכנענים שבשטחם, אולם בשלב שני, המשתקף בשופטים א, גם כאשר שבטים אלה יכלו לכבוש, הם לא רצו לעשות זאת. זוהי אינדיקציה חשובה למשמעות של הפרק כביקורת על ההימנעות של השבטים מכיבוש הארץ, והוא הרקע לתוכחת המלאך בב, א-ה. בניגוד לרשימות על מנשה ואפרים, הרשימה של הערים שלא הוריש זבולון אינה מופיעה בספר יהושע. המשותף לרשימות של מנשה, אפרים וזבולון הוא ששבטים אלה לא הורישו כנענים שבשטחם, אך הם היו הרוב בנחלתם, והכנעני היה מיעוט בקרבם.

גירעונות הכיבוש, אשר, פסוקים לא-לג

(לא) אֲשֶׁר לֹא הוֹרִישׁ אֶת יִשְׁבֵי עֵכוֹ וְאֶת יוֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאֶת אַחֲלָב
וְאֶת אֲכֹזִיב וְאֶת חִלְבָּה וְאֶת אַפִּיק וְאֶת רַחֲבִי: (לב) וַיֵּשֶׁב הָאֲשֵׁרִי
בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי לֹא הוֹרִישׁוּ: ס
(לג) נִפְתְּלִי לֹא הוֹרִישׁ אֶת יִשְׁבֵי בֵית שֶׁמֶשׁ וְאֶת יִשְׁבֵי בֵית עֲנַת
וַיֵּשֶׁב בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וַיֵּשְׁבֵי בֵית שֶׁמֶשׁ וּבֵית עֲנַת הָיוּ
לָהֶם לְמָסִ: ס

בהמשך לרשימה של מנשה, אפרים וזבולון, נאמר על אשר ועל נפתלי אילו ערים הם לא הורישו. אבל שבטים אלה היו במצב גרוע מקודמיהם, שבטים אלה היו המיעוט בשטחם, והם ישבו בקרב הכנעני. אף שהרשימה מסתיימת בכך שהכנענים ישבו בערים בשטחו של נפתלי, ערים אלה היו משועבדות לנפתלי.

82. ראו לעיל הערה 28.

כמו זבולון, גם הרשימות על הערים שלא כבשו שבטי אשר ונפתלי אינן מופיעות בספר יהושע. חוקרים הבחינו בנקודה זו, אולם לא ידעו להסביר אותה נכונה. כבר ראינו למעלה שבעיית אי-ההורשה של חלק מהשבטים החלה בתקופת יהושע; יהושע מבקר את העם "עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ" (יח, ג). ביקורת זו הופנתה כלפי שבעה שבטים. יהודה, מנשה ואפרים קיבלו את נחלתם והלכו לרשת אותן. אולם שבעת השבטים הנותרים של עבר הירדן המערבי נותרו בגלגל ולא הלכו לרשת את נחלתם. במקום אחר פירשתי שביהושע בפרק יד, יהושע חילק את הארץ לכל תשעה וחצי השבטים תושבי עבר הירדן המערבי. לאחר חלוקה זו, כל שבט היה אמור לעבור לנחלתו ולרשת את שטחו, ובכלל זה גם המשך הכיבוש של כל שבט את נחלתו. במשימה זו עמד יהודה, ובאופן חלקי גם בית יוסף, מנשה ואפרים. שאר השבטים התרפו בכך, ועל כך ביקר אותם יהושע. משום כך ערך יהושע חלוקה נוספת של הארץ, אשר לא כללה הפעם את הארץ הנשארת בצפון, אשר הייתה כלולה בחלוקה הראשונה של הארץ על ידי יהושע בפרק יד. החלוקה המחודשת של הארץ לשבעה שבטים רשומה ביהושע יח-יט.⁸³ אולם במקום זה לא נרשם כיצד התמודדו השבטים עם הכיבוש. בשופטים א מתגלה שלב נוסף בהתרופפות של שבטים אלה. זבולון, אשר ונפתלי לא הורישו את הכנענים אשר ישבו בארצם. הרפיון של שבעת השבטים בספר יהושע, אשר הביא את יהושע לחלק מחדש את הארץ כדי שיהיה להם קל יותר להתמודד עם הכנענים, המשיך גם כאשר קיבלו את נחלתם החדשה, ושוב לא הורישו שבטים אלה את הארץ.

ביחס לשבטים מנשה ואפרים ניתן לראות את ההתדרדרות בין מצבם בתקופת יהושע, כשלא יכלו לכבוש, לבין מצבם בתחילת תקופת השופטים, כשלא רצו לכבוש. לגבי השבטים זבולון, אשר ונפתלי, ההתדרדרות באה לידי ביטוי בכך שעל שבטים אלה נאמר בספר יהושע שהם כלל לא רצו לעלות ולרשת את שטחם לאחר

83. עסיס, עד אנה אתם מתרפים, עמ' 7-12.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

חלוקת הארץ. משום כך חילק יהושע מחדש את הארץ, בגבולות מצומצמים יותר. עתה היה מצופה מהם שלאחר שיהושע חילק להם את הארץ בשנית, והפעם בגבולות נוחים יותר, שהם יעלו לרשת את הארץ, אולם ספר שופטים מתכתב כאן עם פרקים יח-יט בספר יהושע ואומר ששבטים אלה המשיכו ברפיון שלהם, ולאחר שיהושע נתן להם נחלה נוחה יותר להתיישבות, הם המשיכו במגמת הרפיון ולא הורישו את נחלתם.

גירעונות הכיבוש, דן, פסוקים לד-לה

(לד) וַיִּלְחָצוּ הָאֲמֹרִי אֶת בְּנֵי דָן הֶהָרָה כִּי לֹא נָתְנוּ לָרֶדֶת לְעַמָּק;
(לה) וַיֹּאֲלֵ הָאֲמֹרִי לְשֵׁבֶת בְּהַר חֲרָס בְּאֵילֹן וּבְשַׁעֲלָבִים וַתִּכְבַּד
יָד בֵּית יוֹסֵף וַיְהִי לְמָס:

פסוקים אלה מהווים השיא השלילי בתיאור שבטי הצפון. בתיאור זה שבט דן כלל לא מצליח להתיישב בנחלתו, והוא נדחק מנחלתו, אשר מגיעה גם לים, אל עבר הרי יהודה (פסוק לד). יתר על כן, פסוק לה מתאר שלב נוסף בהיחלשות של דן, כאשר האמורי גם מתחזק ויושב בהר, בהר חרס באילון ובשעלבים.⁸⁴ פירוש המילה "ויואל" הוא כנראה "ויתחזק".⁸⁵ לא זו בלבד, שהאמורי דחק את שבט דן להר, הוא אף המשיך ודחק אותם מאזורים מסוימים. המשך הפסוק "ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס", מוסבר על ידי חוקרים שכאשר גברה יד בית יוסף על האמורי הפכו האמורים למס. בכך יש ביקורת על בית יוסף שלא הורישו את האמורי, ובמקום זאת לקחו מהם מס.

84. סיפור שמשון מדבר על דחיקת דן על ידי פלשתים. על נושא זה ראו לינדרס, שופטים א-ה, עמ' 70.

85. כך ב־BDB ערך 'יאל'. ברני, שופטים, עמ' 25; אליצור, שופטים, עמ' כד; אמית, שופטים, עמ' 42.

הסברנו את הביטוי "ויואל האמורי לשבת" כהתחזקות של האמורי, ושהם אלה שישבו בהר. אפשר גם לפרש את הפועל "ויואל", כמו במקומות אחרים, במשמעות של "הסכים", כלומר שהאמורי הואיל, היינו אפשר לדרוש לשבת במקומות המוזכרים. לפי פירוש זה אפשר כי ההתדרדרות של שבט דן באה לידי ביטוי לא בהמשך ההידחקות שלהם, אלא בכך ששיבתם בנחלתם הייתה ברשות האמורי. לפי זה יש אולי להבין את המילים "ותכבד בית יוסף", לא כפירוש המקובל שידו של בית יוסף התגברה על האמורי, אלא שהפועל "ותכבד" מתייחס לאמורי, היינו שיד האמורי התגברה על "בית יוסף". לפי הפירוש הזה, "בית יוסף" אינו הנושא של הפסוק אלא המושא. לפי פירוש זה, מצבו של בית יוסף הוא כה חמור, שהוא נשלט על ידי האמורי וניתן בידו כמס. אם כן, לפי פירוש זה, נקודת השפל של בית יוסף היא שהם כלל לא התגברו, אלא להפך – הפכו להיות נשלטים על ידי האמורי.

לדעת חלק מהפרשנים האזכור של בית יוסף בפסוק לה חוזר לעניין שבט בית יוסף שהוזכר בפסוק כב. היינו, דן לא הצליח להתחזק אבל בית יוסף הצליח להתגבר על האמורי באזור דן. הבעיה בפירוש זה היא שקשה לקבל שבית יוסף השוכן צפונה לדרום, היה מעורב בפעילות כנגד האמורי באזור אילון ושעלבים.⁸⁶ נראה כי השם "בית יוסף" בא בכינוי לשבט דן, לאור התפיסה שהביטוי בית יוסף כולל את כל שבטי הצפון חוץ מיהודה. רעיון זה אכן משתקף בפרק א בשופטים, ואף בפרקי החלוקה בספר יהושע, אשר מעמידים את יהודה מול כל שאר השבטים. החתימה של רשימת שאר השבטים בכינוי בית יוסף עומדת מול תחילתה של הרשימה עם בית יוסף.⁸⁷ לאור ההשוואה

86. לינדרס מסביר שבית יוסף נכנסו לתמונה לאחר ששבט דן עלה צפונה. ראו: לינדרס, שופטים א-ה, עמ' 72. אולם ספק אם כל שבט דן עלה צפונה. בהנחה שהם עלו צפונה בתחילת תקופת השופטים, עדיין מוצאים את דן בדרום בסיפור שמשון.

87. יש הרואים במבנה זה מבנה של אינקלוזיון. ראו למשל ווב, שופטים, עמ' 111; אוקוניל, הרטוריקה, עמ' 65; מולן, שופטים א, א-ג, ו, עמ' 52.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

בין הפתיחה לבין החתימה, ניתן לראות שוב את מבנה החתימה אשר מתחיל בהצלחת בית יוסף, וחותם בכישלון הגדול של בית יוסף.

גבול האמרי, פסוק לו

(לו) וגבול האמרי ממעלה עקרבִים מהסלע ומעלה: פ

פסוק זה חותם את הרשימה. חוקרים עמדו על כך שלפסוק זה אין קשר למה שנאמר קודם, שכן אין קשר בין שבט דן לבין הגבול הדרומי של יהודה במעלה עקרבִים.⁸⁸ בכל מקרה קשה להבין את המשמעות של הפסוק ומה הוא תורם להבנת הכיבוש של הארץ. אולם על אף המידע הקטוע, אפשר להבין את הכוונה בשילוב של הפסוק בסופו של הפרק לאור הניתוח של מגמתו. כאמור, ההקדמה הראשונה משקפת את החטא של העם באיירושת הארץ. הפרק חותם בתיאור גבול האמורי אשר משקף את יציבותו של האמורי בארץ, ובכך מעצים את עוצמת החטא של העם, מעט לפני התוכחה הגלויה של המלאך בבוכים.⁸⁹

תוכחת המלאך בבוכים, ב, א-ה

(א) ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הפכים ס

ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר
נשבעתי לאבותיכם

ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם:

(ב) ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון

88. מור, שופטים, עמ' 54. לינדרס סבר שזו תוספת, ראו: לינדרס, שופטים א-ה, עמ' 72. חוקרים ציינו שמעלה העקרבִים הוא בדרום יהודה. יש שהעדיפו את נוסח השבעים "גבול האדמי", ראו למשל: ברני, שופטים, עמ' 33; סג'ין, שופטים, עמ' 25.

89. ברומה ראו גם ווב, שופטים (מונוגרפיה), עמ' 101; שניידר, שופטים, עמ' 22; ווב, שופטים, עמ' 127-128.

וְלֹא שָׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי מֵה זֹאת עֲשִׂיתֶם:

(ג) וְגַם אָמַרְתִּי לֹא אֶגְרֹשׁ אֹתְכֶם מִפְּנֵיכֶם וְהָיוּ לְכֶם לְצַדִּיקִים וְאֱלֹהֵיהֶם יִהְיוּ לְכֶם לְמוֹקֵשׁ:

(ד) וַיְהִי כַדְבַר מְלֶאכֶךְ ה' אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֵל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הָעָם אֶת קוֹלָם וַיִּבְכּוּ:

(ה) וַיִּקְרְאוּ שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בְּכִים וַיִּזְבְּחוּ שָׁם לַה': פ

תוכחת המלאך פותחת בידיעה על עלייתו של המלאך מן הגלגל אל הבוכים (פסוק א). ידיעה זו תמוהה מכמה בחינות. ראשית, המידע שניתן, שהמלאך הגיע למקום שנקרא בוכים, אינו ברור עד סוף הסיפור הזה, שכן רק אז ייקרא המקום בשם זה. המקום נקרא בתחילת הקטע "בוכים" על שם סופו, אך בתחילת הקריאה הסוף לא ידוע, וכך המידע שנמסר אינו מחווה חשוב להדגיש שהמקום "בוכים" אינו ידוע משום מקום אחר.⁹⁰ מעבר לכל זה, אין רלוונטיות למידע על המעבר של המלאך מהגלגל אל הבוכים. מה משנה עובדה זו להבנת העניין? נוכל להמחיש קושי זה בהשוואה לתוכחת האיש הנביא בסיפור גדעון (ו), ח-י), לבואו של מלאך ה' למנות את גדעון (ו, יא-כד), ולבואו של מלאך ה' אל אימו של שמשון לבשר לה על הולדת הבן (יג, ג-ד). באף אחד מהמקרים האלה לא נאמר מהיכן להיכן בא המלאך או האיש הנביא. מדוע אם כן מידע זה נמסר בשופטים ב, א?

מסתבר שכוונת הפסוק להביע רעיון תוכני באמצעות המשמעות הסמלית הנקשרת בשמות במקומות "גלגל" ו"בוכים". הגלגל הוא המחנה של יהושע שממנו יצא לקרבות השונים לכבוש את הארץ (יהושע ה, י; ט, ו; י, ז, טו, מג; יד, ו). "הגלגל" מעלה בתודעה את הכיבוש המוצלח של יהושע. השם "בוכים" מבטא את התגובה של העם לתוכחת

90. תרגום השבעים גורס "בית אל". כמה חוקרים קיבלו זיהוי זה, ראו למשל: ברני, שופטים, עמ' 37; סוג'ין, שופטים, עמ' 25; לינדרס, שופטים א-ה, עמ' 75-77. קשר אפשרי בין בית אל לבין בוכים הוא מקום קבורתה של דבורה מינקת רבקה, בראשית לה, ח: "מתחת לבית אל תחת האלון ויקרא שמו אלון בכות".

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

המלאך על אי־הכיבוש של הארץ (פסוק ד). כך מעבר המלאך מהגלגל אל הבורכים מסמל את מעבר העם מתקופת הכיבוש המוצלחת בגלגל, לכישלון הכיבוש המקבל ביטוי בתוכחת ה' בבורכים. גם הפועל "ויעל" המסמן את המעבר של המלאך מגלגל לבורכים שייך לאותה מערכת אסוציאטיבית. מילה זו מסמנת בספר יהושע פעמים רבות את היציאה לקרב (יהושע ו, ה; כ; ז, ג; ד; ח, א, ג; י, ז, ועוד), אך היא נעדרת בפרק א. ציון עליית המלאך בא להבליט את תוכחת המלאך על הכישלון של העם בכך שלא 'עלה' למחלמה. אם כן, משפט זה אינו משמש כהיגד אקספוזיציוני לכאור את הנסיבות של הסיפור. הפסוק מבטא תוכן שלם של מעבר בין שתי התקופות שעליו מצביע המלאך. ההיגד הזה הוא, אם כן, רמז מקדים לדברי המלאך ותמצית של דבריו. אולי משום כך נתנו חכמי המסורה להיגד זה מעמד של פסקה נפרדת באשר היא מבטאת רעיון שלם בפני עצמו.

לפי תרגום יונתן ופרשני ימי הביניים מדובר בנביא בשר ודם. כך הוא בתרגום יהונתן: "וּסְלִיק נְבִיא בְשָׁלִיחוֹת מִן קֶדֶם דִּי מִן גִּלְגָּל לְבוּכִים". ובמכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כג פסוק כ: "הנה אנכי שלח מלאך לפניך זה נביא, וכן הוא אומר ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבורכים (שופטים ב, א). לפניך שיהא מאיר לפניך כנר שהוא מאיר לכל הבית". וכן במדרשים, למשל במדרש ויקרא רבה (מהדורת מרגליות, עמודים ב-ג): "ד"א נקראו הנביאים מלאכים. הה"ד וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במדבר כ, טז), וכי מלאך היה, והלא משה היה, ולמה קורא ואתו מלאך, אלא מכאן שנקראו הנביאים מלאכים. ודוכתה ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבורכים (שופטים ב, א), וכי מלאך היה והלא פינחס היה...". כך גם פירשו רש"י, רד"ק, ור' יוסף קרא, אשר גם סברו שהמלאך הוא פינחס.⁹¹ כבר במקרא המילה מלאך מתייחסת גם לנביאים (למשל: חגי א, יא; דברי הימים ב לו, טו-טז), וכנראה גם לדמויות שמימיות.⁹² כך בשני מקומות

91. זוהי גם דעת קויפמן, שופטים, עמ' 92.

92. רבים מהחדשים סבורים שהוא מלאך שמימי, ראו ברני, שופטים, עמ' 35-36.

בספר שופטים מדובר ככל הנראה במלאך שמימי: גם בסיפור גדעון (ו, יא-כד) וגם בסיפור בשורת הלידה של שמשון (יג, ג-כא). לעומת זאת, כאן מסתבר יותר שמדובר אכן בדמות אנושית. ראשית, בניגוד לשני הסיפורים ההם, בסיפור זה אין שום פרט בלתי אנושי שעולה ביחס למלאך. להפך, עלייתו של המלאך מהגלגל אל הבוכים מסגירה את אנושיותו. גם תוכן דברי המלאך הוא תוכחה, מתאים מאוד בפיו של נביא.

עתה פונה המלאך לעם בדברי תוכחה, פסוקים א-ה. קטע זה בנוי משישה שלבים:

1. מעשה ה' למען ישראל, פסוק א2.
2. ציפייתו של ה' הייתה שהברית עם העם לא תופר לעולם, פסוק א3.
3. חובת ישראל בברית, פסוק ב1.
4. חטא, פסוק ב2.
5. עונש, פסוק ג.
6. תגובת הצער של העם, פסוקים ד-ה.

בשלב הראשון נאמר מה ה' עשה למען העם: הוא הוציא אותם ממצרים והביא אותם לארץ כפי שהבטיח לאבות, פסוק א2: "ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם". השלב השני קובע שציפייתו של ה' הייתה שהברית עם העם לא תופר לעולם, פסוק א3: "ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם". שלב זה בא ללמד על האכזבה של ה' מההתנהגות של העם, ומכך שבמעשיו הפר את הברית עם ה'.

רק בשלב השלישי מוצגת החובה של ישראל בברית עם ה'. התנאי שהברית של ה' עם העם לא תופר הוא שהם יקיימו את חלקם בברית. הם צריכים להימנע מלכרות ברית עם יושבי הארץ, ועליהם לנתון את מזבחותיהם של יושבי הארץ, פסוק ב1: "ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון".

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

השלב הרביעי קובע שהעם לא עמד בהתחייבות שלו, וזה חטא, פסוק ב2: "ולא שמעתם בקלי מה זאת עשיתם". הרעיון הבסיסי של הקטע במבנה שלו ובתוכן המפורש הוא שהחטא של העם מוצג כאן כהפרת ברית שלו עם ה'. הדבר עולה מכך שהקטע מתחיל במה שה' עשה למען ישראל, והציפייה של ה' לקיום ברית לעולם. החובה של העם מוצגת כחלקו של ישראל בקיום הברית, ועל כן הימנעות ישראל מהקיום של הציווי של ה' היא הפרה של ברית זו. העובדה שהרעיון הבסיסי של הקטע היא הפרת הברית של העם מקבלת חיזוק בכך שחטא העם מוגדר ככריתת ברית של ישראל עם יושבי הארץ. בכך מוצג העם כמי שהעדיף את הברית עם יושבי הארץ על הברית עם ה'. בתגובה לעונש בא השלב החמישי, המתאר את העונש של העם על חטאו: ה' לא יגרש את הגויים שנותרו בארץ, והם יהיו לישראל לצידים ולמוקש, פסוק ג: "וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים ואלהיהם יהיו לכם למוקש"⁹³. גם העונש מהווה תגובה הולמת להפרת הברית מצד העם. הקטע פותח במה שה' עשה למען העם: היציאה ממצרים והכניסה לארץ. הישיבה בארץ כרוכה בירושות תושבי הארץ, ועל כן, כאשר העם מפר את חלקו בברית, כנגד זה ה' מפסיק את חלקו בברית, היינו את המשך הסיוע של ה' לעם לרשת את הארץ.

93. כדאי לציין כאן את דעתו המרתקת של ון דר קוי. בניגוד לדעה המקובלת, לדעתו, הביטוי "וגם אמרתי" בפסוק ג אינו אמירה שמתייחסת לעתיד, היינו לעונש על כך שהם לא הכריתו את יושבי הארץ. הוא מצביע על כך, שהביטוי "וגם אמרתי" הוא המשך המילה "ואמר", בפסוק ב, ושניהם מתייחסים למה שאלוקים אמר להם בעבר, ולא למה שהוא אומר עכשיו ביחס לעתיד. לדעתו, פסוק ג מתייחס למה שנאמר בשמות כג, כט, שם אלוקים אומר שהוא לא יגרש את תושבי כנען מייד, אלא מעט מעט כדי שלא תרבה חיית השדה. בהתאם לכך הוא מזהיר את העם שכל עוד תושבי הארץ הכנענים יושבים בארץ אין לכרות להם ברית. לדעתו, זה גם מה שנאמר כאן בפסוק ג, היינו שהמלאך מתייחס לשמות כג, כט, והוא מוכיח אותם על שכרתו ברית עם יושבי הארץ, ואינו מבטיח להם עונש על כך שהם לא הכריתו את תושבי הארץ. ראו ון דר קוי, שופטים ב, ג, עמ' 294-306.

בשלב השישי והאחרון באה התגובה של העם. העם מגיב בככי על דברי המלאך, והמקום נקרא בוכים על שם התגובה של העם, פסוקים ד-ה: "ויהי כדבר מלאך ה' את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את קולם ויבכו. ויקראו שם המקום ההוא בכים ויזבחו שם לה".

דברי התוכחה של המלאך מבוססים על כמה מקורות שונים בתורה. קיימת זיקה הדוקה בין שופטים ב, א-ה לבין שמות לד, י-טז, כפי שעולה בבירור מהטבלה שלהלן:

שופטים ב, א-ו	שמות לד, י-טז
(א) ויאמר אעלה אתכם ממצרים ואביא אתכם אל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם ואמר לא אפר בריתי אתכם לעולם:	(י) ויאמר הנה אנכי פרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים וראה כל העם אשר אתה בקרבך את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עשה עמך: (יא) שמר לך את אשר אנכי מצוך היום הנני גרש מפניך את האמרי והכנעני והחתי והפריזי והחוי והיבוסים:
(ב) ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון ולא שמעתם בקלי מה זאת עשיתם:	(יב) השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פן יהיה למוקש בקרבך:
(ג) וגם אמרתי לא אגרש אותם מפניכם והיו לכם לצדים ואלהיהם יהיו לכם למוקש:	(יג) כי את מזבחותם תתצון ואת מצבתם תשברון ואת אשרי תכרתון: (יד) כי לא תשתחוה לאל אחר כי ה' קנא שמו אל קנא הוא:
(ד) ויהי כדבר מלאך ה' את הדברים האלה אל כל בני ישראל וישאו העם את קולם ויבכו:	(טו) פן תכרת ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם וזבחו לאלהיהם וקרא לך ואכלת מזבחם:
(ה) ויקראו שם המקום ההוא בכים ויזבחו שם ליקוק:	
(ו) ויקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם ויעברו את אלהיהם:	

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

<p>(טז) וְלִקְחַת מִבְּנֵיךָ לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְּנֵיךָ אַחֲרַי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת בְּנֵיךָ אַחֲרַי אֱלֹהֵיהֶן:</p>	
---	--

האנלוגיה הברורה הזו באה להציג את הבסיס שעליו מושתתים דברי המלאך.⁹⁴ התוכחה מתייחסת לישראל כמפירי ברית, ואשר כתוצאה מכך, אף אלוקים לא יעמוד בהתחייבות שלו. הטענה שהעם עבר על הברית מקבלת אחיזה בכך שדברי המלאך מצטטים את הברית של ה' עם ישראל בסיני, ושם נקבע שחלקו של ישראל בברית כולל את הריסת המזבחות של תושבי הארץ, והימנעות מכריתת ברית עימם.

המגמה ליצור אנלוגיה לשמות לך, כדי לקבוע את מהות החטא של ישראל כהפרת ברית, יצרה סטייה מסוימת בטרמינולוגיה בין תיאור החטא של העם בפרק א, לבין הטרמינולוגיה של התוכחה בב, א-ה. בפרק א התיאור נסב על הבעיה של אי-ירושת הארץ. מילת המפתח בפרק היא הפועל "הוריש" (שופטים א, יט, כ, כא, כז, כח [פעמיים], כט, ל, לא, לב, לג). בדברי המלאך מילה זו אינה מופיעה, במקום זאת באה התלונה על כך שהעם כרת ברית עם תושבי הארץ, מה שמנע את האפשרות לשבר את המצבות ואת המזבחות. אין הבדל משמעותי בין אי-הורשת הארץ העולה בפרק א לבין כריתת ברית עם תושבי הארץ בתחילת פרק ב, א-ה, ועל כן לא חשש המחבר שלא לאחד את המושגים של החטא בפרק א עם התוכחה בתחילת פרק ב, וזאת כדי ליצור אנלוגיה ואחדות עקרונית יותר, בין התוכחה של המלאך לבין האזהרה של ה' בספר שמות לך בעת כריתת הברית בין ה' לבין ישראל.

אבל יש להדגיש שבכל זאת מצא המחבר דרך לקשור את האירוע בבוכים לתיאור החטא בפרק א. הראיתי לעיל שפסוק ו מהווה תגובה לתוכחה של המלאך. בפסוק זה יהושע שולח את העם

94. וכן נלסון, עריכה כפולה, עמ' 45-46.

לרשת את הארץ, כתגובה לתוכחה של המלאך. אם כך, עולה שכנגד התוכחה של המלאך על הפרת הברית, התיקון הוא ירושת הארץ. כך אומנם מתברר שכריתת ברית עם יושבי הארץ היא ההימנעות של העם מלרשת את תושבי הארץ. פסוק ו מחזק באופן נאה את התוכחה לחטא של העם, כפי שהוא מתואר בפרק א.

זיקה נוספת של תוכחת המלאך בשופטים ב, א-ה היא לשמות כג, כ-לג. חוקרים סברו שזיקה זו חזקה במיוחד.⁹⁵

שופטים ב, א-ה	שמות כג, כ-כה
(א) וַיַּעַל מְלָאךְ ה' מִן הַגִּלְגָּל אֶל הַבְּכִים וַיֹּאמֶר אֲעֵלֶה אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאָבִיא אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְתָּיִכֶם וְאָמַר לֹא אֶפְרַי בְּרִיתִי אֶתְכֶם לְעוֹלָם:	(כ) הִנֵּה אֲנִי שֹׁלַח מְלָאךְ לְפָנֶיךָ לְשַׁמֵּר בְּדָרֶךְ וְלִהְבִּיאָךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִכְנַתִּי:
(ב) וְאַתֶּם לֹא תִכְרְתוּ בְרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת מִזְבַּחֹתֵיהֶם תִּתְצוּן וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקִלִּי מֵהַ זֹאת עֲשִׂיתֶם:	(כא) הַשְּׁמֹר מִפְּנֵי וְשָׁמַע בְּקִלּוֹ אֶל תִּמְרוּ בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֵכֶם כִּי שָׁמִי בְּקִרְבּוֹ: (כב) כִּי אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקִלּוֹ... (כג) כִּי יֵלֶךְ מְלָאכִי לְפָנֶיךָ וְהִבִּיאָךְ אֶל הָאֲמֹרִי... וְהִכְחַדְתִּיו:
(ג) וְגַם אֲמַרְתִּי לֹא אֶגְרֹשׁ אוֹתֶם מִפְּנֵיכֶם וְהָיוּ לְכֶם לְצַדִּים וְאַלֵּהֶם יִהְיוּ לְכֶם לְמוֹקֵשׁ: ...	(כד) לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאַלֵּהֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כַּמַּעֲשִׂיָּהֶם כִּי הָרַס תְּהַרְסֵם וְשִׁבַר תִּשְׁבַּר מִצַּבְתֵּיהֶם: ...
	(כט) לֹא אֶגְרֹשְׁנוּ מִפְּנֵיךָ בְּשָׁנָה אַחַת פֶּן תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמֵמָה וְרַבָּה עֲלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה:
	(ל) מַעַט מַעַט אֶגְרֹשְׁנוּ מִפְּנֵיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרָה וְנִחַלְתָּ אֶת הָאָרֶץ:

95. ראו גם נלסון, עריכה כפולה, עמ' 45-46; ון דר קוי, שופטים ב, ג, עמ' 299. ויינפלד אף סבור שהמלאך שהתגלה כאן בשופטים הוא המלאך אשר ה' אומר שישלח לפני ישראל בשמות כג, כ. ויינפלד, מיהושע עד יאשיהו, עמ' 86.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

<p>(לא) ...כִּי אַתֶּן בְּיַדְכֶם אֶת יְשֻׁבֵי הָאָרֶץ וְגִרְשֵׁתְמוּ מִפְּנֵיךָ: (לב) לֹא תִכְרַת לָהֶם וְלֹאֲלֹהֵיהֶם בְּרִית:</p>	
<p>(לג) לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץךָ פֶּן יַחְטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִי תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם כִּי יְהִיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ:</p>	

הזיקה המהותית ביותר בין הקטעים האלה היא הציווי לשבר את העבודה הזרה של הכנענים. יש לציין שהאנלוגיה הזו מהותית מאוד, ועם זאת, דווקא מבחינת אוצר המילים הזיקה של הציווי להרוס את המזבחות גדולה יותר למקורות מקראיים בספר דברים כפי שנעמוד להלן. בשמות כג, לב, ישנו איסור מפורש לכרות בית ליושבי הארץ ולאלוהיהם. על כך מבקר המלאך את ישראל בשופטים ב, ב-ג, כאשר הוא מצטט את האיסור לכריתת ברית, כנראה הוא מפנה למקור זה בשמות כג. עם זאת, יש להדגיש הבדל אחד משמעותי בין המקורות. בשמות האיסור הוא לכרות ברית לתושבי הארץ ולאלוהיהם. תוכחת המלאך מתייחסת רק לכריתת ברית עם תושבי הארץ ואין שם טענה לישראל על כך שהם כרתו ברית עם אלוהי תושבי הארץ. בשופטים החטא הוא שהם לא הכריתו את מזבחותיהם, אבל לא נאמר שהם עברו את אלוהיהם.

חוקרים נטו לראות במקבילה זו את המקבילה המובהקת ביותר, כנראה משום שיש עוד שתי נקודות דמיון מרשימות בין המקורות. בשמות כג, כ נאמר: "הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינתי. השמר מפניו ושמע בקולו". בשופטים המוכיח הוא מלאך, והוא מוכיח על כך שהעם לא שמע בקול ה': "ויעל מלאך ה' אל הבוכים... ואביא אתכם אל הארץ... ולא שמעתם בקולי". הזיקה מרשימה ביותר, שכן בשניהם מדובר על מלאך ובשניהם מדובר על הציפייה שהעם ישמע בקול. ולא בכדי נטו

חוקרים לבנות רבות על המקבילה הזו. ואף על פי כן, יש הברדל גדול בין המקורות. התפקיד של המלאך בשמות הוא לשמור על ישראל בדרך, במדבר, ולהביא את העם אל הארץ, והפסוק מצווה את העם לשמוע בקולו של המלאך בדרך. לעומת זאת, תפקידו של המלאך בשופטים הוא שונה, הוא בא להוכיח את העם על כישלונם בכיבוש הארץ ועל כך שלא נתצו את המזבחות של הכנענים. התביעה כלפי העם אינה שהם לא שמעו בקולו של המלאך, התביעה של המלאך היא על כך שהם לא שמעו בקול ה'. כך שאף שמקבילה זו נראית חזקה במיוחד, נקודות הדמיון אינן כה מהותיות במקבילות שבין המקורות כפי שנראה במבט ראשון. לעומת מקור זה בשמות כג, בשמות לד, האיסור לכריתת ברית עם יושבי הארץ נפרד מבעיית החתנות, וההשפעה שלהם על ישראל. כך שמבחינה מהותית המקבילה בין שופטים ב, א-ה לבין שמות לד, י-טז היא מובהקת יותר.

הציווי של ה' להימנע מכריתת ברית עם יושבי הארץ עולה שוב פעמיים בספר דברים, בפרק ז, א-ו, ושם כ, י-ח. מקורות אלה מנוסחים כציוויים לעם בטרם הכניסה לארץ, ומוסיפים להדגיש את החשש שישראל יפתו לכרות ברית כתוצאה של חיתון עם בנות הארץ, ויש בהם תוספת אזהרה להימנע מכך. תוכחת המלאך בשופטים ב, א-ה היא אנלוגית לציווי בדברים ז, א-ו:⁹⁶

שופטים ב, א-ו	דברים ז, א-ו
(א) וַיַּעַל מֶלֶאךָ ה' מִן הַגִּלְגָל אֶל הַבָּכִים וַיֹּאמֶר אֲעֵלֶה אֹתְכֶם מִמְצָרִים וְאָבִיא אֹתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאֲבֹתֵיכֶם וְאָמַר לֹא אֶפְרָ בְרִיתִי אִתְּכֶם לְעוֹלָם:	(א) כִּי יִבְיֹאךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנִשְׁלַח גוֹיִם רַבִּים מִפְּנֵיךָ הַחַתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֲמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי וְהַחִיטִי וְהַיְבוּסִי שְׂבָעָה גוֹיִם רַבִּים וְעַצוּמִים מִמֶּךָ:

96. המקור בדברים כ, י-ח הוא אנלוגי לציווי בפרק ז, א-ו, אבל הוא אינו מקיים קשרים לשוניים עם תוכחת המלאך בשופטים ב, א-ה.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

<p>(ב) וַנִּתַּנֶּם ה' אֱלֹהֵיךָ לְפָנֶיךָ וְהִכִּיתֶם הַחַרֵּם תַּחֲרִים אֹתָם לֹא תִּכְרַת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תִחַנְּנֶם: זאת עֲשִׂיתֶם:</p>	<p>(ב) וְאַתֶּם לֹא תִכְרַתוּ בְרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת מִזְבַּחֹתֵיהֶם תִּתְצוּן וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקִלִּי מֵהַ זאת עֲשִׂיתֶם:</p>
<p>(ג) וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בְּתֶךְ לֹא תִתֵּן לְבָנֹו וּבָתוֹ לֹא תִקַּח לְבָנֶךָ: (ד) כִּי יָסִיר אֶת בְּנֶךָ מֵאַחֲרַי וְעָבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַחֲרָה אַף ה' בָּכֶם וְהִשְׁמִידְךָ מֵהָר: (ה) כִּי אִם כֹּה תַעֲשׂוּ לָהֶם מִזְבַּחֹתֵיהֶם תִּתְצוּ וּמִזְבַּחְתֶּם תִּשְׁבְּרוּ וְאַשִׁירֵיהֶם תִּגְדְּעוּן וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרֹפּוּן בְּאֵשׁ: (ו) כִּי עִם קְדוֹשׁ אֶתָּה לֵה' אֱלֹהֵיךָ בְּךָ בְּחַר ה' אֱלֹהֵיךָ לֵהיֹוֹת לוֹ לְעַם סִגְלָהּ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָרֶץ:</p>	<p>(ג) וְגַם אֲמַרְתִּי לֹא אֲגַרֵּשׁ אֹתָם מִפְּנֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְצַדִּים וְאֵלֹהֵיהֶם יִהְיוּ לָכֶם לְמוֹקֵשׁ: ... וְגַם אֲמַרְתִּי לֹא אֲגַרֵּשׁ אֹתָם מִפְּנֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְצַדִּים וְאֵלֹהֵיהֶם יִהְיוּ לָכֶם לְמוֹקֵשׁ: ...</p>

החטא של העם כפי שהוא מנוסח בפיו של מלאך ה' מוצג בפן שלילי נוסף לאור האנלוגיה בין דברי המלאך לבין סופו של ציווי ה' לעם בעניין הירושה של הארץ במדבר לג, ואשר נמצא בדיוק לפני הציווי של ה' על החלוקה של הארץ לשבטים בפרק לד-לה.⁹⁷

97. כפי שראינו, ישנן מקבילות מובהקות בין כל המקורות הדנים בהכרתת יושבי הארץ, בשמות כג, שמות לד, במדבר לג, דברים ז, ולהלן תודגם גם המקבילה ליהושע כג. על פי השערת התעודות, הקטעים השונים האלה מצויים בהקשרים של תעודות שונות. כך שני המקורות בשמות מצויים בתוך תעודה המשויכת ל-J, הקטע בכמדבר מצוי בתוך טקסטים השייכים ל-P, דברים ז משויך ל-D, ופרק כג בשמות נחשב כחלק מהיצירה של העריכה הדו־טרונומיסטית. העובדה שהקשר בין המקורות האלה כה מובהק, אף שהם מצויים בתוך תעודות שונות, הטריד את כל החוקרים האוחזים בגישת התעודות והוצעו הצעות שונות ומגוונות. בד, למשל סבר, שהמקור בכמדבר הוא כוהני והוא

במדבר לג, נא-נו	שופטים ב, א-ה
(נא) דבר אל בני ישראל ואמרת אלֵהֶם כִּי אֲתֶם עֲבָרִים אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן:	(א) וַיֹּאמֶר אֶעֱלֶה אֹתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאָבִיא אֹתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְתִּיכֶם וְאָמַר לֹא אֶפְרַי בְרִיתִי אִתְּכֶם לְעוֹלָם:
(גב) וְהוֹרִשְׁתֶּם אֶת כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְאַבְדֶתֶם אֶת כָּל מִשְׁכֵּיתֶם וְאֵת כָּל צִלְמֵי מִסְכַּתְתֶּם תֵּאַבְדוּ וְאֵת כָּל בַּמֶּתֶם תִּשְׁמִידוּ:	(ב) וְאֲתֶם לֹא תִכְרְתוּ בְרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת מִזְבַּחֹתֵיהֶם תִּתְצוּן וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקִלִּי מֵהַזֶּה אֵת עֲשִׂיתֶם:
(נג) וְהוֹרִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ וְיִשְׁבְּתֶם בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ לְרִשְׁתָּ אֹתָהּ:	(ג) וְגַם אֲמַרְתִּי לֹא אֶגְרֹשׁ אֹתְכֶם מִפְּנֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְצַדִּיקִים וְאַלֵּהֶם יִהְיוּ לָכֶם לְמוֹקֵשׁ:
(נד) וְהִתְנַחַלְתֶּם אֶת הָאָרֶץ בְּגוֹרָל לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם...	...
(נה) וְאִם לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשָׂכִים בְּעֵינֵיכֶם וְלְצַנִּינִים בְּצַדִּיקֵיכֶם וְצָרְרוּ אֹתְכֶם עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתֶם יֹשְׁבִים בָּהּ: (נו) וְהָיָה כִּאֲשֶׁר דָּמִיתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֲעֲשֶׂה לָכֶם:	(ו) וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם וַיֵּלְכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְנַחַלְתּוֹ לְרִשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ:

השתמש במקורות האחרים כדי לחבר את הפסקה. ראו בד, במדבר, עמ' 359-360. יש המייחסים את כל הפסקה במדבר לדויטרונומיסט, ראו: נות, במדבר, עמ' 248; לדעת אולד, קטע זה הוא צירוף של טרמינולוגיה כוהנית ודויטרונומיסטית, אולד, יהושע ומשה, עמ' 75. נות סבור שגם בקטע בשמות כג ו' יש חותם דויטרונומיסטי, ראו: נות, שמות, עמ' 192, 262. כסלו טוען שאין השפעה דויטרונומיסטית על במדבר לג. יש הטוענים שפסקה זו שייכת לשכבת הקדושה. ראו למשל: קנוהל, מקדש הדממה, עמ' 93. דיון במקורות של הקטעים הנידונים ראו: קנופריס, במדבר לג, נ-נו, עמ' 135-152; שורץ, גורל הכנענים, עמ' 151-170.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

כמו בציווי של ה' בשמות לד במסגרת הברית של ה' עם ישראל בסיני, והציוויים של ה' בדברים ז בטרם הכניסה לארץ, וגם הציווי של ה' לעם לרשת את הארץ בכמדבר לג, קשור בהכרתה של הפולחן לאלים אחרים. אולם יש הבדל עקרוני בין הציוויים בשמות ובדברים לבין זה בכמדבר. בשמות כג, בשמות לד ובדברים ז ההכרתה של הפולחן הכנעני נקשרת בחשש שהשארית הנוכרים ופולחנם תביא להשפעה זרה של העמים על ישראל. לעומת זאת, בכמדבר לג, חשש זה אינו עולה כלל. נראה שבמקור בכמדבר לג, הטעם של הכרתה הפולחן הנוכרי הוא חלק מהמאבק האידיאולוגי נגד העבודה הזרה. הבחנה זו עולה היטב מההבדלים בין המקורות השונים אם לא יקיימו את צו ה'. בשמות לד לא מצוי שלב העונש אם העם יחטא, לעומת זאת, בדברים ז נאמר שהעונש יבוא כאשר העם יושפע מהעמים בגלל חיתון איתם, ויתחיל לעבוד אלוהים אחרים, ז, ד: "כִּי יָסִיר אֶת בְּנֵי מֵאֲחֵרֵי וְעָבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַחֲרָה אַף ה' בְּכֶם וְהִשְׁמִידְךָ מֵהָרָ." גם בדברים כ, יח, החטא מוגדר כחטא תועבה של הליכה בדרכם של הגויים: "לִמְעַן אֲשֶׁר לֹא יִלְמְדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכָל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ לְאֱלֹהֵיהֶם וַחֲטָאתֶם לַה' אֱלֹהֵיכֶם". גם בשמות לד השארית הגויים בארץ מסוכנת בגלל החשש שהעם יושפע מהם, שמות לד, טו: "פֶּן תִּכְרַת בְּרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְזָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לְאֱלֹהֵיהֶם וְקָרָא לָךְ וְאָכַלְתָּ מִזֶּבְחֹו". לעומת זאת, המצב של ההשפעה של הגויים אינו עולה בכמדבר לג. עצם השארית הגויים היא החטא, בלי קשר לשאלה אם ישראל יושפעו מהם או לא, בכמדבר לג, נב: "וְהוֹרְשֶׁתֶם אֶת כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְאִבְדַּתֶּם אֶת כָּל מִשְׁכֵּיתֶם וְאֶת כָּל צִלְמֵי מִסְכַּתְכֶם תִּאֲבְדוּ וְאֶת כָּל בְּמַתֶּם תִּשְׁמִידוּ". המטרה של הכיבוש והכרתת העמים היא הוצאתם מהארץ, עם אלוהיהם, והישיבה של העם בארץ באה במקום הכנענים החוטאים. שוב מודגש שהעונש יבוא על ישראל אם לא יורישו את הגויים: "וְאִם לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשָׂכִים בְּעֵינֵיכֶם וְלִצְנִינִם בְּצַדִּיקְכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִתְּם יֹשְׁבִים בָּהּ". כאן התפקיד של העם הוא לכבוש את הגויים, והמטרה היא

להשמיד את הפולחן הזה, בעצם היותו פולחן זה, ולא דווקא כדי למנוע השפעה על העם.⁹⁸

מבחינה זו תוכחת המלאך בשופטים ב דומה יותר לסיבת ההכרתה של הנוכרים במדבר לג מאשר בשמות לד. בתוכחת המלאך, וגם בתיאורי הכיבושים בפרק א, לא עלה כלל שהשארית יושבי הארץ גרמה לעם ללכת בדרכם. עצם ההשארה של הנוכרים היא החטא, הן בפרק א והן בתוכחת המלאך, וזה מתאים למה שעולה במדבר לג. המציאות שעליה מדבר שמות לג, שבה השארית הגויים בארץ תביא לחתנות של ישראל עם הנוכרים בארץ, גם כן מופיעה בספר שופטים, אבל זה יבוא רק מאוחר יותר, בג, ה-ו. על כך נרחיב את הדיבור מאוחר יותר.

התוכחה של המלאך משקפת את המימוש של המצב שמפניו מזהיר יהושע בנאום הפרידה שלו בסוף ספר יהושע בפרק כג. ועל כן, דברי התוכחה של המלאך הם אנלוגיים גם לנאום יהושע בפרק כג.

שופטים ב, א-ה	יהושע כג
(א) וַיֹּאמֶר אֲעֵלֶה אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאָבִיא אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאֲבֹתֵיכֶם וְאָמַר לֹא אֶפְרַי בְּרִיתִי אֶתְכֶם לְעוֹלָם:	(ט) וַיֹּרֶשׁ ה' מִפְּנֵיכֶם גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעֲצוּמִים וְאַתֶּם לֹא עָמַד אִישׁ בְּפָנֵיכֶם עַד הַיּוֹם הַזֶּה...
(ב) וְאַתֶּם לֹא תִכְרְתוּ בְרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת מִזְבַּחֹתֵיהֶם תִּתְצוּן וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקִלִּי מֵה זֹאת עֲשִׂיתֶם:	(יא) וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם: (יב) כִּי אִם שׁוֹב תִּשׁוּבוּ וּדְבַקְתֶּם בְּיְתֵר הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה הַנִּשְׁאָרִים הָאֵלֶּה אֶתְכֶם וְהִתְחַתַּנְתֶּם בָּהֶם וּבְאֵתֶם בָּהֶם וְהֵם בְּכֶם:

98. כסלו עמד על ייחודו של הציווי במדבר לג לעומת מקבילותיו, אולם הוא סבר שהדגש הוא על סיבה לאומית בכיבוש הארץ, לעומת המקורות האחרים שמדגישים סיבה דתית. ראו: כסלו, על סף הארץ המובטחת, עמ' 218-219.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

<p>(יג) יְדוּעַ תִּדְעוּ כִּי לֹא יוֹסִיף ה' אֱלֹהֵיכֶם לְהוֹרִישׁ אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ וּלְשֹׁטֵט בְּצַדֵּיכֶם וּלְצַנְנִים בְּעֵינֵיכֶם עַד אֲבָדְכֶם מֵעַל הָאָדָמָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם ה' אֱלֹהֵיכֶם:</p>	<p>(ג) וְגַם אָמַרְתִּי לֹא אֶגְרֹשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְצַדִּים וְאֵלֹהֵיהֶם יִהְיוּ לָכֶם לְמוֹקֵשׁ: ...</p>
<p>(ה) וְה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא יְהַרְפֵּם מִפְּנֵיכֶם וְהוֹרִישׁ אִתְּם מִלְּפָנֶיכֶם וַיִּרְשָׁתֶם אֶת אֶרֶצָם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵיכֶם לָכֶם:</p>	<p>(ו) וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם וַיֵּלְכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ לְרִשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ:</p>

נאומו של יהושע בנוי מהמרכיבים העיקריים של דברי התוכחה של המלאך בשופטים ב. יהושע מציין את המעשים אשר עשה ה' למען ישראל בכיבוש הארץ ונתינתה לעם (כג, ג, ד, ט). כנגד זאת, ה' מצפה מהעם להמשיך ולרשת את הארץ (כג, 2), ולהימנע מלהתחתן בגויים שנותרו בארץ ולעבוד את אלהיהם, ועליהם לדבוק באלוקים (כג, ז, ח, יא). אם העם לא יישמר מכך הוא צפוי לעונש מה', שלא ימשיך להוריש את הארץ, הם יהיו לעם למוקש, עד אשר העם יאבד מהארץ (כג, יג, טו). חטא העם בעניין זה נתפס כהפרת ברית של העם עם ה' (כג, טז). הזיקה ההדוקה של דברי התוכחה של המלאך לדברי יהושע, הן בטרמינולוגיה, הן בתפיסה, והן בדמיון הרכיבים, באים להראות כיצד האזהרה של יהושע התקיימה לאחר מותו. בכך נקשר קשר אמיץ בין המבוא לספר שופטים לבין סיומו של ספר יהושע. בהנהגת יהושע, העם קיים את המוטל עליו, והתקופה מסתיימת בצורה חיובית. כמו משה, גם יהושע מזהיר את העם מפני הבאות. כמו משה הוא מזהיר את העם באופן כללי לשמור את מצוות ה' (כג, ו), אבל עיקר דבריו נסב על אזהרה לסכנה הגדולה הרובצת על העם, לאור העובדה שגויים נותרו בארץ, וקיימת סכנה טבעית להתערבות בגויים אלה, ובאימוץ אמונתם באלים אחרים. לסכנה קיומית זאת מקדיש יהושע את נאומו

האחרון לעם. ספר שופטים פותח לאחר מותו של יהושע, ומדגים כיצד העם נכשל בהורשת הארץ, על כך מוכיח המלאך את העם; הוא מוכיח אותם על כך שהם לא צייתו לאזהרת יהושע לפני מותו. לאור הנאמר, יש להסיק כי הקשר בין ההקדמה הראשונה על כל חלקיה קשורה באופן הדוק ליהושע כג. ספר יהושע מסתיים בנאומו של יהושע הכולל את החשש שהעם לא יירש את הארץ, והדבר יביא לחטא העם בתחום העבודה הזרה. שופטים א, א – ב, ה, מדגים כיצד העם אכן התרשל בכיבוש הארץ, ועל כך באה התוכחה של המלאך, ועונש השארת הגויים אשר יהיו מוקש לעם כפי שצפה יהושע. דברי יהושע עצמם מבוססים על המקורות המקבילים בתורה, בשמות לד, במדבר לג, דברים ז, וכ. התוכחה של המלאך מתייחסת להשארת הגויים וכריתת ברית עמם. על העבודה הזרה, והתחנות ישראל עם הגויים שנתרו, תעסוק ההקדמה השנייה של שופטים.

המעבר בין התקופות, ב, ו-י

(ו) וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם וַיֵּלְכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ לְרִשְׁתָּאֵת הָאָרֶץ:
 (ז) וַיַּעֲבְדוּ הָעָם אֶת ה' כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָאָרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ אֲשֶׁר רָאוּ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' הַגְּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל:
 (ח) וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן עֶבֶד ה' בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים: (ט) וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בְּגִבּוֹל נַחֲלָתוֹ בְּתַמְנַת חָרֶס בְּהַר אֶפְרַיִם מִצְפּוֹן לְהַר גֵּעִשׁ:
 (י) וְגַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא נֶאֱסָפוּ אֶל אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דּוֹר אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת ה' וְגַם אֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל:

פסוקים אלה הם חזרה על הנאמר בסוף ספר יהושע, בפרק כד, כח-לא, בשינויים קטנים.⁹⁹

99. ראו לעיל הערה 47.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

יהושע כד	יהושע ב, ו-י
(כח) וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ:	(ו) וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָעָם וַיֵּלְכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לְנַחֲלָתוֹ לְרִשְׁתׁ אֶת הָאָרֶץ:
(כט) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמַת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון עֶבֶד ה' בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים: (ל) וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּגִבּוֹל נַחֲלָתוֹ בְּתַמְנַת סָרַח אֲשֶׁר בְּהַר אֶפְרַיִם מִצְפּוֹן לְהַר גִּעְשׁ:	(ז) וַיַּעֲבְדוּ הָעָם אֶת ה' כָּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָאֵרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ אֲשֶׁר רָאוּ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' הַגְּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל:
(לא) וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת ה' כָּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הָאֵרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וְאֲשֶׁר יָדְעוּ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל:	(ח) וַיָּמַת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון עֶבֶד ה' בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים: (ט) וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּגִבּוֹל נַחֲלָתוֹ בְּתַמְנַת חָרֹס בְּהַר אֶפְרַיִם מִצְפּוֹן לְהַר גִּעְשׁ:
	(י) וְגַם כָּל הַדּוֹר הַהוּא נֶאֱסָפוּ אֶל אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דּוֹר אַחֵר אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת ה' וְגַם אֶת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל

עמדנו על כך לעיל שהפסוקים הדומים ביהושע כד, כח ובשופטים ב, ו משמשים בתפקיד שונה בכל אחד מן המקורות. ביהושע כד, פסוק כח הוא פסוק החתימה של האספה בשכם, ואינו שייך כלל לסיומו של ספר יהושע. אשר על כן, ההכפלה של פסוק זה בשופטים ב, ו, שבו אין כינוס העם בשכם על ידי יהושע לכאורה אינה במקום. עם זאת, פסוק ו בפרק ב בשופטים אכן חותם כינוס אחר, והוא הכינוס של העם בבוכים לשם שמיעת דברי התוכחה של המלאך. הפסוק

בשופטים הותאם להקשרו החדש. בעוד פסוק החתימה ביהושע מספר רק על הפיזור של העם איש איש לנחלתו בסיום הכינוס, בשופטים הפיזור של העם הוא לרשת את הארץ, והוא הנושא שעליו מדבר פרק א, ולנושא זה מתייחס המלאך בתוכחתו. אשר על כן, ברור שהפסוק אכן מתאים למקומו בפרק ב, והוא משמש כתגובתם של יהושע ושל העם לתוכחה של המלאך.¹⁰⁰ הבחנה זו מלמדת עד כמה טועים חוקרים אשר מפצלים בין תוכחת המלאך בפסוקים א-ה לבין תגובת העם בפסוק ו. מה שהביא אותם לכך הוא העובדה שפסוק ו שייך לרצף הפסוקים עד פסוק יא, בהיותם הכפלה של סופו של יהושע. אולם הניסוח החדש בשופטים מראה שפסוקים אלה הם ההמשך של תוכחת המלאך בפסוקים א-ה.

על נושא זה עמדתי כבר לעיל, וכאן אני מבקש להוסיף כמה פרטים שלא מצאו את מקומם שם. הבעיה הגדולה הנוצרת בעקבות דברינו לעיל היא בלבול הזמנים. נראה שפרק א מתרחש לאחר ימי יהושע, כעולה מהכותרת בשופטים א, א, ואילו הרושם העולה מתוכחת המלאך הוא שמדובר על מצב שנוצר בעקבות מותו של יהושע, כיצד אפשר לפרש שבתגובה לתוכחת המלאך, יופיע פתאום יהושע בב, ו, וישלח את העם לרשת את הארץ?

יש שתי אפשרויות לענות על שאלה זו.¹⁰¹ אפשרות אחת היא שאכן אירוע תוכחת המלאך התרחש בימי יהושע. כבר ראינו ששופטים פרק א כולל אנקדוטות שכבר מסופרות בספר יהושע, לצד

100. ברני, שופטים, עמ' 53; ראו גם בלוק, שופטים, עמ' 119.

101. גם שניידר טיפלה בחזרה של ב, ו-י על הנאמר בסוף יהושע שלא על פי הכיוון שהלכו מרבית החוקרים, אלא בדרך ספרותית. היא מסבירה היטב את ההקשר השונה של שני האירועים, ומסבירה שמותו של יהושע מוזכר בשופטים רק כתזכורת לכך שתקופת יהושע הסתיימה. היא גם מסבירה שאכן הפיזור של העם ביהושע כד, כה, ובשופטים ב, ו הם שני אירועים שונים. אולם שניידר אינה מצליחה בהסברה לבאר את העובדה שבסיום המפגש בבוכים, יהושע הוא זה ששולח את העם לרשת את הארץ. ולאמיתו של דבר היא מתעלמת מנקודה קשה זו. ראו שניידר, שופטים, עמ' 28-29. ראו גם: סויני, פולמוסים, עמ' 521.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

אנקדוטות חדשות שמופיעות רק בפרק זה. אם כן, לא מן הנמנע שגם האירוע של תוכחת המלאך התרחש בתקופת יהושע. אכן, תוכחת המלאך מזכירה את התוכחה של יהושע את שבעת השבטים אשר לא עלו לרשת את הארץ. נוסף על כך, בסיום התוכחה יהושע שולח את העם לרשת את הארץ: "וישלח יהושע את העם וילכו בני ישראל איש לנחלתו לרשת את הארץ". זו אותה לשון של יהושע בפרק יח, ג: "עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ".¹⁰²

אפשרות שנייה היא שסיפור התוכחה של המלאך התרחש לאחר מותו של יהושע, אך המחבר החדיר את שליחת יהושע את העם לרשת את הארץ כפתרון לבעיה שמעלה המלאך, אף שהאירוע התרחש לאחר מותו. בכך ביקש המחבר כנראה להראות את ההבדל שבין דורו של יהושע, שתיקן את המעוות, לעומת הדור שלאחר ימי יהושע, שהגיב בכפי על התוכחה, אך לא היה מסוגל להביא את עצמו לתקן את המעוות.¹⁰³ במקרה זה, הבעיה המוצגת היא מהתקופה שלאחר מותו של יהושע, אך הפתרון הוא מתקופת יהושע. כמובן, לפי זה מה שמתואר הוא לא אירוע היסטורי רציף, אלא בעיה ופתרון שאינם מאותו זמן.

בין כך ובין כך, כפי שהסברנו, ההכפלה של סיפור מותו של יהושע בשופטים ב, ו, נועדה להציג את תקופת יהושע באור חדש לאור מה שהתרחש לאחר מותו. ההבחנה בין תקופות אינה חדה, והמעבר בין תקופות, לרוב, הוא הדרגתי. רק בדיעבד, יכול הצופה לעמוד על המאפיינים של כל תקופה, אבל לעולם ההבחנה בין

102. בהקשר זה מעניין מאוד פירושו של רבי אברהם בן שלמה בשם רבי תנחום ירושלמי, המפרש שהמלאך עצמו הוא יהושע: "ואמר ר' תנחום הפשט כי מלאך ה' הוא יהושע, הרי אמר אחריו 'וישלח יהושע את העם וילכו בני ישראל איש לנחלתו לרשת את הארץ'. וברור הוא שכל זה לפני מותו, לפיכך כפל זכרון פטירתו כדי להסמיק לו סיבת המרד כאמרו: 'ויקם דור אחר...'". ראב"ש, יהושע שופטים, עמ' קמז.

103. ניסיון אחר לפתור את הפסוקים האלה בהקשרם בספר שופטים, ראו בלוק, שופטים, עמ' 120-121.

תקופות אינה חדה כתער. המודעות להבחנה בין תקופת השופטים, כמו גם לכך שלא ניתן להבחין במדויק בין התקופות הייתה נהירה ביותר למחברו של ספר שופטים. הוא ביקש להראות את ההתדרדרות של העם בתקופת השופטים, אבל למפרע מתברר שהיסודות של ההימנעות מהכיבוש של תושבי הארץ החלו כבר בימי יהושע. יהושע התמודד עם בעיה זו, ובימיו היא לא החריפה, אך לאחר ימיו, בימי השופטים, הפכה הבעיה לקריטית ויצרה מציאות חדשה הן ביחסי ישראל והעמים מסביב, והן ביחסי ישראל וה'.

לאחר הבנת העיקרון הזה, נוכל להיכנס לפרטים בהשוואה שבין ב, ו-י לבין המקבילה ביהושע כד, כח-לא. כבר בפרשנות ימי הביניים הבחינו בכך שתפקידה של ההכפלה של הפסקה היא חזרה מקשרת לסוף ספר יהושע, במטרה להציג את הסיכום של ספר יהושע ואת התמורות שחלו לאחר תקופה זו. תפקידם של פסוקים אלה בספר שופטים הוא לסכם את תקופת יהושע ותקופת הזקנים, שבאה מייד לאחר מכן, ולפתוח את התקופה החדשה שהחלה בחטא של העם.¹⁰⁴ כך כבר פירש רש"י בקצרה: "וישלח יהושע – זה היה מעשה מוקדם אלא לפי שבא לומר 'ויעשו הרע'". ר' יוסף אבן קספי פירש כך באופן מפורש יותר, והראה שתופעה זו כבר קיימת בחזרה של תחילתו של ספר שמות על ספר בראשית: "וישלח יהושע את העם וגו' – כתב זה כותב ספר שופטים להצעה לזווג אל זה 'ויקם דור אחר וגו' ויעשו בני ישראל את הרע וגו' (להלן י-יא). וזה למדו הנביאים ממנהג התורה" (אבן קספי, אדני כסף, כרך 1, עמ' 11). פסוקים אלה משמשים כחזרה מקשרת במטרה להציג את השינוי בתקופת השופטים, אך כפי שראינו, פסוקים אלה מציגים מחדש גם את תקופת יהושע, כתקופה אשר בה מצוי שורש הבעיה שמתפתחת ומתעצמת בתקופת השופטים.

לאור הקביעה שפסוקים אלה משמשים פסוקי מעבר בין תקופת יהושע לבין תקופת השופטים, כסיכום של תקופה וכפתיחה של תקופה חדשה, נוכל להסביר את שאר ההבדלים העיקריים שבין שני

104. אמית, אמנות העריכה, עמ' 129-131.

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

הקטעים. ביהושע מסופר קודם על מותו ועל קבורתו של יהושע (כד, כט-ל), ולאחר מכן ישנה הערכה חיובית של תקופתו ושל תקופת הזקנים שלאחריו (כד, לא). לעומת זאת בשופטים מופיעה קודם ההערכה החיובית של תקופת יהושע והזקנים שלאחריה (ב, ז), ולאחר מכן מסופר על מותו וקבורתו של יהושע (ב, ח-ט). בשופטים ציון מותו של יהושע בא לאחר ההערכה החיובית של תקופתו, כדי לסמן את מותו של יהושע כנקודת המפנה שבין התקופות.¹⁰⁵ ואכן, מייד לאחר ציון מותו, עובר הפסוק בשופטים לתאר את התקופה החדשה, לאחר שדורו של יהושע ודור הזקנים התחלף, קם דור חדש שלא ידע את מעשה ה', וכך מתחילה תקופה חדשה ביחס של העם אל ה', תקופה של חטא: "וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל".

מהו הגורם לשינוי שבין התקופות?

תשובה אחת ניתנה בא, א – ב, ה. העם התרשל בכיבוש הארץ, ובכך פגע ביחסי הברית עם ה'. הנוכרים נשארו בארץ והפכו למוקש לעם. תשובה זו אינה מבחינה הבחנה ברורה בין התקופות, שכן כפי שראינו, כבר בימי יהושע החלה ההתרשלות בכיבוש הארץ. תחילתו של ספר שופטים מלמדת על החרפת הבעיה והתעצמותה עד כדי חטא. ב, ו-י נותן תשובה שונה לגמרי לבעיה זו. ההבחנה בין התקופות איננה מותו של יהושע. גם בתקופת הזקנים שלאחר ימי יהושע עדיין הלך העם בדרכו של ה'. השינוי מתרחש בדור חדש אשר לא ראה את הצלחת כיבוש הארץ בימי יהושע. נקודה זו עולה פעמיים. פעם אחת בפסוק ז (אשר מקבילתו היא יהושע כד, לא), אשר מסביר מדוע בימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע עדיין הלכו בדרך ה': "ויעברו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל". לפי פסוק זה, העם המשיך ללכת בדרך ה' בימי הזקנים שלאחר ימי יהושע, אף שיהושע מת, מפני שהוא חי עדיין תחת הרושם הגדול

105. קליין, אירוניה, עמ' 31.

של כיבוש הארץ בראשותו של יהושע. הניצחונות בימי יהושע על הכנענים נתפסו כתוצאה מכך שהיה עם העם. אכן, הרעיון הזה שה' סייע בידי העם נוכח בכל סיפורי הכיבוש בספר יהושע. תפיסה זו באה לידי ביטוי הן בסיפורים הפלאיים של הכיבושים של יריחו (יהושע ו, ב) ושל מלכי הדרום (יהושע י, ח), וגם בסיפורים הטבעיים של כיבוש הארץ, בכיבוש העי (יהושע ח, א), וכיבוש מלכי הצפון (יהושע יא, ו). בסיפורים מהסוג השני, הניצחון יוחס לאלוקים אשר פעל במציאות באופן נסתר.¹⁰⁶ כל עוד חיו בקרב העם אנשים אשר חוו את החוויה הצבאית, הפרשנות של העם שה' בתוכם הייתה חלק מהווייתם ומתחושתם הבלתי אמצעית: "אשר ראו את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל".

דורו של יהושע הלך לעולמו, וכן גם האנשים אשר האריכו ימים אחרי מותו ואשר חוו את חוויית הניצחון במלחמות, פסוק י: "וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו". קם דור חדש אשר לא חווה את חוויית הניצחון על הכנענים, ואשר נולד בארצו, בלי לדעת את הפלא של ההתיישבות בארץ: "ויקם דור אחר אחריהם אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל". העם האמין בה' באמצעות קשר מציאותי-קיומי שהיה לו עם ה'. האמונה של העם בדבר הנוכחות של ה' בקרבם הייתה קשורה לחוויות דתיות שהעם חווה בתוך חייו הטבעיים. בפסוק זה נאמר שהדור הזה לא ידע את המעשה שה' עשה לישראל.¹⁰⁷ האמונה של העם בה' הייתה קשורה בחוויה העמוקה שלו שה' פועל בקרבו. באמצעות המעשים המשמעותיים שמתרחשים בקרב העם, יכול העם גם להכיר את אלוקיו, ולכן בהיעדר מעשים מסוג הזה, יש רפיון בהכרת ה': "אשר לא ידעו את ה' וגם את המעשה אשר עשה לישראל". דור זה לא חווה במציאות את ביטוי מציאותו של ה' בקרבם, ואשר על כן, הקשר של הדור הזה עם אלוקים התרופף.¹⁰⁸

106. על כך ראו: עסיס, ממשה ליהושע, עמ' 25-30.

107. ראו גם ווב, שופטים, עמ' 139.

108. שניידר עמדה על האנלוגיה בין משפט זה לבין פרעה שלא ידע את יוסף

פרק 1: המעבר בין תקופת יהושע לתקופת השופטים,

התרופפות זו הביאה לעזיבתו של ה' לפרקים, והליכה אחרי אלוהים אחרים.

הסבר זה לשינוי בין התקופות שונה לחלוטין מההסבר הקודם. הרפיון בכיבוש הארץ התחיל במידה מסוימת כבר בימי יהושע, אולם הרפיון האמוני של העם החל לאחר שרושם הכיבוש הגדול של הארץ מימי יהושע התפוגג. זו תחילתה של תקופת השופטים. וכך מתחיל חטא העבודה הזרה אשר מפורט בפסוקים הבאים.

בשמות א, ח. שניידר, שופטים, עמ' 30.